

**ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN
BÜTÇE AÇIKLARINA OLAN ETKİSİNİN
ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ İLE
DEĞERLENDİRİLMESİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1973-2016)**

İrem ERASA

**Ocak 2019
DENİZLİ**

**ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÜTÇE
AÇIKLARINA OLAN ETKİSİNİN ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI
EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ (1973-2016)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Maliye Ana Bilim Dalı
Maliye Programı**

İrem ERASA

Danışman: Prof. Dr. , Ekrem KARAYILMAZLAR

**Ocak 2019
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

.....MARUFE..... Anabilim Dalı,MARUFE..... Bilim Dalı doktora programı öğrencisi EREM ERASA..... tarafından Dr. Ekrem KARAYILMAZ yönetiminde hazırlanan GEZMİ MATEMATİKİN DİZGİNLERİNE BİTGE AKIYARIN ÇIKIŞI VE İZLENİMLERİNE GÖRE ERASA KARAYILMAZ ESATUVANLIK TESTİ İ.A. başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 17/11/19.... tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

DÖĞELEN DÖNEMİ : 1973-2016 DÖNEMİ

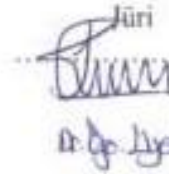

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ertem Öz

Jüri-Danışman
Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZ

Jüri
Prof. Dr. Ertem GÖMÜS

Jüri
Doc. Dr. Deniz ÇARPANCI

Jüri
Dr. Öğr. Üyesi OKLAY HIZLIKAYA

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 27/02/2019....tarih ve 10/110... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İrem ERASA

ÖN SÖZ

Lisans ve Lisansüstü eğitim-öğretim hayatımda başta olmak üzere tez çalışmam süresince emeği geçen danışman hocam sayın Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde yer alan değerli hocalarım sayın Prof. Dr. Erhan Gümüş'e, yol göstericiliği ve tezi şekillendiren katkıları ile Prof. Dr. Ersan ÖZ ve Doç. Dr. Özay ÖZPENÇE'ye sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamın analiz kısmındaki katkı ve yardımlarından dolayı sayın Dr. Öğretim Üyesi Oktay KIZILKAYA' ya gönülden teşekkür ederim. Ayrıca yalnızca çalışmamda olmaksızın hayatımın her aşamasında varlığını hissettiren başta dedem olmak üzere aile üyelerimin her birine, çok kıymetli eşim Burak AKÇA'ya ve isimlerine burada yer veremediğim tüm dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÜTÇE AÇIKLARINA OLAN ETKİSİNİN ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1973-2016)

Erasa, İrem

Doktora Tezi

Maliye ABD

Maliye Programı

Tez Yöneticisi: Prof., Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

Ocak 2019, X+179 Sayfa

Başta gelişmekte olan ülke ekonomileri olmak üzere pek çok ülke ekonomisinin dönem dönem kamu kesimi finansman açığı sorunu ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. Artan kamu harcamaları, uygulanan hükümet politikaları, vergi kaçırma eğilimi ve mali otoriteler ile para otoriteleri arasındaki zayıf koordinasyon uyumundan kaynaklanan bu sorun son yıllarda ekonomik ve politik alanda sık tartışılan bir istikrarsızlık kaynağı olarak yer almaktadır.

Ekonomik istikrarsızlık kaynağı olarak kabul gören bütçe açıkları ile mücadele edilmesi, öncelikle çeşitli makroekonomik değişkenlerle olan ilişkilerinin incelenmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada, 43 yıllık (1973-2016) dönem zaman serilerini kullanarak Türkiye'deki seçilmiş makroekonomik değişkenler ile bütçe açığı arasındaki ilişkiye dair analize yer verilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde bütçeye dair teorik tanımlamalara değinilmiş, ikinci bölümde bütçe açıklarının neden ve finansmanları incelenmiş, son bölümde ise istatistiksel uygulama yapılmıştır. Uygulama çalışmasında Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi, Carrion-i Silvestre (CS) Birim Kök Testi ve Maki Eşbütünleşme Testinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada yapılan analizler sonucunda uzun dönemde büyüme ile bütçe dengesi arasında negatif bir ilişkiye, enflasyon, döviz kuru ve faiz oranı ile bütçe dengesi arasında pozitif bir ilişkinin varlığına rastlanmıştır. Bunun yanı sıra seçilmiş değişkenlerin bütçe dengesinde yarattığı kırılma tarihleri belirlenmiş ve söz konusu dönemlere ışık tutulmuştur. Son başlıkta Bootstrap nedensellik testi uygulanmış, döviz kurundan bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Bütçe Açıkları, Bütçe Finansmanı, Türkiye Ekonomisi, Makroekonomik Değişkenler, Carrion-i Silvestre (CS) Birim Kök Testi, Maki Eşbütünleşme Testi, Bootstrap Nedensellik

ABSTRACT**EVALUATION OF THE IMPACT OF VARIOUS MACROECONOMIC VARIABLES ON BUDGETARY DEFICITS WITH MULTIPLE STRUCTURAL BREAK COINTEGRATION TEST: EXAMPLE OF TURKEY (1973-2016)**

Erasa, İrem

PhD Thesis

Public Finance Department

Finance Program

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

January 2019, X+179 Pages

It is observed that many country economies, especially developing country economies, face the problem of public sector financing deficit from time to time. This problem, arising from increased public expenditures, implemented government policies, tax evasion tendencies and poor coordination between financial authorities and monetary authorities, has become a frequent source of instability in the economic and political arena in recent years.

The fight against budget deficits, which is regarded as a source of economic instability, first of all requires examination of its relationship with various macroeconomic variables. In this regard, the relationship between the selected macroeconomic variables and the budget deficit in Turkey is analyzed using the 43 years (1973-2016) period time series. In the first chapter of the study, theoretical background of budget is addressed, in the second chapter causes and financials of the budget deficit are examined, and finally in the last chapter a statistical application is made. Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test, Carrion-i Silvestre (CS) unit root test and Maki cointegration test are utilized in the application study.

As a result of the analyzes carried out in this study, it was found that there is a negative relationship between growth and budget balance, but a positive relationship between budget balance and inflation, exchange rate and interest rate in the long run. Moreover, the breakdown dates caused by selected variables in the budget balance have been determined and these periods are examined. And finally, Bootstrap causality test is applied and the causality relationship from exchange rate to budget deficit is determined.

Keywords: Budget, Budget Deficits, Budget Financing, Turkish Economy, Macroeconomic Variables, Carrion-I Silvestre (CS) Unit Root Test, Maki Cointegration Test, Bootstrap Causality

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGE VE KISALATMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ 1	

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1.Bütçe ve Bütçe Açığı Kavramı	4
1.1.1. Bütçe Kavramı.....	4
1.1.2. Bütçe Açığı Kavramı.....	7
1.1.3. Bütçe Açığı ve Kamu Açığı İlişkisi	9
1.2.Bütçe Açıklarının Ölçümünde Kullanılan Yöntemler	11
1.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	11
1.2.1.1. Geleneksel Açık	11
1.2.1.2. Birincil Açık (Birincil Denge-Faiz Dışı Fazla)	12
1.2.1.3. Operasyonel Açık (İşlemsel Açık- İşlevsel Açık).....	14
1.2.1.4. Yarı Mali Açık	15
1.2.1.5. Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı.....	16
1.2.1.6. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı	17
1.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	18
1.2.2.1. Cari Açık- Sermaye Açığı	18
1.2.2.2. Yurtiçi-Yurtdışı Açık	20
1.2.2.3. Yapısal Açık- Konjonktürel Açık.....	20
1.3. Bütçe Açıklarına Yönelik Temel İktisadi Yaklaşımlar.....	22
1.3.1. Klasik Yaklaşım	22
1.3.2. Keynesyen Yaklaşım.....	24
1.3.3. Monetarist Yaklaşım	25
1.3.4. Arz Yönlü Yaklaşım.....	27
1.3.5. Neo-Klasik Yaklaşım	27
1.3.6. Ricardocu Denklik Teorisi	29
1.3.7. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı	30

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE FİNANSMANI

2.1. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri.....	33
2.1.1. Gelir Kaynaklı Etkenler	34
2.1.1.1. Vergiye Karşı Direnme	34
2.1.1.2. Vergilemeye İlişkin Sorunlar	36
2.1.1.3. Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğü.....	38
2.1.1.4. Denetim Yetersizliği	40
2.1.2. Harcama Kaynaklı Etkenler	42
2.1.2.1. Nüfus Artışı ve Sanayileşme	43

2.1.2.2. Savunma Harcamalarının Yüksekliği.....	44
2.1.2.3. Yolsuzluklar	45
2.1.2.4. Seçim Ekonomisi.....	47
2.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansmanı.....	49
2.2.1. Monetizasyon	51
2.2.2. Döviz Rezervlerinin Kullanımı	56
2.2.3. Borçlanma	57
2.2.3.1. İç Borçlanma	58
2.2.3.2. Dış Borçlanma.....	69
2.2.4. Ek Vergiler	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÜTÇE AÇIKLARINA OLAN ETKİSİ: ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

3.1. Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıkları İle Olan İlişkisi	81
3.1.1. Enflasyon ve Bütçe Açığı İlişkisi.....	81
3.1.2. Faiz Oranları ve Bütçe Açığı İlişkisi.....	86
3.1.3. Gelir Dağılımı ve Bütçe Açığı İlişkisi.....	88
3.1.4. Özel Tasarruf ve Yatırımlar ile Bütçe Açığı İlişkisi	90
3.1.5. Döviz Kurları ve Bütçe Açıkları İlişkisi	92
3.2. Çeşitli Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıklarına Olan Etkisine Yönelik	
Ampirik Çalışmalar	94
3.2.1. Türkiye Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar	94
3.2.2. Diğer Ülkeler Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	105
3.3. Çeşitli Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıklarına Olan Etkisi: Türkiye	
Üzerine Bir Uygulama	114
3.3.1. Analizde Kullanılan Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar	114
3.3.1.1. Zaman Serisi Analizi	114
3.3.1.2. Birim Kök Testi.....	115
3.3.1.2.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi	116
3.3.1.2.2. Çoklu Yapısal Kırılmalarda Birim Kök: Carrion-i Silvestre (CS) Birim.....	
Kök Testi.....	118
3.3.1.3. Çoklu Yapısal Kırılmalarda Eşbütünleşme Analizi: Maki Yöntemi.....	119
3.3.1.4. Vektör Hata Düzeltme Modeli	121
3.3.1.5. Hacker Hatemi –J Nedensellik Testi	122
3.3.2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Veri Seti	123
3.3.3. Analiz Sonuçları ve Bulguların Değerlendirilmesi	124
SONUÇ	141
KAYNAKLAR	150
ÖZ GEÇMİŞ	178

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Finansal Dışlanma Etkisi (Eğilmez ve Kumcu, s.210).....	59
--	----

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: İç Borç Stokunun Yüzde Dağılımı (Cari Fiyatlarla) (1980-1990).....	63
Tablo 2: İç borç stok durumu (1990-2000) (milyon TL)	64
Tablo 3: İç borç stok durumu (2000-2010) (milyar TL)	67
Tablo 4: İç borç stok durumu (2010-2017) (milyar TL)	68
Tablo 5: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (1990-2000) (Milyon USD)	73
Tablo 6: Özel Sektör Brüt Dış Borç Stoku (2001-2009) (Milyon USD)	75
Tablo 7: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (2010-2018) (Milyon USD)	76
Tablo 8: Türkiye-IMF Anlaşmaları Doğrultusunda Sağlanan Borçlanma (Milyon SDR).....	77
Tablo 9: Yakın Tarihli Türkiye-IMF Anlaşmaları Doğrultusunda Sağlanan Kaynaklar (Milyon .. SDR)	78
Tablo 10: Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Tek Yönlü Nedensellik Tespit Eden . Ampirik Çalışmalar.....	99
Tablo 11: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Çift Yönlü Nedensellik ... Tespit Eden Ampirik Çalışmalar.....	101
Tablo 12: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Nedensellik Tespit Edilemeyen Ampirik Çalışmalar.....	102
Tablo 13: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Faiz Oranı İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar	103
Tablo 14: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Döviz Kuru İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar	104
Tablo 15: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Yapılan..... Ampirik Çalışmalar.....	108
Tablo 16: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Faiz Oranı İlişkisi Konusunda Yapılan..... Ampirik Çalışmalar.....	111
Tablo 17: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Döviz Kuru İlişkisi Konusunda Yapılan..... Ampirik Çalışmalar.....	112
Tablo 18: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Cari İşlemler Açığı İlişkisi Konusunda..... Yapılan Ampirik Çalışmalar	113
Tablo 19: ADF Birim Kök Test Sonucu	124
Tablo 20: Carrion-i-Silvestre vd. (2009) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları (3 Kırılmalı)	126
Tablo 21: CS Eşbütünleşme Analizi İle Makroekonomik Değişkenlere Yönelik Elde Edilen..... Kırılma Tarihlerine İlişkin Bulgular	134
Tablo 22: Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları	135
Tablo 23: Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları	136
Tablo 24: Hata Düzeltme Modeli.....	137
Tablo 25: Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları.....	138

SİMGE VE KISALATMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey-Fuller
BD	Bütçe Dengesi
CS	Carrion-i Silvestre
EKK	En Küçük Kareler
FTPL	Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi
FMOLS	Full Modified Ordinary Least Square
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KKFA	Kamu Kesimi Finansman Açığı
MYB	Merkezi Yönetim Bütçesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
VAR	Vector Autoregressive

GİRİŞ

Demokrasinin temelini vergi temsil ilişkisi üzerine incelediğimizde karşımıza 115 yılında Büyük Britanya’da imzalanan Magna Carta Libertatum çıkmaktadır. Bireysel özgürlüklerin kazanılmasını temel alan anlaşma sonrasında kral artık ne adaleti tek başına dağıtabilmiş ne feodal imtiyazlarını genişletebilmiş ne de halkın rızası olmadan vergi alabilmiştir. Bu durum bütçe hakkının halkın eline geçmesi ile sonuçlanmış, 7 yüzyıl boyunca anayasal ve hukuki gelişim üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Bütçe hakkının halkın eline geçmesi demokrasiyi iyileştirse de vekiller aracılığı ile parlamenter sistemde kullanılması iktidara ağır sorumluluklar getirmiş, olağan kamu gelirlerinin giderleri karşılayamadığı durumlar bütçe açığı sorununu doğurmuştur.

1929 dünya ekonomik buhranına kadar olan dönemde tarafsız liberal devlet anlayışı hakim olmuş, minimum devlet müdahalesini öngören piyasa ekonomisi varlığını sürdürmüştür. Klasik iktisadi yaklaşımın hüküm sürdüğü bu dönemde bütçe açığı sorunu ekonomik istikrarsızlık yaratmasından dolayı ilgi odağı olmuş, çözüm küçük ve denk bütçe uygulaması olmuştur. Sürekli açık verilmesi borç stokunu artırmakta, faiz yükü bütçenin esnekliğini azaltmaktadır. Emisyona başvurulması enflasyonu körüklemektedir. Bu dönemde bütçe açığı kadar bütçe fazlası da sorun olarak görülmüştür. Bunun nedeni bütçe fazlasının özel tasarrufları azaltıyor olmasıdır. Bütçenin fazla verdiği dönemlerde kamu harcamalarının artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Söz konusu görüşler büyük buhranın ortaya çıkmasıyla doğruluğunu yitirmiş, öngörülen politikalar etkisiz kalmıştır.

Buhran ve sonrası dönemde Klasik iktisada alternatif yaklaşım olarak Keynesyen görüş ortaya çıkmış ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğine ilişkin görüş benimsenmiştir. Söz konusu müdahale araçları; kamu harcamaları, kamu gelirleri ve bütçe olarak belirlenmiştir. Devletin bireylerin gelirlerini artırma ve azaltmaya yönelik faaliyetleri kişilerin tüketimini etkilemektedir. Artan kamu harcamaları çarpan etkisiyle tüketim, milli gelir ve istihdamı arttırmaktadır. Bu doğrultuda bütçe açıkları hem tüketim hem milli geliri arttıracığı için tasarruf ve sermaye birikimi olumsuz yönde etkilenmeyecektir. Önemli olan açıkların finansman sorunudur. Borçlanma ile sağlanan kaynakların kendini finanse edebilecek yatırım alanlarında kullanılması gelecek nesile yük teşkil etmeyecektir.

Bütçe açıklarına ilişkin görüş 1970'li yıllara kadar dayanak bulmuş sonraki dönemde yeni iktisadi görüşler ortaya atılmıştır. Bunun nedeni, açıkların gelişmekte olan ülkeler için kronik bir hal almasıdır. Ekonomiyi istikrara kavuşturmak bu doğrultuda açıkların finansman yöntemlerini belirlemek ülkeler için öncelikli durum haline gelmiştir. Devletin olağan kamu geliri olan vergi gelirleri kamu giderlerini karşılayamadığı durumlarda başvurulacak borçlanma ülkeleri karşılamakta yetersiz kamu borç batağına sürüklenmiş, borçlanmaya alternatif başvurulacak para basma ise enflasyonla sonuçlanmıştır. Kısacası, bütçe açıkları finansman yöntemine göre farklılık göstermekle birlikte makroekonomik dengeler üzerinde sorun yaratmaktadır.

Gerek politikacılar gerek iktisatçılar ülkelerin gelişim seviyelerine bakılmaksızın bütçe açıklarına ilişkin mali reformlar oluşturmuş, ekonomik istikrarsızlıkları gidermek üzere çalışmalarda bulunmuştur. Makroekonomik değişkenlerin bütçe açıkları ile olan ilişkisi bu alanda yapılan çalışmaların bir kolunu oluşturmaktadır. Literatürde açıklarla aralarındaki bağ en çok enflasyon değişkeni ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Devamında faiz oranı ve döviz kuru değişkeni gelmektedir. Bu doğrultuda seçilen değişkenlerin bütçe açıkları ile olan ilişkisinin Türkiye ekonomisi üzerine değerlendirilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada bütçe açığı kavramı ile yalnızca merkezi yönetim kapsamındaki kurumların bütçelerinin toplamı kastedilmektedir. Dar kapsamlı bütçe açığı kavramı üzerinden açıklamalar yapılmakta fakat kamunun yalnızca merkezi idare ile sınırlı olmadığı belirtilmelidir.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde çeşitli makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisi ele alınmıştır. Bu doğrultuda seçilen makroekonomik değişkenler; büyüme, enflasyon, döviz kuru ve faiz oranı şeklindedir. İncelenen dönem 1973-2016 arası olmakla birlikte bu 43 yıllık dönem zaman serileri analizde yer almıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, bütçe açıkları teorik çerçevede ele alınmıştır. Birinci bölümde, bütçe açıkları teorik çerçevede ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle bütçe ve bütçe açığı kavramlarına tanımlama getirilmiş, bütçe açığı ve kamu açığı ilişkisinden bahsedilmiştir. Bölümün devamında, bütçe açıklarının ölçümünde kullanılan yöntemler genel ve özel amaçlı olmak üzere tasnif edilmiş, hesaplamalarına ilişkin formüllere yer verilmiştir. Son kısmında bütçe açıkları ile ilgili farklı görüşler ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye ekonomisinde bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri yer almaktadır. Bu doğrultuda öncelikle bütçe açıklarının

nedenleri sıralanmaktadır. Sıralama yapılırken nedenler, gelir kaynaklı ve harcama kaynaklı etkenler şeklinde tasnif edilmiştir. Gelir kaynaklı bütçe açık nedenleri arasında; vergiye karşı direnç, vergilemeye ilişkin sorunlar, kayıt dışı ekonominin varlığı, denetim sürecindeki yetersizliklere yer verilmiştir. Harcama kaynaklı etkenler arasında ise; nüfus artışı ve sanayileşme, savunma harcamalarındaki artış, yolsuzluk ve seçim ekonomisinden bahsedilmiştir. Bu bölümde ele alınan bir diğer konu, bütçe açıklarının finansman yöntemleridir. Bu yöntemler; monetizasyon, döviz rezervlerinin kullanımı ve borçlanma şeklindedir.

Çalışmanın son bölümünde, seçilen makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisi incelenmiştir. Öncelikle literatürde en çok ele alınan değişkenler belirlenmiştir. Bunlar; enflasyon, faiz oranı, gelir dağılımı, özel tasarruf ve yatırımlar ile döviz kurlarıdır. Söz konusu değişkenlerin bütçe açıkları ile olan ilişkisine teorik kapsamda yer verildikten sonra, değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisi konusunda literatürde yer alan ampirik çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmalar Türkiye üzerine ve diğer ülkeler üzerine yapılan çalışmalar olmak üzere sınıflandırılmıştır. Ayrıca her değişken için yapılan çalışmanın kime ait olduğu, hangi dönemleri kapsadığı, seçilen yöntem ve elde edilen bulgular tablo halinde yer almıştır. Devamında teorik olarak açıklanan makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisi Türkiye ekonomisi için test edilmiştir. Bu doğrultuda değişkenlerin birim kök testi ile durağanlıkları incelenmiş, çoklu yapısal kırılmalara izin veren Maki Eşbütünleşme testinden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmayı güçlendirmek üzere değişkenlere Bootstrap nedensellik testi uygulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Devlet anlayışında yaşanan değişim ve II. Dünya Savaşı sonrası savaşa dair zararların kapatılması amacıyla yapılan harcamalar, sosyal güvenlik hizmetlerine yönelik harcamalar, sanayileşmenin gerektirdiği alt yapı harcamaları, işsizlik ve benzeri ekonomik depresyon dönemleri gelişmiş ülkelerde kamu sektörünün büyümesine yol açmıştır. Genel ekonomide kamu sektörünün payının artması kamu giderlerini arttırmış beraberinde kamu giderleri ve kamu gelirleri arasındaki mali denge bozulmaya başlamıştır. Kamu giderleri ve gelirleri arasında yaşanan uyumsuzluğun yol açtığı bütçe açıkları günümüzde uygulanan bütçe politikalarının etkinliğinin sağlanabilmesi açısından üzerinde durulması gereken başlıca konular arasında yer almaktadır. Bu bölümde bütçe açıkları kavramının teorik çerçevesi ele alınacaktır.

1.1. Bütçe ve Bütçe Açığı Kavramı

Kamu giderleri ve kamu gelirlerinin yer aldığı, sonsuz ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla giderilmesine aracılık eden devlet bütçesi 17. Yüzyıldan itibaren önemini korumaktadır. Aşağıda kamu maliyesinin bir bölümünü oluşturan bütçe kavramının tanımı yapılarak önemine ve dönem iktisat politikaları açısından bir araç olarak kullanılan bütçe açığı kavramına değinilecektir.

1.1.1. Bütçe Kavramı

Bütçe kavramı Batı ülkelerinde ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Kelime kökeni Latince olup, Latince kökü “Bulga” kelimesidir. Fransızcada “Bouge“, Bougette ve nihayet 17. Yüzyılda “Budget” şeklinde İngilizcede kullanılmaya ve bugünkü şekliyle anlaşılmaya başlanmıştır. Latince karşılıkları, “para torbası”, “küçük deri çanta”, “çekmece”, “kamu cüzdanı” olan kelime, günümüzde devletin gelecek bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bunların yürütülmesi ve uygulanması için meclisin hükümete yetki ve izin verdiği bir kanun olarak anlaşılmaktadır (Tüğen, 2013: 1).

Ülkemizde Tanzimat döneminden önce Muvazene-i Umumiye Layihası veya Muvazene Defteri adıyla karşılık bulan bütçe kelimesi bugünkü anlamıyla dilimize ilk kez Tanzimat döneminde girmiştir. Cumhuriyet dönemi 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununda bu kelimeye yer verilmiş, günümüzde de Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol

Kanunu(5018 sayılı)yla literatür ve günlük hayatta yerini almıştır (Akdoğan, 2011: 337).

Bütçenin bilimsel tanımlaması zaman içerisinde pek çok bilim adamı tarafından yapılmıştır. Örneğin Duverger (1955)'e göre, "Bütçe, Devletin ve kanunla aynı kaidelere tabi kılınmış olan diğer servislerin yıllık gider ve gelirlerini tahmin eden ve bunların tatbik icrasına mezuniyet veren bir vesikadır."

Edgar Allix (1931)'e göre, "Bütçe, devletin gelir ve giderlerini muayyen bir devre için tahmin eden ve bunlara müsaade veren bir tasarruftur."

Paul Leroy-Beaulieu (1906)'ya göre, "Bütçe, öncelikle muayyen bir devre zarfında toplanacak gelirlerle yapılacak giderlerin tahmini ve mukayeseli cetveli, sonrada yetkili makamlar tarafından bu giderlerin yapılması ve gelirlerin toplanması için verilen bir izindir." (Yerlikaya, 2002).

Bütçenin kanuni tanımlamasına örnek olarak bütçe uygulamalarının hukuki çerçevesini belirleyen 1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanununun 6. maddesi verilebilir. Söz konusu maddede bütçe, "Bütçe, Devlet devair ve müessesatının senevi varidat ve masraf muhammenatını gösteren ve bunların tatbik ve icrasına mezuniyet veren bir kanundur." Şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımın sadeleştirilmiş hali, "Bütçe, Devlet daire ve kurumlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin veren bir kanundur." şeklindedir.

Maliye Bakanlığınca günün koşullarına uyum sağlanması amacıyla 1927 tarihli 1050 sayılı Genel Muhasebe Kanununun yerine getirilen 24.12.2003 tarih ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 3. Maddesinin f fıkrasında da bütçe, "Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge" şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan bu tanım bütçenin genel anlamda tanımlamasını oluşturmaktadır.

Yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak devlet anlayışı yeniden şekillenmiş, devletin üstlendiği görevlerin artmasıyla bütçe kapsam ve yapısal olarak değişim göstermiştir. Başlangıçta klasik maliyecilerce dar anlamda yalnızca mali bir araç olarak kabul gören bütçe, bu doğrultuda siyasi ve hukuki nitelik kazanmış, ekonomik denge aracı olarak görülmesiyle de çağdaş bir kimliğe bürünmüştür (Coşkun, 1994: 12). Çağdaş bütçecilikte bütçeye, ihtiyaçlar doğrultusunda yapılacak olan giderlerin saptanması ve bu giderlerin karşılıklarının bulunması dışında ekonomide

istikrar kurulması, ödemeler bilançosu, gelir dağılımı ve ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konularda önemli görevler yüklenmiştir (Türk, 2001: 349).

Bütçe, devletin gelir ve giderlerinin gösterildiği, yasama organından çıkan belge niteliğinde tanımlanan, yürütülecek hizmet, gerçekleştirilecek görev ve benimsenen hedeflere ulaşabilmek için kullanılacak en önemli mekanizmadır. Maliye politikası araçlarının ve diğer araçların bünyesinde biçimlenmesi niteliğiyle yalnızca kamu kesimi için değil toplumsal hayatın tamamı için önemli fonksiyonlar içermektedir. Bu fonksiyonlardan ilki siyasal fonksiyonudur. Bütçe ile yürütme organının işlemlerine izin verme ve denetleme imkânı yasama organınca sağlanmaktadır (Uluatam, 2012: 133). Bütçe yürütme organı tarafından hazırlanmakta, meclise sunulmakta, burada görüşülüp, onaylanmaktadır. Görüldüğü üzere bütçeyi onaylayan halkın temsilcileri olan millet meclisleridir. Böylelikle yürütme organının sorguya çekilme olanağı da yasama organınca kullanılmış olmaktadır. Kanunlaşan bütçe hükümetin programlarının onaylandığını göstermektedir ki kamu hizmetleri ve giderlerinin tutarlarının belirlenmesi siyasi bir tercih olduğundan bütçenin siyasi işlevi gerçekleşmiş olmaktadır (Edizdoğan, 2008: 16).

Toplumsal ihtiyaçların gerektirdiği hizmetlerin bir bölümü kamu kesimi birimlerince yerine getirilmektedir. Söz konusu birimler kamu hizmet taleplerini belirlemekte ve bunların finansmanı için kamu bütçesi içerisinde düzenlenen harcamalarda bulunmaktadır. Kamu birimleri milli gelirin bir bölümünü bu harcamaların finansmanında kullanmaktadır. Kamu harcamalarının büyüklüğü, yapısı ve bileşimi ülkeden ülkeye, zamana, toplumun ve devletin idari ve siyasi yapısına göre değişiklik göstermektedir (Kirmanoğlu, 2007: 1). Kaynakların kıt, ihtiyaçların sınırsız olduğu varsayımı altında ihtiyaç-kaynak ilişkisi içerisinde öncelikler dahilinde harcamalar ve gelirler arasında mali dengenin oluşturulmasının amaçlanması bütçenin mali işlevini oluşturmaktadır. Kamu bütçesinin milli gelirin bir kısmını vergi gelirleri yoluyla toplaması ve kamu harcamaları yoluyla ekonomiye aktarmasının ekonomiyi etkiliyor olması milli ekonomi üzerinde bütçenin iktisadi bir araç olduğunun göstergesidir (Edizdoğan, 2008: 11).

Genelde bir takvim yılına uygulanmak üzere yürütme organı tarafından tasarı şeklinde hazırlanan bütçe meclise sunulur ve görüşülmekte ve onaylanmaktadır. Diğer kanunlara benzer olarak anayasaya göre yürütme organı olan hükümetlerce hazırlanıyor olması, yasama organınca kabulü, harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin kamu

birimlerine belirlenen süreler dahilinde veriliyor olması bütçeye hukuki bir işlev kazandırmaktadır (Tüğen, 2013: 21).

Bütçe kanun tasarısı yürütme organı tarafından yasama organına sunulmakta, burada görüşülmesi ve kabulü ile bütçe uygulanmakta, uygulama sonuçlarının yer aldığı kesin hesap kanun tasarıları ise tekrar görüşülüp karara bağlanmaktadır (Tüğen, 2013:351). Kesin hesap kanun tasarılarında, bütçeye ilişkin harcamaların mevzuata uygunluğu, amaçlanan hedefler ile öngörülen ödeneklerin ne ölçüde gerçekleştiği ortaya konmaktadır. Bütçenin yasama organına sunulmasından kesin hesap tasarılarının oluşturulmasına kadar olan tüm bu aşamalarda yetki yasama organında bulunmaktadır. Yasama organının bütçe vasıtasıyla denetim imkanına sahip olması bütçenin tamamlayıcı olma özelliği gösteren fonksiyonu olan denetim fonksiyonunun bir göstergesidir.

1929 Büyük Buhran sonrasında yaşanan sosyal ve ekonomik değişim sonrası Klasiklerin tarafsız devlet anlayışı son bulmuş, devletin ekonomideki yeri artmış, şartlar müdahaleci devlet anlayışını gerektirmiştir. Bu anlayış devlete yüklenen yeni fonksiyonlar gereğince devlet bütçesini de etkilemiş yukarıda bahsedilen bütçenin klasik fonksiyonlarının yanı sıra çağdaş fonksiyonlar da eklenmiştir. Ekonomik dengenin sağlanması, tam istihdam, iktisadi kalkınma, gelir dağılımında adalet ve kaynak tahsisi gibi makroekonomik fonksiyonlar bütçeler aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışılmış, ekonomik ve sosyal hayata etkide bulunması sağlanmıştır (Akdoğan, 2011: 335).

1.1.2. Bütçe Açığı Kavramı

Topluluk halinde yaşayan insan zaman içerisinde yeni sosyal birimler oluşturmuş ve devletleri meydana getirmiştir. Devlet, toplumsal düzenin gereksinimlerini karşılama, sosyal hak ve ödevleri belirleme ve işlerlik sağlama görevini üstlenmiştir. Temelde üç unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar; birey, toprak ve hâkimiyettir. Eskiden yalnızca sınırlarla çevrili toprak parçasının üzerinde yaşayan bağımsız insan topluluğu olarak adlandırılırken zamanla uluslararası alanda çok yönlü ilişkileri bulunan müdahaleci bir yapıya dönüşmüştür (Ulusoy, 2012: 2).

Devletin ekonomiye müdahalesi üç şekilde mevcuttur. Bunlardan ilki devletin toplumsal ihtiyaçlar gereği kamusal ve yarı kamusal mal ve hizmetleri doğrudan üretmesi şeklinde gerçekleşir. İkincisi, mal ve faktör fiyatlarına doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulunup düzenlemeler yapmasıdır. Üçüncü müdahale şekli ise bütçeler

aracılığıyla gerçekleşmektedir. Devlet bütçe aracılığıyla milli gelirin bir kısmını toplamakta ve harcama yoluyla milli ekonomiye aktarımda bulunmaktadır (Oyan, 1998: 270). Bu şekilde iktisadi sosyal ve mali alanda etkiler yaratmış olmaktadır.

Klasik iktisat ekolü dört temel kuralı benimsemiştir. Bunlardan ilki kamu harcamalarının hacimce küçük olmasıdır ki iktisadi liberalizmin öncüsü Adam Smith bunu savunmuş ve bu doğrultuda devletin yalnızca savunma, adalet ve eğitim hizmetleri ile bunların yanı sıra büyük ölçekli alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmede yer alması gerektiğini vurgulamıştır (Kirmanoğlu, 2007: 19). Diğer kurallar kamu harcamalarının dolaylı vergilerle finanse edilmesi, bütçe açıklarının uzun vadeli borçlarla karşılanması ve devlet bütçesinin denk olması şeklindedir (Türk, 1989: 2-4). Denk bütçe belli bir döneme ilişkin gelir ve giderler arasındaki denklığı ifade etmektedir. Klasiklere göre, kamu gelirleri ile kamu giderlerinin bir bütçe dönemi sonunda eşit olması gerekmektedir. Dönem içerisinde gelir ve giderlerde meydana gelen bir artış bütçe denklığını bozmaktadır. Bu yüzden toplumsal gereksinimler toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sıralanmalı ve finansmanı ekonomik ve sosyal hayata mümkün olduğunca az zarar veren vergi gelirleriyle sağlanmalıdır (Egeli, 2004: 54-57).

19. yüzyılda geçerli olan klasik iktisat ekolü zaman içerisinde gittikçe önemini yitirmiştir. Klasik iktisattan sosyal devlet anlayışına doğru geçilmesi devletin görev ve sorumluluklarını arttırmıştır. Gerçekleştirilmesi amaçlanan hedefler ile gelir yaratıcı harcamalar ve transfer harcamaları yoluyla sosyo-ekonomik hayat üzerinde önemli etkiler yaratılmıştır (Akdoğan, 2011: 475). Devlet görev ve faaliyetlerindeki artışlar karşısında kamu harcamalarının gerek çeşit gerekse hacim olarak artması, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalmasını beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişimlere paralel olarak klasik mali denge anlayışı olarak bilinen bütçe denklığı yerini ekonomik denklığe bırakmıştır (Egeli, 2004: 54-57).

Klasik İktisatın terk edilmesi yerini Keynesyen İktisat anlayışına bırakmıştır. Bu ekonomik sistem konjonktürün durgunluk dönemlerinde genişletici maliye politikası, konjonktürün canlanma dönemlerinde daraltıcı maliye politikalarıyla ekonomiye müdahaleyi savunmuştur. Bu doğrultuda durgunluk döneminde tam istihdam seviyesine ulaşıncaya kadar bütçenin açık vermesi olağan karşılanmıştır. Bu ekolün savunucularından Sir William Beveridge telafi edici bütçe tekniğini ortaya koymuş ve böylelikle açık bütçeler ekonominin önemli bir aracı haline gelmiştir (Türk, 2001: 137). Fakat zamanla Keynesyen politikaları uygulamalarının artmasıyla bütçe açıkları hızla artış göstermiş ve aralarında faiz oranı, yurtiçi tasarruflar, yatırımlar ve işsizlik olmak

üzere birçok makroekonomik değişkeni olumsuz yönde etkileyerek ekonominin genel dengesini bozmuştur (Dökmen, 2012: 116)

Bütçe açığı harcamaların gelirleri aşması sonucu oluşan negatif tutardır. Kamu birimleri konjonktürün durumuna bağlı olarak tahminde bulunduğu gelirden daha fazla harcama yapabilmekte ya da yapmış olduğu harcamalar tutarında gelir elde edemeye bilmektedir (Schiller, 1997: 273). Ayrıca kamu harcamaları artış eğilimi gösterirken bütçe gelir kalemlerinde azalma yaşanması yahut bütçe harcamalarındaki artışın bütçe gelirlerindeki artıştan daha hızlı gerçekleşmesi de bütçe açığı oluşturmaktadır (Gümüş, 2008: 16).

Bütçe dengesi bütçe gelir ve gider kalemlerinden oluşmaktadır. Gelir kaleminde vergi ve vergi dışı gelirler, gider kaleminde personel giderleri, diğer cari giderler, yatırım ve transfer giderleri yer almaktadır (Eğilmez vd., 2002: 134). Bütçe açıkları gelir ve gider dengesizlikleri üzerine kurulduğu için her iki kalem incelenmelidir. Son yıllarda meydana gelen açıklarda gelirlerdeki artış hızının giderlerdeki artış hızının gerisinde kaldığı görülmektedir (Tüğen, 1993: 6).

Günümüzde pek çok ülkede açık finansman modelinin geçerli olduğu bilinmektedir. Vergi gelirlerindeki yetersizlik nedeniyle devlet, açıkları kapatabilmek için daha fazla borçlanmaya gitmektedir (Egeli ve Özen. 2013: 73-74). Kamu borç birikiminin nedenlerinden biri olarak bütçe açıklarının görülmesi bunu doğrular niteliktedir. Kamu harcamalarının vergi gelirleriyle karşılanamayacak boyutlarda olması borçlanmayı zorunlu hale getirmiş, oluşan büyük bütçe açıkları, kamu borçlarının gayri safi milli hasılaya oranını arttırmıştır (Ataç, 1994: 169).

Bütçe açıkları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda ekonomik etkiler göstermekte, bu etkiler ülkelerin idari ve mali yapılarındaki değişikliklere göre farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır (Egeli, 1999: 93-303).

Son yıllarda iktisat politikalarında etkinliğin sağlanması ve genel ekonomik dengenin bütçe aracılığıyla şekillenmesi bütçe açıkları ve uygulanacak politikaların önemini arttırmış olup devletlerin sosyo ekonomik yapıları çerçevesinde müdahalelerde bulunduğu görülmektedir.

1.1.3. Bütçe Açığı ve Kamu Açığı İlişkisi

Devlet bütçesi, genellikle 1 yıllık bir dönemde kamu mal ve hizmet üretiminin finansmanını göstermesi ve iktisat politikalarına aracılık etmesi bakımından mali ve iktisadi özelliğe sahiptir. Meclis tarafından yasa niteliğinde çıkarılan bütçe yasası ile her

mali yılın başında hükümete harcama yapma, vergi toplama ve gerektiğinde borçlanma yoluyla finansman sağlama yetkisi verilmektedir. Bütçe yasasında devletin gelir ve giderlerine ilişkin rakamlar ve ikisi arasındaki fark olan bütçe dengesi yer almaktadır. Matematiksel ifade ile;

$$BD = T - G \text{ şeklindedir.}$$

T vergileri, G ise harcamaları ifade etmektedir. Bütçe dengesi sıfırdan büyük olduğu durumlar fazlalığı ($BD > 0$), sıfırdan küçük olduğu durumlar açığı ($BD < 0$) göstermektedir (Pınar, 2010: 130).

Bütçe açığı denildiğinde burada kullanılan bütçe kavramı, merkezi yönetime dahil olan kuruluşların belirli bir dönem (genellikle 1 yıl) içerisindeki gelir ve giderlerine ilişkin tahminlerin ve uygulama esaslarının yer aldığı belgeleri ifade etmektedir (Mutluer vd. 2010: 10). Merkezi yönetim bütçesi, genel bütçeli, özel bütçeli ve düzenleme ve denetleme kurumlarının bütçelerinin toplamından oluşmaktadır. Fakat devlet kavramı sadece merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleriyle sınırlı kalmamaktadır. Merkezi yönetimin yanı sıra Yerel yönetimler, KİT' ler, Sosyal Güvenlik Kurumları, Fonlar ve Döner Sermayeli İşletmeleri de kapsamaktadır. Belirli bir dönem içerisinde bu 6 kamu biriminde yaşanan açıkların toplamı kamu kesimi açığını göstermektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 36). Kamu gelir ve giderleri arasındaki farkı ifade eden kamu açığı kapsam bakımından bütçe açığından daha geniş olup, kamu açıklarının önemli bir bölümü bütçe açıklarından meydana gelmektedir (Egeli ve Özen, 2013: 73).

Kamu kesimince elde edilen gelirlerden daha fazla harcama yapılması durumunu ifade eden kavram Kamu Kesimi Finansman Açığı' dır. Bu rakamın GSMH' ya oranlanmasıyla Kamu Kesimi Borçlanma Gereği' ne ulaşılmaktadır (Ulusoy, 2012: 23). KKBG, kamu kesiminin borçlanmasının gayri safi milli hasılanın ne oranında olacağını göstermektedir (Eğilmez, 2004). Kamu kesimince elde edilen gelirlerden daha az harcama yapılması durumu ise Kamu Sektörü Borç Geri Ödemesi olarak ifade edilmektedir (Bulut, 2001: 30).

Bu çalışmada merkezi yönetim bütçe açıklarından oluşması nedeniyle kapsam olarak daha dar olan bütçe açığı kavramı üzerinden hareket edilmekte olup devletin sorumluluğunun yalnızca merkezi idare ile sınırlı olmadığı belirtilmelidir.

1.2. Bütçe Açıklarının Ölçümünde Kullanılan Yöntemler

Birbirinden farklı ölçümleri olan açıkların etkileri de açığın büyüklüğüne, finansman şekline ve ülkenin idari ve ekonomik yapısına göre değişmektedir. Ekonomideki makroekonomik dengeleri etkileyen bütçe açıklarının doğru ölçülmesi makroekonomik tahminlerin doğruluğunu arttırmakta ve ülkelerin mali durumu hakkında bilgi sağlamaktadır. Literatürde yer alan bütçe açıklarına genel amaçlı ve özel amaçlı ölçüm yöntemleri başlığı altında değinilecektir.

1.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Genel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri başlığı altında; geleneksel bütçe açığı, birincil açık, operasyonel açık, yarı mali açık, nakit esaslı - tahakkuk esaslı açık ve nominal-reel bütçe açığı incelenecektir.

1.2.1.1. Geleneksel Açık

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinden ilk akla gelen geleneksel açık, borçlanma dikkate alınmaksızın kamu gider ve kamu gelirleri arasındaki farkı ifade etmektedir (Blesjer ve Cheasty, 1999: 141). Bu durumda borçlanma ile elde edilen hasılat gelir, borç geri ödemeleri gider olarak değerlendirilmemekte, borç faiz ödemeleri giderlere dahil edilmektedir (Ümit, 2007: 7). Geleneksel açığın formülize edilmiş hali (Günay, 2007: 19):

Geleneksel Bütçe Açığı (Nakit Bazında) = Hükümetin Toplam Nakit Harcamaları (Borç Faiz Ödemeleri Dahil, Borç Geri Ödemeleri Hariç) – (Vergi Gelirleri + Vergi Dışı Gelirler (Bağışlar Dahil, Borçlanma Hasılatı Hariç)) şeklindedir.

Geleneksel açık ülkeler arasında doğrudan karşılaştırma yapma imkanı sağlamaktadır. Fakat açığın sağlıklı ölçülebilmesi için öncelikle ülkenin standart bir muhasebe sistemine sahip olması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin böyle bir sisteme hâlihazırda sahip olmadığını göz önünde bulunduracak olursak yapılan karşılaştırma ülkelerin mali durumu hakkında sağlıklı bilgi vermeyecektir (Şen ve Sağbaşı, 2004: 1).

Geleneksel açığın eksik yanları bulunmaktadır. Bunlardan ilki; faiz ödemelerinin bütçe giderleri arasında yer almasıdır. Bu durumda önceki yıllarda oluşan açıkların etkileri cari yılda devam etmektedir. Ayrıca açık, enflasyondan mühim derecede etkilendiğinden geleneksel açık yöntemiyle yapılacak analizler gerçekçi sonuçlar vermemektedir (Çavdar, 2010: 4). Geleneksel açığın bir diğer eksik yanı

sadece merkezi yönetimin bütçe açığını yansıtmakta olup, merkezi yönetim dışındaki diğer kamu birimlerinin açık ya da fazlalarını dikkate almamasıdır. Bu durum makroekonomik politikalar hakkında yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 2).

Geleneksel açıkla ilgili bu eksikliklerin giderilebilmesi amacıyla bu yönteme alternatif olarak açığın nakit bazında ölçümünü ifade eden Kamu Kesimi Borçlanma Gereği' nin gösterge olarak kullanılması önerilmektedir. KKBG, kamuda yer alan tüm birimlerin toplam nakdi harcamaları ile toplam nakdi gelirleri arasındaki farkı ifade etmektedir ve bu klasik tanımıyla en kapsamlı ölçüm şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (Bulut, 2001: 38). KKBG hesaplamasına dahil edilen toplam nakdi harcamalar, faiz ödemelerini içermekte ancak kamunun borç stoku ile ilgili ödemelerini içermemektedir. Hesaplama yer alan toplam nakdi gelirler vergi ve vergi dışı gelirleri kapsamakta ancak borçlanmadan sağlanan nakdi gelirleri kapsamamaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004:2).

KKBG, merkezi yönetim bütçe açığının yanında, mahalli idarelerin finansman açığı, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman açığı, sosyal güvenlik kurumlarının finansman açığı, fonlar ve döner sermayeli kuruluşların finansman açıklarının toplamından oluşmaktadır (Ulusoy, 2012: 22-23). Türkiye gibi merkezi yönetim bütçesinin yanı sıra diğer kamu birimlerinin bütçelerinin de yer aldığı devletlerde açığın göstergesi olarak KKBG' nin kullanılıyor olması mali performansın değerlendirilmesinde daha doğru bilgiler verecek ve kamu kesiminin bütçe açısından değerlendirilmesi daha kolay yapılabilecektir (Günay, 2007: 20).

1.2.1.2. Birincil Açık (Birincil Denge-Faiz Dışı Fazla)

Kamu harcamaları ve vergiler şeklindeki bütçe dengesinin bileşimine bakıldığında bütçe dengesinin mali etkileri analiz edilebilmektedir. Normal şartlar altında bütçe fazlalarının daraltıcı, bütçe açıklarının genişletici etkisi bulunmaktadır. Ancak normal şarttan kasıt harcamaların tamamının mal ve hizmet alımına yönelik olduğu şeklindedir. Bu şart gerçekçi değildir çünkü yapılan kamu harcamaların tamamı mal ve hizmet alımına yönelik değildir. Buna örnek transfer harcamalarıdır. Transfer harcamalarının ağırlıklı kısmı faiz ödemelerinden oluşmaktadır. Bu durumda faiz ödemeleri hariç tutulmak suretiyle harcamalar ve gelirler arasındaki fark önem kazanmaktadır (Pınar, 2010: 135). Burada karşımıza birincil açık kavramı çıkmaktadır. Birincil açığa, geleneksel bütçe açıklarından borç faiz ödemeleri için ayrılan miktarın

çıkarılmasıyla ulaşılmaktadır. Bu açık borç faiz ödemelerini içermeyen gelir kaynak dengesini göstermektedir (Egeli, 2002: 33). Birincil açığın formülize edilmiş hali;

Birincil Açık= (MYB Giderleri-MYB Faiz Ödemeleri)-MYB Gelirleri şeklindedir. Eğer bu fark pozitif ise bütçede “birincil fazla” var demektir ve bu fazla ile bütçedeki faiz ödemelerinin bir miktarı karşılanabilecek demektir. Böylelikle yeni kamu borçlanmasına başvurma gereği az da olsa ortadan kalkmış olacaktır. Farkın negatif olduğu durumda bütçede “birincil açık” var demektir, bu durumun varlığında faiz ödemeleri için yeni borçlanmaya başvurulması ve borç stoğunun artması olağandır (Kirmanoğlu, 2007: 41).

Para politikalarındaki değişimler faiz oranlarını ve buna bağlı olarak faiz ödemelerini değiştirmektedir. Birincil açık sayesinde para politikalarından arındırılmış; yalnızca maliye politikasının etkilerini yansıtan bütçe açığına ulaşılmış olmaktadır (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 38).

Birincil açık, günümüzde daha ziyade IMF'nin üye ülkelerle sürdürdüğü görüşmelerinde ve stand-by anlaşmalarında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açık ölçüsü kullanılarak hükümetlerin maliye politikası uygulamalarının yansımaları gözlemlenebilmektedir (Egeli, 2002: 32).

Borç sarmalında olan ülkelerde birincil açık ölçümü sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ülkelerde Borç Stoku/GSYİH oranı yüksek olduğundan borçların sürdürülebilmesi birincil dengenin fazla vermesine bağlıdır (Şen ve Sağbaş, 2004: 8). Şöyle ki borçların sürdürülebilirliğini belirleyen göstergeler arasında; faiz oranı, büyüme oranı ve birincil açıklar yer almaktadır (Rangarajan ve Srivastava, 2003: 4851). Eğer bütçe birincil açık vermişse, açıklar borçlanmayı arttırmakta bununla birlikte toplam bütçe açığı da büyümeye devam etmektedir. Yani; yeniden borçlanma, ek faiz yükü, bütçe açığının artması ve borçlanma kısır döngüsüne girilmiş olacaktır. Bu süreç nedeniyle bütçe açıkları süreklilik kazanacaktır (Ulusoy, 2012: 24).

Birincil açığın tersi olan faiz dışı fazla verilmesi suretiyle borç çevirme oranı düşürülecek, Borç Stoku/GSYİH oranı makul düzeylere indirilerek borçlar sürdürülebilir bir yapıya kavuşmuş olacaktır. Faiz dışı fazlanın büyüklüğü bütçe açığı ve faiz harcamalarının miktarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Diğer verilerin sabit olması durumunda bütçe açığının artması faiz dışı fazlayı küçültmekte, faiz harcamalarının artması faiz dışı fazlayı arttırmaktadır (Gürdal ve Yardımcıoğlu, 2005: 22).

Günümüzde faiz dışı fazla verilmesinin önemli bir gösterge olarak kullanılmasının nedenleri arasında; makroekonomik sorumluluğu tesis etmesi, borçların çevrilebilmesini sağlaması ve Avrupa Birliği görüşmelerinde kamu borç stoku/GSMH oranında hedefe ulaşılmasına hizmet etmesi yer almaktadır (Cansız, 2006: 72-73). Bu göstergenin eleştirilebilecek yanı sıra, faiz ödemelerinin enflasyon nedeniyle aşınan kısmının dikkate alınmıyor olmasıdır (Şen ve Sağbaş, 2004: 9).

Salt maliye politikalarının bütçeye yansımaları gözlemek ve borç veren tarafların devlete olan güvenini sağlaması amacıyla birincil açık ölçümü uluslararası ilişkilerde kullanılan önemli alternatif ölçümlerden biri olarak yer almaktadır. Analizlerde sağlıklı sonuçlar vermesi için bu ölçümün de geleneksel açık ölçümünde belirtildiği üzere ülkelerin muhasebe sistemlerinde standardı yakalamış olması gerekmektedir.

1.2.1.3. Operasyonel Açık (İşlemsel Açık- İşlevsel Açık)

Literatürde işlevsel, işlemsel açık şeklinde de anılan Operasyonel açık, faiz ödemelerinin enflasyon karşısında kayba uğrayan kısmının bütçe açığından çıkarılması suretiyle hesaplanmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1991: 1656). Görüldüğü üzere bütçe açığından bütün faiz ödemeleri yerine enflasyon etkisini yansıtmayan reel faiz ödemeleri çıkartılarak ölçüm yapılmaktadır (Ulusoy, 2012: 24). Yukarıda bahsedilen bütçe açığı ölçüm yöntemlerinden sırasıyla gidecek olursak, geleneksel açık yöntemiyle ölçüm yapılırken faiz ödemelerinin tümü hesaba katılmakta, birincil açık yöntemiyle ölçüm yapılırken faiz ödemeleri dahil edilmemekte, operasyonel açık yöntemi kullanılırken ise birincil açık rakamına faiz ödemelerinin reel toplamı eklenmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 39). Formüle edilmiş hali;

Operasyonel Açık = Birincil Açık + Reel Faiz Ödemeleri şeklindedir

Operasyonel açık ölçümünde faiz ödemelerinin yalnızca enflasyondan arındırılmış kısmı dikkate alınmaktadır. Bir diğer ifadeyle enflasyonun faiz ödemelerinde meydana getirdiği aşınma dikkate alınmış olmaktadır. Bu aşınma, faiz ödemelerinin parasal düzeltilmesi olarak kabul edilmekte, bu miktar enflasyon sebebiyle faiz ödemelerinin amortismanına uğrayan kısmına denk düşmektedir (Şen vd. 2007: 13).

Kamu kesiminin alacaklı borçlu ilişkisi açısından bakıldığında, borç alan taraf devlet, borç veren özel sektör (kişi ve kurumlar da borç veren taraf olabilmekte)dir. Devlet özel sektörden borçlanması karşılığında belirli oranda faiz ödemesinde bulunur ve bu yolla hesaplanan açık nominal değeri gösteren geleneksel bütçe açığıdır (Pınar,

2010: 136). Enflasyonun anapara üzerindeki aşınması, nominal faiz oranlarının enflasyon oranı kadar arttığı durumda telafi edilebilmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 39). Yani, nominal faiz oranı enflasyon oranının düzeyinde gerçekleşiyorsa operasyonel açık oluşmuyor demektir. Fakat nominal faiz oranları (devlet borç senetlerinin faiz oranı) enflasyon oranının üzerinde seyrediyorsa bu durumda kamu kesiminden bireylere veya kuruluşlara reel kaynak transferi oluşmakta ve operasyonel açık meydana gelmektedir (Ejder, 2002: 191).

Özellikle yüksek enflasyon oranlarına sahip olan ülkelerde geleneksel açıktan ziyade operasyonel açığın kullanımı daha anlamlıdır. Çünkü bu ölçüm yönteminde faiz ödemelerinin reel yükü bütçenin giderlerine dahil edilmektedir. Bu yöntem ile “Enflasyonun olmadığı ülkede yaşanacak bütçe açığı tutarı ne olurdu?” sorusunun yanıtlanması kolaylaşmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 10).

Operasyonel açığın eleştirilebilecek yanı, yüksek enflasyon rakamlarına sahip olan ülkelerde açık oranının küçük ve sıfıra yakın çıkabilmesidir (Pınar, 2010: 136). Bu açıdan bakıldığında söz konusu ülkelerde, enflasyondan arındırılmış ölçüm ile belirlenen açık rakamları kullanılarak yapılan analizler maliye politikasının etkisini gözlemeye olanak sağlasa bile ülke karşılaştırmalarında sağlıklı sonuçlar vermeyebilmektedir.

1.2.1.4. Yarı Mali Açık

Geleneksel açık ölçümü çoğunlukla sadece merkezi yönetim birimlerini kapsamaktadır. Fakat kamu sektörü yalnızca merkezi yönetimden ibaret değildir. Merkezi yönetimin yanı sıra yerel yönetim birimleri, merkezi olmayan birimler ve kamu işletmelerinin de toplam kamu sektörü içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ölçümlere dahil edilmeyen diğer kamu birimlerinin açık veya fazla vererek çalışması genel durumun ortaya konmasında yanıltıcı etkilerde bulunabilmektedir. Şöyle ki, kamu mali araçları bazı dönemlerde “yarı mali açık” şeklinde ifade edilen büyük açıklarla çalışmaktadır ve bu araçların açıklarının etkileri diğer kamu birimlerinin açıklarıyla benzer makroekonomik etkiler taşımaktadır (The World Bank, 1988: 56). Yarı mali işlemlerin önemli makroekonomik etkileri vardır. Bunlar; raporlanamazlar, hükümetin büyüklüğünün yanı sıra gerçek mali durumunu çarpıtırlar, şarta bağlı önemli yükümlülükler oluşturabilirler ve Merkez Bankası kayıplarına yol açabilirler (Tchaidze, 2007: 3). Bu yüzden mali açığın hesaplamalarında, mali kesimin dışında yer alan kamu

teşebbüslerinin ve kamu mali kesiminin yarı mali işlemlerini de içine alan biçimde genişletilmesi gerekmektedir (Erken, 1993: 60).

Yarı mali işlemler; merkezi yönetim bütçesinde yer almayan bütçe dışı işlemleri ifade etmektedir (Öz, 2008: 38). Pek çok ülkede sübvansiyon yönetimi, çoklu döviz kuru uygulaması, transferler ve borç servisinin yerine getirilmesi olarak bilinen yarı mali işlemler kamuya ait mali aracı kurumlar tarafından, ağırlıklı olarak merkez bankası tarafından gerçekleştirilmektedir. Mali aracı kurumların gerçekleştirdiği yarı mali işlemler kamu kaynakları üzerinde ek yük yaratmakta ve bu yükün açık ölçümünde dikkate alınması bütçe açığının gerçek boyutunu ortaya koyabilmek adına son derece önem taşımaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004: 12). Yarı mali işlemlerin dikkate alınması suretiyle hesaplanan yarı mali açığın formülize edilmiş hali (Günay, 2007: 50):

Yarı Mali Açık= KKBG+ Yarı Mali İşlemlerin Kamu Kaynakları Üzerinde Meydana Getirdiği Ek Yük şeklindedir. Yarı mali açığın belirlenmesinde Merkez Bankasının yarı mali işlemleri önem taşımaktadır. Ayrıca diğer mali kurumların hükümet garantisi altında sermaye piyasasında faaliyet gösterdiği durumlar da söz konusudur. Bunların varlıklarının ağırlıklı bölümü tercihlili krediler şeklindedir ve bütçede yer alan borç verme programlarına benzetilmektedir. Bu durumda kamu bankalarına ait tüm borç verme işlemlerinin de mali açığa dahil edilmesi gerektiği söylene de bu durumun mali açığı büyüteceği unutulmamalıdır (Egeli, 2002: 32).

Bütçe açığının gerçek boyutlarının göz önüne serilmesi adına ölçüme mali aracı kurumların kar ve zararlarının eklenmesi önemli olmakla beraber bu rakamların uygulamada görmezden gelindiği görülmektedir.

1.2.1.5. Nakit Açığı-Tahakkuk Açığı

Merkezi yönetim bütçe dengesi, merkezi yönetim bütçe gelir ve giderleri arasındaki farktır ve bu bütçe dengesi ile nakdi denge birbirinden farklı kavramlardır. Nakdi dengenin elde edilmesi için Bütçe Emanetleri ve Avanslar izlenmelidir (Berksoy, 1993: 148). Bütçe emanetleri; hazineye geçici bir süreliğine bırakılmış paralardır. Hazineye geçici fon sağlamakta, ödendikleri zaman borç etkisi yaratmaktadır. Bu özelliği ile tam anlamıyla devlet borcu olarak sayılmamaktadır. Emanetler geçici bir hesapta, bir sonraki mali yılda ödenmek üzere bekletilmektedir. Ödenek sıkıntısı sebebiyle ödenmeyen paraların kaydedildiği bir hesap olarak bilinmekte, devletten alacaklı olanlara paraları ödenmeyip geçici süreliğine hazineye kaynak aktarımı yapılmakta ve nakit açığını gizleme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu özelliği ile

hazineye kısa vadeli borç sağlamış olmaktadır (Ulusoy, 2002: 95). Bütçeye gider yazıldığı halde alacaklılarına ödenmeyen emanet hesabındaki tutarlar ödeninceye kadar nakit dengesini etkilememekte, bütçe dengesini eksi yönde etkilemektedir. Avanslar; henüz kesinleşmemiş ve dolayısıyla bütçeye gider yazılmamış ödemelerdir. Bu tutarlar avans olarak kalmaya devam ettiği sürece bütçe dengesini etkilememekte, nakit dengesini eksi yönde etkilemektedir (Eğilmez, 2007). Sonuç olarak bütçe emanetlerinin nakit açığını avanslara göre daha küçük hesapladığı, bütçe açığını ise daha büyük hesapladığı söylenebilmektedir.

Nakit açığı, mali yıl içerisinde yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Türkiye uygulamasında merkezi yönetim bütçe açıklarına müteahhit avanslarının eklenmesi ve bu toplamdan bütçe emanet rakamlarının çıkarılmasıyla sonuca ulaşılmaktadır. Tanımın formülize edilmiş hali (Şen ve Sağbaş, 2004: 13);

Nakit Açığı = (MYB Açığı + Müteahhit Avansları) - Bütçe Emanetleri şeklindedir.

Tahakkuk açığı, gelirlerin ne zaman tahsil edildiği, giderlerin ise fiili olarak ne zaman ödendiği dikkate alınmaksızın (Kırılıoğlu ve Karaca, 2003: 78) devletin mali yıl içerisinde kullanılabilir kaynaklarının tespitini amaçlar (Blesjer ve Cheasty, 1999). Nakit açığı ile tahakkuk açığı arasındaki fark; nakit açığın hesaplanmasında bir mali yıl içerisinde yapılan nakit ödemeler ve gerçekleşen nakit gelirleri dikkate alınırken, tahakkuk açığında nakit ödemenin yapıp yapılmadığının dikkate alınmıyor olmasıdır (Turhan, 1996: 7). Bu fark tahakkuk açığının kapsam bakımından nakit açığa göre daha geniş olduğunun göstergesidir.

1.2.1.6. Nominal Bütçe Açığı- Reel Bütçe Açığı

Nominal açık, nominal kamu harcamaları ve nominal kamu gelirleri arasında kamu gelirleri aleyhine oluşan farkı, Reel açık ise kamu harcama ve gelirlerinin reel değerleri arasındaki farkı ifade etmektedir. Formülize edilmiş hali;

Nominal Açık = Nominal Kamu Harcamaları- Nominal Kamu Gelirleri

Reel Bütçe Açığı = Reel Kamu Giderleri- Reel Kamu Gelirleri şeklindedir.

Enflasyon oranlarının yüksek görüldüğü ülkelerde bütçe açığının gerçek boyutu reel bütçe açığı yöntemi kullanılarak gözlemlenebilmektedir. Enflasyondan arındırılmış kamu harcama ve gelirlerinin farkını ifade eden reel bütçe açığı nominal bütçe açığının

fiyatlar genel düzeyine oranlanmasıyla elde edilmektedir. Formülize edilmiş hali (Şen ve Sağbaş, 2004: 13);

Reel Bütçe Açığı = Reel Kamu Giderleri- Reel Kamu Gelirleri şeklindedir. Yapılan araştırmalarda nominal açığa nazaran enflasyonun neden olduğu şişmeyi ortadan kaldıran reel açığın kullanımının uygun olduğu ortaya konmuştur. Özellikle hükümet borçlarının ekonomi üzerinde yarattığı etkileri görebilmek adına reel bütçe açığı tercih edilmelidir (Eisner, 1989: 78). Reel bütçe açığı yöntemi kullanımı daha anlamlı sonuçlar ortaya koysa da devletin gider ve gelirleri arasındaki farkı nominal değerlerde hesaplanmaktadır.

1.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Genel amaçlı ölçüm yöntemlerine alternatif özel amaçlı ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerle yapılan analizler spesifik kapsamda ülkelerarası karşılaştırmalara imkân sağlamaktadır. Bu yöntemler arasında; cari-sermaye açığı, yurtiçi-yurtdışı açık, yapısal-konjonktürel açık yer almaktadır.

1.2.2.1. Cari Açık- Sermaye Açığı

Ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcamaları gerçek harcamalar (Cari harcamalar-Yatırım harcamaları) ve transfer harcamaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre kamu harcamalarından bir kısmı ekonomide cari dönemde üretilmiş mal ve hizmetlerin fiyatını ve üretimini etkiliyorsa, doğrudan toplam talebin bir unsurunu oluşturuyorsa bu harcamalar gerçek harcama, toplam talebi ve cari dönem üretim ve fiyatları etkilemiyor, doğrudan talep unsuru teşkil etmiyorsa bu harcamalar transfer harcamalarıdır (Uluatam, 2012: 38).

Devletin ekonomideki toplam tasarruflara ve büyümeye olan katkısını ölçen cari açık, geleneksel açıktan sermaye gelirleri ve yatırım harcamalarının çıkarılması suretiyle hesaplanır (Tanzi, 1993: 16). Yatırım harcamalarının cari açık ölçümünde dikkate alınmamasının nedeni gelecekte reel getiri sağlamasıdır. Bu yüzden borçlanma ile bu harcamaların finansı sağlanacaksa, kendi kendilerini finanse etmeleri ancak reel borç faizlerinin yatırımın reel getirisinden düşük veya eşit olması durumunu gerektirmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996: 37).

Ülkemizde cari açık hesaplamasında yer alan cari gelirler kapsamında, vergiler, vergi dışı normal gelirler ve sosyal fonlar, cari harcamalar kapsamında, cari kamu alımları ve cari transferler yer almaktadır.

Cari açık en başında basit görünse de hesaplanmasında çeşitli kusurlar ile karşılaşmıştır. Bunlardan biri, cari açık öncelikle hükümet hesaplarını diğer ulusal hesap bileşenleri ile kıyaslamak için veya hükümet hesaplarını özel sektörün hesap normlarına göre değerlendirmek için kullanışlıdır. Ama detaylı kamu sektörü hesapları genelde, büyüme tabanlı olarak mevcut olan diğer sektör ve/ya teşebbüs hesaplarından ziyade, ilk olarak finansal tabanlı olarak mevcuttur. Bir diğeri, yatırımların finansal kavramları ekonomistlerin dileyeceğinden çok daha dardır. Örneğin, beşeri sermayeye yapılan yatırımların çoğu, büyümeyi açıklamadaki önemine rağmen, cari sarfiyat olarak görülür.

Cari açık ölçüm yönteminde kamu kesimi tasarruflarının tahmini amaçlanmaktadır. Uzun dönem değerlendirmelerinde yararlı sonuçlar verirken talep tahmini gibi kısa dönemli analizlerde ve gelişmiş ülkelere yönelik mali analizlerde uygun bir ölçüt olarak görülmemektedir (Egeli, 2002: 36).

Bu operasyonel sorunlara rağmen, dışarıdan finanse edilen yapısal uyum programlarının yaygınlaşması ile beraber gelişmekte olan ülkelere uygulanan cari açık kavramına ilgi artmıştır. Bunun sebebi de, yapısal uyum programlarının sermaye harcamaları için geçici olarak büyük sübvansiyonlu kredi enjeksiyonları yapmaları ve özelleştirme yoluyla bir kerelik büyük bütçeler yaratmalarıdır. Bu nedenle geleneksel açıkta genişleme baskısı oluşmaktadır. Yapısal uyum programlarının ülkeyi sürdürülebilir orta vadeli büyümeden uzaklaştırdığı paradoksu ile beraber bu programlar hakkında hüküm vermek için daha uygun bir gösterge oluşturmak amacıyla, sermaye hesabı üzerindeki geçici etkilerini dışlayan bir açığın kalıcı uyum çabaları için daha iyi bir gösterge olacağı savunulmaktadır. Hükümet tasarruflarındaki değişim, kaba bir yaklaşım olsa da, yapısal uyum programının özet bir göstergesi olarak tekrar ortaya çıkmaktadır (Blejer ve Cheasty 1991: 1651).

Sermaye açığı, sermaye harcamaları ve sermaye gelirleri arasındaki farkı ölçmektedir. Bu ölçümde cari harcamalar ve cari gelirler kapsam dışında tutulmaktadır. Bu açık yönteminin formülize edilmiş hali (Şen ve Sağbaş, 2004: 17);

Sermaye Açığı= Sermaye Harcamaları- Sermaye Gelirleri şeklindedir.

Sermaye açığı, yatırımdan elde edilen reel gelirin, söz konusu yatırımı finanse etmek amacıyla yapılan borçlanmalara ödenen reel faizlerden düşük olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Ejder, 202: 190).

1.2.2.2. Yurtiçi-Yurtdışı Açık

Özel ölçüm yöntemlerinden yurtiçi açık, ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçeyle ilgili faaliyetleri kapsarken, yurtdışı açık ise dış sektörlerle bağlantılı olan bütçe ile ilgili işlemleri kapsamakta ve bütçenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisini ölçmektedir (Blejer ve Cheasty, 1991: 1653). Dışa açık ekonomilerde hükümetin toplam talep üzerindeki etkisini ölçmek için yurtiçi ve yurtdışı açıklar ayrı ayrı hesaplanmaktadır (Aslan, 1997: 21).

Yurtiçi açık, geleneksel açığın yurtiçi ekonomik faaliyetlerle ilişkili olan kısmını dikkate almakta, ödemeler bilançosu üzerinde etkili olan işlemleri dikkate almamaktadır (Egeli, 2002: 36). Bu açık türü petrol şirketlerince yapılan ve petrol ihraç eden ülkeler için kullanılmaktadır. Petrol gelirlerinin kamu harcamalarının finansmanında kullanılmasının ekonomi üzerinde genişletici etki yaratmakta ve bu etki petrol gelirlerinin parasal etkisinin giderilmesiyle ortadan kalkmaktadır. Bütçe açığının genişletici etkisinin geleneksel açık yöntemiyle ortaya konmaması sebebiyle yurtiçi açık yöntemi alternatif bir yöntem olarak kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1991: 1653).

Yurtiçi-yurtdışı açık ölçümünün ayırımına gidilmesinin nedeni, kamu kesiminin dış alemle ticari ilişkilerde özel kesime göre daha yoğun ilişkiler içerisinde olduğu ülkelerde veya sermaye giriş ve çıkılarında kamu kesiminin daha aktif yer alması durumunda geleneksel açığın bütçe açığı göstergesi olarak kullanımının yaratacağı sıkıntıları ortadan kaldırmaktır (Şen vd., 2007: 28).

1.2.2.3. Yapısal Açık- Konjonktürel Açık

Vergi sınırının, hükümet harcamalarının ve transfer ödemelerinin üzerinde değişiklik yapan politika ihtiyari maliye politikası adını almaktadır. Hükümet harcamaları ve vergi gelirleri arasındaki fark olarak adlandırılabilir olan bütçe açığı; hükümet alımları, transfer harcamaları ve vergi oranının değişmesiyle vergi gelirlerinin üzerinden yaşanacak değişimlerden etkilenmektedir. Burada önemli olan ihtiyari maliye politikasının bütçe açıklarını ne yönde etkileyecek olmasıdır. Hükümet alımları ve transfer harcamalarındaki artış, vergi haddindeki azalma yoluyla genişletici ihtiyari maliye politikasının bütçe açığını arttırdığı, hükümet alımları ve transfer harcamalarındaki azalış, vergi haddindeki artış yoluyla daraltıcı maliye politikasının bütçe açığını azalttığı söylenebilmektedir. Fakat bütçe açığı yalnızca ihtiyari maliye politikasından değil milli hasıladan da etkilenen bir büyüklüktür. Bu yüzden ihtiyari maliye politikasının niteliğini sağlıklı olarak belirleyebilmek için milli hasıladaki

değişmelerin temel bütçe açığı üzerindeki etkisini gidermek gerekmektedir. Bu amaçla bütçe açığı tam istihdam düzeyi esas alınarak ölçülmelidir (Ünsal, 2007: 567).

Ekonomide üretim faktörlerinin tamamının kullanılması anlamına gelen tam istihdam düzeyinde ortaya çıkan açık yapısal açık olarak tanımlanmaktadır (Sağbaşı vd. , 2007: 28).

İhtiyari maliye politikası araçları veri iken,

G : Kamu harcamaları

T : Kamu gelirleri

Y* : Tam istihdam seviyesindeki GSMH (Potansiyel GSMH)

t : Vergi oranı

G > T olması şartıyla

Yapısal Açık (Tam İstihdam Bütçe Açığı) = $G - T(Y^*, t)$ şeklinde formüle edilmektedir.

Ülkede uygulanan ihtiyari maliye politikalarının niteliğinin genişletici yönde ya da daraltıcı yönde olup olmadığı hakkında bilgi veren açık ölçüm yöntemi olarak yapısal açık karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu açık bu özelliği ile maliye politikası açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Uygulamada yapısal açığın kullanımı sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni potansiyel hasılanın ölçümündeki güçlüklerdir. Bunun yanı sıra bu açığın ölçümünde ekonomik büyüme dikkate alınmamakta ve potansiyel hasılanın sabit olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca işsizlik seviyesinin minimum olduğu, bu oranın da enflasyonu hızlandırmayacak nitelikte (doğal işsizlik) olduğu varsayılmaktadır (Prowse, 1995: 3).

Hasıladaki değişmelerden kaynaklanan bütçe açığı konjonktürel bütçe açığı olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2007: 568). Devresel bütçe açığı olarak da bilinen bu açık iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu dalgalanmaların bütçe dengesi üzerindeki etkisini ölçmede kullanılmaktadır. Şöyle ki; ekonominin durgunluk dönemlerinde kamu gelirleri azalmakta kamu harcamaları artmakta, genişleme döneminde ise kamu gelirleri artmakta ve kamu harcamaları azalmakta böylelikle bütçe açığı iktisadi konjonktüre göre şekillenmektedir (Şen ve Sağbaşı, 2004: 18).

Günümüzde açıklar konjontürelenden ziyade büyük ölçüde yapısal niteliktedir ve açığın azaltılması kamu harcamalarının düzeyi ve vergi sistemleri üzerinde değişiklikler yapılması suretiyle gerçekleştirilebilmektedir (Ishı, 1986: 144).

1.3. Bütçe Açıklarına Yönelik Temel İktisadi Yaklaşımlar

İktisat politikası amaçları arasında yer alan ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla devletin kullandığı temel araç bütçedir. Bütçe politikası maliye politikasının ayağını oluşturmakta ve kamu gelir ve gider kalemlerinin miktar ve niteliklerinde değişiklik yapmak suretiyle devletin iktisadi politikalarına hizmet etmektedir. Kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılamakta yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkan bütçe açıkları farklı iktisadi yaklaşımlar ve iktisatçılar tarafından tanımlanmış, benzer konularda farklı açıklamalara konu edilmiştir. Bütçe açıklarına ilişkin yaklaşımlar dört başlık altında incelenecektir.

1.3.1. Klasik Yaklaşım

İktisadi düşüncenin pozitif ve normatif içerikli bir bilim olarak doğuşu 1776 yılında Adam Smith'in iki kitabından biri olan "Ulusların Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Hakkında Bir Araştırma" isimli eserin yayınlanması ile başlamıştır. Adam Smith'in temel prensiplerini ortaya koyduğu, Jean Baptiste Say, Jeremy Bentham, Thomas R. Malthus ve David Ricardo gibi iktisatçıların önderliğini yaptığı Klasik iktisat teorisi, başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde 18.yy'ın sonlarından 1929 Ekonomik Buhranına kadar etkisini sürdürmüştür (Savaş, 2007: 259).

Klasikler savundukları görüşler doğrultusunda devleti zorunlu fena olarak nitelendirmiş, tüketici devlet varsayımında bulunmuşlardır. Bunun nedeni olarak devlete yüklenen görevler dışında kaynak aktarımında bulunulduğunda bu kaynakların israf edileceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca ekonomide yaşanan fiyat istikrarının geçici olduğunu, özel sektör piyasasında görünmez el tarafından dengeye ulaşıldığından zorunlu haller dışında devletin piyasaya müdahalesinin optimal dengeyi bozacağını ileri sürmüşlerdir. Eğer ekonomiye müdahalede bulunulacaksa bunun maliye politikası araçları ile değil para politikası araçları ile gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Ulusoy, 2012: 47).

Klasik iktisat teorisinin bütçeye yönelik temel prensibi devlet bütçesinde denklidir. Klasik iktisatçılar devletin varlığının zorunlu olduğunu, toplumsal hizmetleri karşılamak için kaynak kullanımında bulunacağını ve kaynakların satın alımı için harcama yapılması gerektiğini kabul etmişlerdir. Devlet faaliyetlerinin temel hizmetlerle sınırlandırılması ve beraberinde kamu harcamalarının minimum seviyede tutulması gerektiğini düşündüklerinden devlet bütçesinin olabildiğince küçük ve denk olması gerektiğini ifade etmişlerdir (Ataç, 2012: 6).

Klasik iktisat teorisindeki bütçe anlayışına hakim olan ilke denkluktur. Tıpkı basit aile bütçesinde ki gibi devlet bütçesinde de gelir ve giderler birbirlerine denk olmalıdır. Devlet zorunlu giderlerini belirlemeli ve bu giderlere göre gelirlerini uydurmalıdır. Bütçe dengesinde önemli olan toplumdaki devlete yapılan transferin niteliğidir. Söz konusu transfer vergi gelirleri yoluyla gerçekleştirildiği takdirde toplam gelir ve giderlerin eşit olduğu durum gerçek anlamda bütçe dengesinin varlığının göstergesidir. Eğer transferin bir kısmı borçlanma ve para basma yoluyla gerçekleştiriliyorsa bu durumdaki toplam gelir ve gider eşitliği gerçek anlamda bütçe dengesinin varlığının göstergesi olarak kabul edilmemektedir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 42).

Bütçe açığı ve bütçe fazlası istenmeyen bir durumu ifade etmektedir. Klasik iktisatçılar bütçe açıklarına karşı çıkmaktadır. Şöyle ki; bütçe açıkları, mali ve parasal disiplini olumsuz etkilemekte, enflasyon ve işsizlik gibi önemli ekonomik istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Örneğin, bütçe açıklarının finansmanı olarak maliyetli bir finansman yöntemi olan borçlanmaya başvurulması devletin mali istikrarsızlığının kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü devlet almış olduğu borçları vade tarihinde anapara ve faizi ile birlikte geri ödemekte, devletin yeni gelir kaynaklarının yaratılması amacıyla ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz bir hal almaktadır. Ki bu durum klasik iktisat teorisindeki ekonomik işleyişe müdahale prensibine ters düşmektedir. Ayrıca devlet bütçesinin sürekli açık vermesi savaş vb. olağanüstü durumlarda başvurulabilecek gelir kaynağı olan borçlanmanın zamanla normal bir gelirmiş gibi algılanmasına neden olmakta ve kamu maliyesini zora sokmaktadır (Şen ve Sağbaşı, 2004: 38). Ekonomik istikrarsızlığa neden olan bir diğer açık finansman yöntemi para basmadır. Klasik iktisat teorisine hakim olan miktar kuramına göre para basımı para arzını arttıracak, artan para arzı fiyatlar genel seviyesindeki artış yoluyla enflasyonu beraberinde getirecektir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 42). Enflasyon ise karar alma sürecinde bireylerin ve firmaların karar alma süreçlerini bulanıklaştıracak, yarattığı belirsizlik birey ve firmaların uzun vadeli kararlardan kaçınmalarına sebep olacaktır. Bunun yanı sıra iş gücü piyasasında verimliliği düşürecek istihdam olumsuz etkilenecektir. Ulusal paranın fonksiyonlarını yerine getirememesi ülkenin dış ülkeler karşısında rekabet edebilme gücünü zayıflatacaktır (TCMB, 2004: 8).

Devletin ekonomideki rolünü azaltarak kamu kesiminin büyümesini önlemek, devletin normal gelirleri arasında yer alan vergi gelirleri ve mülk gelirlerine ağırlık vermek ve borçlanmaya minimum ölçüde başvurmak suretiyle denk bütçe sağlanabilmektedir (Arıcan, 2005: 79). Klasik iktisat teorisi Denk bütçenin üzerinde

titizlikle durulmasına rağmen borçlanmanın kaçınılmaz hal aldığı dönemlerde ekonomik istikrar ve devletin itibarını koruma amaçlı başvurulabilecek olan borçlanmanın niteliklerinin uzun vadeli ve sermaye piyasalarından gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Ulusoy, 2012: 48).

Klasiklerin maliye politikalarına ilişkin belirledikleri prensipler uzun dönemler etkisini sürdürmüş olup toplam vergi gelirleri ve kamu giderlerinin birbirine eşit olduğu bütçe dengesi zamanla etkisini yitirmiş yerini modern bütçe yaklaşımlarına ve politikalarına bırakmıştır.

1.3.2. Keynesyen Yaklaşım

18.yy'ın sonlarından 1914 yılına kadar uygulanan klasik liberal politikaların temelini "Laissez Faire, Laissez Passer" düşüncesi oluşturmaktadır. Buna göre serbest piyasa ekonomisinin varlığı, devletin ekonomiye müdahalesinin kabul edilmezliği ve bireyin ekonomik özgürlüğü öncelikli söz konusu olmaktadır (Tayyar ve Çetin, 2013: 110). Bu prensipler üç kıtada uzun bir süre devam eden Birinci Dünya Savaşı'na kadar ülkelerin mali hayatına hakim olmuştur. 1914 yılında başlayan savaşın finansmanı kamu harcamalarını ve beraberinde kamu borçlarını arttırmış, devlet bütçelerinde genişlemeye neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşının bitiminde bütçenin denkliği, para politikasının etkinliği, devletin ekonomik hayatın dışında yer alması şeklindeki görüşler tekrar uygulamaya koymak istenilmiş fakat savaşın neden olduğu zararların giderilmesi, gazi, dul ve yetimlerden oluşan kütlenin topluma kazandırılması için gerekli olan iktisadi politikaların varlığı söz konusu liberal düşünce sistemine yönelik prensiplerin uygulanmasına imkan vermemiştir (Türk, 1989: 7).

Klasik ekonomik görüş ile Keynesyen ekonomik görüş bütçe anlayışında farklılık göstermektedir. Klasik bütçe anlayışına hakim olan bütçede denklik prensibi Keynesyen görüşte terk edilmemiş olup yumuşatılmış hali olan telafi edici bütçe anlayışı geliştirilmiştir. Bu teoriye göre bütçe, ekonomide yaşanan durgunluğu sonlandırmak ve ekonomiyi tam istihdam denge seviyesine getirebilmek amacıyla belli dönemlerde açık vermek suretiyle maliye politikasının bir aracı olarak kullanılabilir. Söz konusu açıklar süreklilik arz etmemekte, istenilen tam istihdam seviyesine ulaşıldığı zaman bütçede denklik prensibine geri dönüş söz konusu olmaktadır (Tüğen, 2013: 31). Bu özelliği ile bütçe denkliğinden ziyade kamu harcama ve kamu gelir büyüklüklerini kullanarak ekonominin genel dengesinde denklik hedeflenmektedir.

Kısa dönemde makroekonomik denkliğin sağlanabilmesi adına enflasyonist dönemlerde talebi sınırlandırabilmek için bütçe fazlası, depresyon döneminde ise talebi arttırabilmek için bütçe açığı meydana getirilmektedir. Keynesyen görüşe göre bunalım dönemlerinde uygulanacak olan bütçe açığının finansmanında kamu borçlanmasına başvurulması en etkin yöntemdir. Bunun nedeni, borçlanma ile karşılanan kamu harcamalarının hızlandırıcı etkisiyle tüketim ve yatırımları arttırarak talebin canlanmasını sağlamasıdır (Ulusoy, 2012: 8). Keynesyen görüş borçlanmanın yarattığı dışlama etkisini reddetmektedir. Yalnızca tam istihdam seviyesinde olan ekonomide bütçe açıklarının özel yatırımları dışladığını ifade etmektedir (Bernheim, 1989; 61). Ayrıca bütçe açıklarının borçlanma yoluyla sağlanması durumunda ortaya çıkan borç yükü ve beraberinde vergi yükünün artacağı düşüncesine de açıklık getirilmiştir. Keynesyen görüşe göre, borçlanmayla finanse edilen yatırım harcamaları etkin bir şekilde gerçekleştirilmiş ise ilerleyen yıllarda geri dönüşü milli geliri arttırıcı yönde olacak ve geri ödemesinde sorun yaşanmayacaktır. Diğer yandan borçlanmanın yükü gelecek nesillere yansımaya, bugün alınan borç ilerleyen dönemlerde nesillerin daha rahat yaşamasına imkan tanıyacaktır (Şeker, 2006: 78).

Bütçe açıklarının finansman yönteminden bir diğeri monetizasyondur. Bu yöntemin kullanımı halinde para arzı artmakta, para arzındaki artış mal piyasasındaki servet artışıyla dengelenmekte ve milli gelir düzeyini yükseltmektedir. Monetizasyon ve borçlanma yönteminin her ikisinin de iktisadi etkileri birbirine yakındır. Burada önemli olan açık vererek efektif talep düzeyini yükseltmektir (Şen ve Sağbaş, 2004: 47).

Klasik ekonomi görüşüne eleştiriler üzerine inşa edilen Keynesyen ekonomi maliye politikalarının temelini atmıştır. Bütçe anlayışında yarattığı değişimle makroekonomik dengeyi ön plana çıkarmış, kamu harcama ve kamu gelir bileşenlerinde değişiklik yapmak suretiyle talep yanlı kısa vadeli politika önerileri getirmiştir. 1929 buhranından çıkmak üzere ortaya konulmuş olan politikalar dönem dönem eleştirilse de uzun yıllar geçerliliğini korumuştur.

1.3.3. Monetarist Yaklaşım

Büyük buhrandan çıkış sürecinde çözüm niteliğinde oluşturulan Keynesyen politikalar 1960'lı yıllara kadar pek çok ülkenin ekonomisini yönlendirmiştir. Bu dönemde, ülkelerin uyguladığı maliye politikaları neticesinde hızlı bir milli gelir ve istihdam artışına ulaşılmış, ekonomilerde yaşanan büyüme Keynesyen iktisat politikalarının doğruluğunu kanıtı sayılmıştır (Savaş, 2007: 869). Sanayileşmiş

ülkelerde üretimi arttırıcı ve işsizliği azaltıcı yönde açık bütçe politikalarının uygulanması belli bir süre sonra enflasyon oranında artış ve işsizlik ile sonuçlanmıştır. 1970'lerden itibaren yüksek ve devamlı fiyat artışları ile birlikte görülen işsizlik, dış ticaret açıkları ile ödemeler dengesinde aksaklıklara neden olmuş, ülkelerin büyüme hızında düşüşler yaşanmıştır. Talep düşürücü politikalarla enflasyon oranı azaltılmak istenmiş, fakat bu politikalar işsizliği arttırarak büyüme oranında düşüşle sonuçlanmıştır. Stagflasyon adı altında durgunluk içinde enflasyon olarak tanımlanan bu durum karşısında Keynesyen politikalar çözümsüz kalmış, yeni politikaların oluşturulması zorunlu hale gelmiştir (Pınar, 2010: 95-96). Öncülüğünü Milton Friedman'ın yaptığı parasalcı yaklaşım Keynesyen'in müdahaleci maliye politikası yaklaşımına eleştiri şeklinde ortaya çıkmıştır. (Yay, 2001: 137).

Monetarist yaklaşıma göre bütçede denklik önemlidir. Bütçe açıkları ekonomide istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bütçe açıklarındaki her artış para arzında bir artışa neden olmakta, para arzı artışı fiyatlar genel düzeyini yükseltmekte ve enflasyon da parasal bir olgu olduğu için para arzındaki artış oranına bağlı olarak artış göstermektedir (Özmen ve Koçak, 2012: 3).

Açık bütçe politikasının finansmanı vergi artışı ile finanse ediliyor ise artan vergi oranları yatırımın kar oranını düşürmekte, özel sektör yatırımları dışlanmakta ve beraberinde üretim ve istihdam seviyesinde düşüşler yaşanmaktadır (Altunöz, 2013: 32).

Para arzı sabit tutularak maliye politikası izlenildiğinde istikrarsızlık ortadan kalkmamaktadır. Şöyle ki açık bütçe politikasının finansmanı özel kişi yada kuruluşlara tahvil satarak karşılanıyorsa harcama miktarına bağlı olarak fonlar kamu kesimine aktarılmış olacak, faiz oranlarında artış yaşanacak ve özel sektör yatırımlarını azaltmak durumunda kalacaktır. (Tüğen, 2013: 394). Yalnızca para arzında değişiklik yapıldığı durumlarda uygulanan maliye politikası istenilen sonuçları vermektedir. Açık bütçe politikasının finansmanı Merkez Bankasından borçlanma şeklinde gerçekleştirildiğinde toplam talep ve milli gelir üzerinde istenilen değişim sağlanmış olacaktır. Para arzındaki artış faiz oranlarını azaltacak, yatırımlar ve toplam talep artacak, kamu kesimi tahvilleri değer kazanacak ortaya çıkan servet etkisi tahvil sahiplerinin tüketim harcamalarına yansıtacaktır. Bu doğrultuda toplam talep artışı sağlanmış olacaktır (Dinler, 2013: 542).

1.3.4. Arz Yönlü Yaklaşım

1970’li yıllarda yaşanan petrol fiyatlarındaki artış sonrası Klasik iktisadın uzantısı olup uzun yıllar ihmal edilen üretime yönelik ilkeleri yeniden gündeme taşıyan arz yanlı iktisat teorisi talep yönlü iktisat teorisine karşıt teorilerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Keynesyen teorisinin ulusal ekonominin toplam tüketimi ile ilgilenmesine ve ekonomik dengesizliklerin toplam talep ayarlamaları yoluyla giderilebileceğine ilişkin görüşünün (Savaş, 2007: 956) aksine Arz yönlü iktisat yaklaşımının önde gelen isimleri enflasyon, durgunluk ve stagflasyon gibi ekonomik dengesizliklere arz yönünden yaklaşım göstermekte ve ekonominin canlandırılması gereğini ifade etmektedir (Eğilmez, 2012: 226).

Arz yönlü iktisat teorisinde bütçe denkliliği esastır (Akdiş, 1991: 62). Devlet bütçesinin denk olduğu bir durumda kamu harcamalarının düzeyi değiştirilmeksizin vergi oranlarının indirilmesi bütçe açığını doğurmaktadır. Bütçe açığı tasarrufla finanse edildiğinden bütçe açığı kadar toplam tasarruf miktarı azalmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2010: 44). Tasarruf miktarındaki azalma faiz oranlarının yükselmesine ve yatırımların azalmasına sebep olmaktadır. Bu teoriye göre her bütçe açığı enflasyonist etki doğurmayabilmektedir. Önemli olan bütçe açıklarının para arzını arttırmasını engellemek ve açığı en uygun biçimde finanse etmektir (Savaş, 2007: 963).

Arz yönlü iktisat teorisine göre ekonomik istikrarın sağlanmasında bütçe politikası olarak küçük ve denk bütçe, vergi reformu olarak da üretim ve yatırım üzerinde olumsuz etki yaratmayacak optimal vergi oranı uygulanmalıdır.

1.3.5. Neo-Klasik Yaklaşım

Bütçe açıklarına ilişkin görüşleri bakımından klasik görüşün varsayımlarını kabul eden ve keynesyen görüşe alternatif olarak sunulan bir diğer yaklaşım neo klasik yaklaşımdır. Standart neo klasik modelin 3 ana özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki; her bir bireyin tüketiminin, piyasadaki faiz kuru üzerinden borç verme ve borç almanın serbest olduğunda, zamanlar arası optimizasyon problemine bir çözüm olarak belirlenmesidir. İkincisi bireylerin ömrünün sınırlı olup her tüketicinin belirli bir kuşağa ait olmasıdır. Sonuncusu, piyasaların her dönemde dengede olduğu varsayımdır. Neoklasik modele ait sayılan bu üç özelliğin her biri bütçe açıklarının etkilerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. (Bernheim, 1989,57-58).

Neo klasik görüş yaşam döngüleri içerisinde tüketimlerini planlayan sağduyulu ve rasyonel bireylerin varlığına dayanmaktadır. Bu görüşe göre bütçe açıkları, vergileri

sonraki nesle kaydırarak hayat boyu toplam tüketimi arttırmaktadır. Ekonomik kaynaklar tam istihdamda ise, artan tüketim mutlak olarak azalan tasarruf anlamına gelmektedir. Bu durumda faiz oranları sermaye piyasalarını dengeye getirmek için yükselmektedir. Böylelikle azalan tasarruflar ile artan faiz oranları dışlama etkisini ortaya çıkarmaktadır. Mevcut ekonomik ortamda bu durum ekonomistler tarafından son derece zararlı olarak kabul edilmektedir (Bernheim, 1989: 55).

Dışlama etkisi kapalı ve açık ekonomi olmak üzere iki farklı şekilde kendisini göstermektedir. İlk olarak kapalı bir ekonomide bütçe açığını finanse etmek üzere borçlanma yoluna gidilmesi faiz oranlarını yükseltmekte ve yatırımlar dışlanmaktadır. Buna karşın uluslararası sermaye hareketlerinin söz konusu olduğu dışa açık küçük ekonomilerde yatırım yerine net ihracat dışlanmaktadır. Çünkü bütçe açıkları faiz oranları üzerinde yukarı doğru baskı yaratmakta bu da yabancı fonların ülke içine doğru akımına neden olmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ülkede ise yabancı fonların ülke içine akışı o ülkenin parasına değer kazandırmakta ve bu durum dünya piyasalarında o ülke ürünlerinin rekabet gücünü azaltmaktadır (Yellen, 1989: 18).

Neo klasik görüşün öncülerinden B. Douglas Bernheim'in (1989) yayımladığı "A Neoclassical Perspective on Budget Deficits" isimli makalesinde bütçe açığının kalıcı ve geçici olmak üzere iki bileşene ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Bernheim'e göre; kalıcı bütçe açığı veya fazlası ele alındığında aslında "tam istihdam dengesinde" ulusal tasarruf hacmi belirlenmektedir. Böylelikle ekonomi zaman içinde kendiliğinden dengeye gelebilmektedir (makroekonomik şokların halinde asla bu noktaya ulaşamayabilir). Geçici bütçe açığı ile oynayarak bu tam istihdam dengesinden sapmaların dengelenmesi mümkün olabilmektedir. Neo klasik yaklaşıma göre asıl önemli olan sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen sürekli açıktır ve bu açığın etkileri ile ilgilenilmelidir. Geçici bütçe açıklarının ise çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi oldukça küçük olup kısa dönemde ters etkide (özel tasarrufların teşviği) bile bulunabilmektedir (Bernheim, 1989,56-57).

Özetleyecek olursak, ücret ve fiyat esnekliği nedeniyle ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesine ulaşacağını öngören neo klasik iktisatçılar bütçe açıklarının etkilerini açık ve kapalı ekonomiler olmak üzere geçici ve süreklilik arz eden açıklar şeklinde incelemiş ve her birinin farklı sonuçlar doğuracağı görüşüne varmıştır. Görüşe göre bütçe açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmesi durumunda vergiler gelecek döneme kaydırılmış olmakta ve nihayetinde açığın finansmanında vergilemeye ya da borçlanmaya başvurulmasının aynı etkiyi göstereceği sonucuna ulaşılmaktadır.

1.3.6. Ricardocu Denklik Teorisi

Klasik iktisat okulunun mensuplarından olan David Ricardo, diğer klasik iktisatçılar gibi devletin kamu harcamalarını finanse etmek üzere borçlanmaya başvurmasını olağanüstü dönemlerde en iyi araç olarak olmasa da kabul edilebilir olduğunu ileri sürmüş ve kendi adını verdiği Ricardocu Eş Değerlik Yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşım temelde devlet faaliyetlerinin göstergesi olarak mal ve hizmet satın alımlarını (reel kamu harcamaları) almakta ve kamu açıklarının finansmanında vergi veya borçlanmaya başvurulmasının tarafsızlığına dayanmakta, finansman şeklinin bireyin tüketim ve tasarruf gibi değişkenleri üzerinde önemli bir değişiklik yaratmayacağı görüşünü ileri sürmektedir. Bu görüş yeni klasik iktisat okulunun öncülerinden olan Robert Barro tarafından 1974 yılında yayımlanan “Are Government Bonds Net Wealth?” adlı makale ile yeniden ele alınmıştır (Arıcan, 2005: 84).

Ricardian Denklik Teoremine göre bütçe açıklarının finansmanında vergi indirimi yoluna gidilmesi veya devlet tahvili çıkarmak suretiyle borçlanma yoluna gidilmesi rasyonel ve ileri görüşlü davranan tüketiciler için farklılık göstermemekte, Keynesyen görüşe göre ise bireyler, tahvil ihracının net servet etkisi yaratmasından ötürü mali aldanma içerisine düşmektedir (Belke vd.,2005: 201). Barro'nun modelinde devlete borç verme ve vergi verme konusunda yansız olan bireyler, vergi indirimi ile ödemedikleri verginin gelecek kuşaklar tarafından ne kadar ödeneceğini bilirler ve tasarruflarını gelecekte ödenecek verginin bugünkü değeri kadar artırırlar (Kirmanoğlu, 2007: 52). Başka bir deyişle vergi indirimi sonucu ortaya çıkan kullanılabilir gelirdeki artışa karşın tüketim harcamaları değişiklik göstermemektedir. Vergi indirimini finanse etmek üzere kaldırılan vergi kadar borçlanmaya başvurulması bireylerin özel net servetinde bir artış yaratmamaktadır (Akça ve Bilgin, 2013: 145). Barro'ya göre vergi indirimi sonrası bütçe açıklarının finansmanının borçlanma yoluyla yapılması durumunda bugünkü kuşak ellerindeki borçlanma senetlerinin devlet tarafından anapara ve faiz ödemelerini gerçekleştireceğini bildikleri için tasarruf düzeylerini gelecekteki vergileri karşılayacak düzeyde arttıracaklardır (Gedik, 2008: 249). Bu yaklaşıma göre özel tasarruflar ile kamu tasarrufları yer değiştirmekte, azalan kamu tasarrufları ile artan özel tasarruflar birbirini dengelemekte böylelikle toplam tasarruf düzeyinde değişiklik meydana gelmemektedir (Ulusoy, 2012: 259).

Eş değerlik önermesine iki temel eleştiri getirilmiştir. Bunlardan ilki bireylerin sonsuz yaşama süresine sahip oluşuna yöneliktir. Oysaki bireyin yaşam süresinin sınırlı

olduğu düşünülürse, bugün vergi indiriminden yararlanan kişi ile gelecekte borcu ödeyen kişi aynı olmayacaktır. Bir diğer eleştiri likitide kısıtına yöneliktir. Bireyler daha fazla tüketmek isteseler de likitide kısıtı nedeniyle sürekli gelirlerine göre tüketmek istediklerinden daha azını gerçekleştirmek durumunda kalırlar. Bu bireylere yönelik yapılan vergi indirimi, bireylerin likitide kısıtını azaltır ve daha fazla tüketim yapmalarını sağlar (Dornbusch ve Fischer, 1998 :598).

Kamu borçlanması ve vergileme tercihinin yansızlığına dayanan Ricardocu Eş Değerlik teorisi bireylerin sonlu hayatı, kusurlu özel sermaye piyasalarının varlığı, gelecekteki vergi yükümlülüklerinin belirsizliği ve tahvil likitidesi üretimindeki hükümet tekelinin varlığı gibi nedenlerden dolayı eleştirilmiştir (Barro, 1974). Ricardian eş değerlik yaklaşımının dayandığı temel varsayımlara itirazlar Barro'nun modelinde cevaplandırılmış olsa da söz konusu modelin bulgulara uygulanması çok da mümkün olmamıştır.

1.3.7. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri J. Buchanan ve arkadaşlarının öncülüğünde temelleri atılan Kamu Tercihi Teorisidir. Siyasetin Ekonomik Teorisi veya Yeni Politik İktisat olarak da adlandırılan (Buchanan, 1999: 45) teori ekonomi bilimine ait araç ve metotların politik ve bürokratik karar alma süreçlerine uygulanmasıdır (Demirel, 2005: 110). Devlet teorisi, seçim sistemleri, seçmen davranışı, siyasi partiler ve bürokrasi gibi alanlar bu teorinin inceleme konusunu oluşturmakta, siyasal organizasyonlara katılan, karar veren ve tercihte bulunan bireyleri esas almaktadır (Kızıllıboğa, 2012: 91-92).

Kamu tercihi teorisini savunanlar refah iktisat anlayışının öne sürdüğü piyasa başarısızlığı ilkesine karşılık Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı ilkesiyle hareket etmiştir ve bireylerin ve devletin hak ve ödevleri ile yetki, güç ve sorumluluklarının belirli çerçevelerde kesin çizgilerle belirlenmesi gerekliliğini belirtmişlerdir (Dede, 2010: 4). Bu çerçevede, temelleri Kamu tercihi teorisine dayanan Anayasal iktisat yaklaşımı oluşturulmuştur. Anayasal iktisat yaklaşımı, hukuki, kurumsal ve anayasal yapının iktisadi faaliyetler üzerinde belirleyici ve sınırlayıcı olduğunu kabul etmiş, kamusal karar alma sürecinde politik davranışları sınırlayan anayasal hükümlerin neler olması gerektiği konusunda yoğunlaşmıştır (Güneş ve Aydemir, 2005: 79).

Kamu tercihi teorisinin öncüleri devletin büyümesine neden olan ekonomik ve siyasi yozlaşmaları incelemiş ve sonuçlarını değerlendirmiştir (Dileyici ve Özkıvrak,

2010: 46). Siyasi partilerin oy maksimizasyonu güdüsüyle hareket etmeleri ve irrasyonel davranışları kaynak dağılımında etkinlik sorununa yol açarak (Dura, 2006: 113) ekonomik yozlaşmanın temeli olan bütçe açıklarını oluşturmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 133). Bütçe açıkları, kamu borçlarında artış ve beraberinde faiz oranlarında artışa, ulusal paranın değerini kaybetmesine, para arzıyla birlikte enflasyon oranında artışa neden olmaktadır. Makroekonomik değişkenler üzerinde gerçekleşen dengesizlikler toplumun hayat standardında gerilemeye ve telafisi güç kayıplara neden olmaktadır (Savaş, 1997: 28). Anayasal iktisatçılara göre ekonomik anayasa ile siyasi iktidarlara; para arzı, faiz oranı, döviz kuru, asgari ücret, vergileme, harcama, yatırımlar, transfer ödemeleri, gelir dağılımı vb. ekonomik konularda keyfi davranışları kısıtlayıcı kurallar getirilmelidir (Günay, 2007: 131). Mali anayasanın uygulanmasıyla gelecek nesillere yük olacak yüksek miktarda borçlanmanın önüne geçilmiş olup, kamu gelir ve giderlerinin birbirine bağlanması denk ve küçük bütçeyi sağlayacaktır (Sakal ve Şahin, 2009: 86).

Anayasal İktisat Teorisi ve Kamu tercihi teorisinde geçerli olan anlayış olağanüstü haller dışında denk bütçe anlayışıdır. Tıpkı aile bütçelerindeki gibi kamu bütçeleri de gelirlerine göre belirlenir ve denktir. Bütçe açıkları gibi bütçe fazlalarına da sıcak bakılmamakta, olağanüstü hallerde başvuru borçlanmalar belirli vadede kapatılması gerekmektedir. Bütçe açıkları üç durumda ortaya çıkmaktadır. İlki, kamu harcamaları sabit iken vergi oran/gelirlerinin azaltılmasıdır. İkincisi, vergi oran/gelirleri sabit iken kamu harcamalarının arttırılmasıdır. Sonuncusu bütçe açığı yaratacak şekilde hem vergi oranları hem de kamu harcama miktarlarında değişikliğe gidilmesidir (Hepaksaz, 2007: 100-101). Kamu tercih teorisine göre kamu harcamalarının finansmanında vergilemeye gidilmesi seçmenlerin tepkisini çekecek ve vergi dışı finansman kaynaklarından borçlanmaya başvurulduğunda ekonomi üretim ekonomisinden rant ekonomisine geçmiş olacaktır. Bir diğer alternatif olan para basımı yoluna gidildiğinde ise enflasyonist baskılar artacaktır. Tüm bu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi adına denk bütçe ilkesi anayasal bir ilke olarak yürürlükte olması gerekmektedir (Şen vd. , 2004: 55).

Kamusal seçim teorisinde yer alan aktörlerin siyasal karar alma sürecinde oy kaygısı nedeniyle kamu kaynaklarını verimsiz ve etkinsiz kullanımının önüne geçmek amacıyla Anayasal iktisat teorisi geliştirilmiştir. Buna göre mali değişkenlere getirilecek olan sınırlamalarla kişilerin vergi yükleri azaltılacak, olağanüstü durumlardaki

borçlanma ile gelecek nesiller korunmuş olacak, ülkenin parasal değeri korunarak seçmenlerin ekonomik hak ve özgürlükleri garanti altına alınmış olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE FİNANSMANI

2.1. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıkları ülkelerin ekonomik, siyasal ve sosyal yapılarına göre şekillenmekle birlikte bilinen en temel nedeni kamu harcamalarındaki artış hızının kamu gelirleri artış hızının altında kalmasıdır (Çakır, 2009: 6). Ülkemizde de Osmanlı döneminden bu yana bu durum geçerlidir. Dönem dönem ek gelir sağlama amacıyla kağıt para basma ile aynı etkiyi yaratan taşıışlere ve olağanüstü vergilere başvurulmuşsa da alınan önlemler giderleri karşılamakta yetersiz kalmıştır (Karaman ve Pamuk, 2009: 33). İmparatorluğun sonlanmasıyla birlikte kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı’dan miras kalan dış borçlar, altyapı sorunları ve sosyal sorunlar nedeniyle belli bir dönem bütçe açıklarına maruz kalmıştır. Ülkenin yaşadığı gelir yetersizliği ve giderleri karşılayacak olan gelirlerin artırımının kısa vadede mümkün olmayışı gelire göre gider yapmak ilkesini gerektirmiştir. 1926 yılından sonraki yıllarda bütçe açıklarına karşın alınan yasal önlem ve düzenlemeler neticesinde bütçelerin denk bağlanması temel prensip haline getirilmiştir. Dönemin şartlarından ötürü bütçelerin denk bağlanması zor olsa da mali bağımsızlık ve egemenliğin temeli olarak görülen denk bütçe prensibi devletin yeniden yapılandırılması aşamasında varlığını göstermiştir (Coşar, 1995: 245). 1946 yılı sonrası çok partili hayata geçiş ile birlikte kamu harcamalarında görülen artış ve gelir yetersizliği denk bağlanan devlet bütçesinin açık vermesine neden olmuştur. Tahmini bütçe ile gerçekleşen bütçe rakamları arasındaki fark emisyon ile kapatılmaya çalışılmış, devletin ekonomiye müdahalesi zorunlu hale gelmiştir (Türk, 1989: 319). Prensipde denk bağlanıp açık ile sonlanan bütçe, cumhuriyet sonrası dönemden itibaren hükümetleri kamu harcamalarını azaltıcı ve gelirleri arttırıcı yönde reformlara yöneltmiştir.

Dünya genelinde bütçe açıklarının önem taşıyan bir sorun haline gelmesi, kamu harcamalarının çeşitliliğinin ve genişliğinin arttığı Birinci Dünya Savaşı yıllarına dayanmaktadır (Tüğen,1991: 90). Beraberinde yaşanan 1929 Büyük Buhranın yarattığı işsizlik ve depresyon ile İkinci Dünya Savaşının hazırlığı ve finansmanı ülkeleri açık bütçe politikası izlemeye mecbur bırakmıştır. Tüm bunlar ekonomide denkleğin bütçe denkleğinden daha önemli olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Türk, 1989: 319). Bu doğrultuda denk bütçe anlayışının yerine telafi edici bütçe stratejisi geliştirilmiştir. Bu

bütçe teorisiyle durgunluk içerisindeki ekonominin canlanması için bütçelerin belirli bir dönem sınırlı açık vermesi olağan kabul edilmiştir. Bu açık, ekonomide tam istihdam sağlandığında denk bütçeye dönüşüm ile sonlanmaktadır (Öztürk, 2014: 178). Fakat telafi edici bütçe anlayışı doğrultusunda uygulanan açık bütçe politikası ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde borçlanma ve yüksek enflasyon rakamlarının görülmesine neden olmuştur.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi her ne olursa olsun karşılaşılan en önemli sorunlardan biri bütçe açıklarıdır. Türkiye’de bütçe açıklarının seyrine bakıldığında süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bütçe gelir gider dengesizliğinin neden olduğu açıklarda kamu harcamalarının artışı ülke milli hasılasından borçlara ayrılan payı arttırmıştır. Dönem dönem uygulanan sıkı maliye politikasına yönelik reformlarla mali etkinlik sağlanmak istenmiş fakat istenilen hedeflere ulaşılamamıştır.

Çalışmanın devamında Türkiye’de bütçe açıklarının nedenleri gelir kaynaklı ve harcama kaynaklı etkenlere dayandırılarak ele alınacaktır.

2.1.1. Gelir Kaynaklı Etkenler

Kamu açıkları; Bütçe ve KİT açıkları olmak üzere iki temel kaynaktan oluşmaktadır. Gelir ve gider kalemlerinden oluşan bütçeye ilişkin açığın azaltılabilmesi için ya kamu harcamalarının azaltılması, ya kamu gelirlerinin artırılması ya da her ikisine birden başvurulması gerekmektedir (Akat, 1992: 9). Kamu gelirleri; ülkenin milli özelliklerine, toplumsal ihtiyaç ve tercihlerine göre şekillenen mali, iktisadi ve sosyal nitelikteki bir takım görevlerin devlet tarafından yerine getirilmesi amacıyla sınırları anayasa ile belirlenmiş çeşitli kaynaklardan elde edilen gelirleri kapsamaktadır (Akdoğan, 2011: 104). Kamu gelirleri arasında en sağlam pay vergi gelirlerine ait olduğundan gelir kaynaklı etkenlerin başında vergiye ilişkin sorunlar gelmektedir. Vergi gelirlerinin konsolide bütçe içerisindeki payına bakıldığında 1991-2005 dönemi içerisinde yıllık ortalaması %79, 2006-2012 döneminde ise %82 düzeyinde gerçekleşmesi bu görüşü doğrulamaktadır.

Bütçe açıklarını azaltmak üzere kamu gelirlerini arttırmayı amaçlayan devletin karşısına çıkan engeller aşağıdaki başlıklar halinde sıralanabilmektedir.

2.1.1.1. Vergiye Karşı Direnme

Kamusal mal ve hizmetlerin birlikte tüketim mecburiyeti ve bölünemez niteliği bu hizmetlerden faydalanan kesimi bu mal ve hizmetlerin finansmanına katılmaktan

kaçınmaya teşvik etmektedir. Bedava yararlanma adı verilen bu eğilim nedeniyle finansmanda zorunlu katılım gerektiren vergilere başvurulmaktadır (Şener, 2010: 52). Vergi, bir miktar kaynağın özel kesimden kamu kesimine aktarımını içermekle birlikte, idare ve mükellef arasında hukuk kurallarına dayanan bir alacak borç durumunu ifade etmektedir (Şenyüz vd. , 2013: 224).

Devletin hükümlerlik gücü, vergileme yapılırken maddi ve hukuki güç kullanma yetkisini mümkün kılmaktadır. Fakat uygulamada arzu edilen mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlaması ve devletin vergilemede adaletli davranmasıdır. Ancak mevcut durum vergi mükelleflerinin vergiye karşı gönüllü uyum sağlayamadıkları, karşılıksız ve zora dayalı olması nedeniyle (Kök, 2007: 144) vergi reform ve düzenlemeleri ile oran ve yüklerine ilişkin farklı tepkilerle direnç gösterdikleri yönündedir (Çakar, 2013: 1294).

Vergiye karşı direnme karşımıza vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı kavramlarını çıkarmaktadır Vergiden kaçınma literatürde; “kişinin yasa içerisinde vergi sorumluluklarını minimuma indirmek için finansal meselelerini düzenlemesi” şeklinde yer almaktadır. Vergi kaçakçılığı ise verginin yasadışı olarak ödenmemesi veya eksik ödenmesi şeklindedir ki bu kavramda yer alan anahtar özellik vergi sorumluluğunun düşürüldüğü yasal tavidir. Bu iki kavram arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Biri finansal planlamanın yasal parçası olmak, diğeri ise yasal parçası olmamaktır (Cincotta, 2012: 28).

Vergiden kaçınma olayının mümkün olduğu haller maddi, zaman ve yerel anlamda intibak olmak üzere üç farklı şekilde açıklanmaktadır. Maddi anlamda intibak; vergilendirilen bir malın satın alınmaması suretiyle, Zaman anlamında intibak ileri tarihte yüksek bir biçimde vergilendirileceği düşünülen bir malın uzun dönemde ihtiyacı karşılayacak kadar fazla miktarda alınmasıyla, yerel anlamda intibak ise vergiyi doğuran olayı vergilemenin mevcut olmadığı alana kaydırmak yoluyla vergiden kaçınma durumunu ifade etmektedir (Turhan, 1998: 236-237). Yasalara aykırı fiilleri içeren vergiden kaçırmalar ise sahte belge ve naylon fatura düzenleme ve kullanma, defter kayıt ve belgeleri yok etme, muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme, çift defter kullanma, gerçek olmayan kişiler adına hesap açma ve hesap ve muhasebe hileleri gerçekleştirme yoluyla meydana gelmektedir (Bilici, 2011: 91).

2.1.1.2. Vergilemeye İlişkin Sorunlar

Arz yönlü ekonomi, marjinal vergi oranlarındaki değişikliklerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerini tanımlamaktadır. Marjinal vergi oranlarındaki artış ekonominin çıktısını iki yolla etkilemektedir. İlki, daha yüksek marjinal vergi oranları insanların işten ve vergilendirilebilir diğer üretken aktivitelerden sağladıkları faydayı düşürür. Bundan dolayı marjinal vergi oranları arttığı zaman bazı insanlar örneğin eşi çalışanlar işgücünden çekilebilmekte, tatile daha fazla zaman ayırmaya karar verebilmekte, erken emekli olabilmekte ya da fazla mesai yapmaktan kaçınabilmektedirler. Hatta bazı durumlarda yüksek vergi oranları üretken vatandaşları vergilerin düşük olduğu diğer ülkelere yerleşmeye sevk edebilmektedir. Bu ve bunun gibi diğer düzenlemeler kaynakların etkin arzını daraltmakta ve bu yüzden üretim olumsuz etkilenebilmektedir. Üretim üzerindeki bir diğer etki ise vergi kaçakçılığını teşvik etmesine yönelik gerçekleşmektedir (Gwartney, 2008).

Arz yanlı iktisatçılara göre vergi oranlarının %0 ve %100 olması durumunda devlet vergi geliri elde edememektedir. Bu iki oran arasında geliri maksimize eden vergi oranı hesaplanmakta ve bu orana kadar gerçekleşen vergi oran artışları vergi gelirlerini arttırmaktadır. Yapılacak olan vergi oran artışları optimal oranı aşması halinde insanların çalışma arzusu ve vergiye katılım isteklerinin azalmasından ötürü vergi gelirlerinde düşüşler yaşanmaktadır. Nihayetinde devletin düşük vergi uygulaması daha fazla vergisel gelir elde etme imkânı yaratmaktadır (Mitchell, 2011: 330).

Ülkelerin ekonomik yapıları farklılık gösterdiğinden vergi gelirlerini maksimum seviyede gerçekleştirecek tek bir orandan bahsetmek mümkün değildir. Her ülke mükellef ve sektörlerinin yapılarını göz önüne alacak şekilde yapmış olduğu teknik hesaplamalarla ideal vergi oranına ulaşmaktadır. Türkiye’de de bu oran belirlenirken mükelleflerin gönüllü uyumu dikkate alınmalı, çalışmanın marjinal faydasını arttırıcı nitelikte olması sağlanmalıdır (Demir, 2001: 23).

Vergilemeye ilişkin sorunlardan biri de vergi harcamalarına ilişkindir. Vergi harcamaları devlet açısından bakıldığında gelir kaybı yaratan, mükellef açısından bakıldığında ayrıcalıklı uygulamalar sonucunda vergiye ilişkin sorumluluk ve yükümlülükleri düşüren veya sonlandıran düzenlemeleri ifade etmektedir (MB, 2016:5). Gelir ve kurumlar vergisi kanunlarında çok sayıda vergi istisna ve muafiyet müesseseleri yer almakta özellikle gelir vergisinde yer alan ücretler bölümü ağırlıklı olarak bunlardan oluşmaktadır. Bu durumun varlığı vergi alacağı ve vergi harcamasının artışına yol açmakta bu nedenle gelir ve kurumlar vergisinden elde edilen gelir istenilen

düzeyin altında yer almaktadır (Yeşilyurt, 2016: 240). Duruma rakamsal açıdan bakıldığında 2015 yılında gerçekleşen vergi harcama kalemlerinin sayısı itibariyle gelir vergisi kanunu 57 kalem ile ilk sırada yer almakta beraberinde 33 kalem ile kurumlar vergisi gelmektedir. Aynı yıl gerçekleşen vergi harcaması 79.582 milyon TL olup toplam vergi tahsilatına olan oranı %21,57 şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (MB, 2016: 275).

Vergileme sorunlarından bir diğeri de vergi aflarıdır. Mükellefler tarafından bilinçli olarak ödenmemiş vergilere ilişkin borçların tamamının veya bir kısmının ortadan kaldırılmasına yönelik olan vergi afları dönem dönem hükümet programlarında yer almaktadır (Andreoni, 1991: 143) .

Aflara başvurulmasının nedenleri; ekonomik, siyasi ve teknik olmak üzere üç başlık altında açıklanmaktadır. İktidarların yaşanan siyasi buhranların atlatılması aşamasında ekonomiyi canlandırma amacıyla vergi affına başvurusu siyasi neden, ekonomik buhran sonrası mali sıkıntılar nedeniyle vergiye ilişkin yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelen mükellefe yönelik affa başvurusu ise ekonomik neden olarak yer almaktadır. İdari neden ise af yoluyla vergi sistemini sade bir yapıya kavuşturma ve güncelleme amacıyla geçmiş dönemlerin temize çekilmesi şeklindedir (Çetin, 2007: 173). Belli amaçlara yönelik çıkarılan vergi aflarının çeşitli faydaları bulunmaktadır. Bunlar (Alm, 1998: 4);

- Vergi gelirlerinde ani artış oluşturmak
- Yönetmelik maliyetleri azaltmak
- Daha önce vergi rolleri olmayan bireyleri sonraki aflarda daha iyi izlemek ve kayıtlarının tutulması yoluyla gönüllü uyumlarını arttırmak şeklindedir.
- Vergi aflarının olumsuz yanları ise (Kellner, 2004: 346);
- Vergi kaçakçılığının cezai anlamını ortadan kaldırma ve mükellefleri vergi kaçırma konusunda teşvik etmek
- Gelecekte yapılacak aflara ilişkin beklenti yaratarak mükelleflerin uyumunu azaltmak şeklindedir.

Afların olumsuz yanları konusunda ısrarcı olanlar iki temel görüş sunmaktadır. Bunlardan ilki, dürüst vergi mükelleflerince affın vergi kaçakçılığı yapanlara özel bir uygulama olarak algılanmasıdır. Diğeri ise mükelleflerin affın tek seferlik bir fırsat

olduğuna inanmamasıdır. Eğer mükellef gelecekteki afların beklentisine girerse vergiye gönüllü uyumu azalabilecektir (Alm and Mckee, 1990: 23).

Türkiye’de vergi affı yasına Cumhuriyet’in kurulduğu yıllardan itibaren başvurulduğu görölmektedir. Çıkarılan af yasaları içerik, kapsama alınan mükellef, süre ve sebepleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Örneğin bazı af yasaları vergi aslını esas alırken, bazıları da vergi aslının yanı sıra ceza, faiz ve zamlarını da kapsamına almaktadır (Karatay ve Karatay, 2011: 183). İlk vergi affı 1924 yılında yapılmış, buna yönelik düzenlemelerin yöntem değişikliği gösterdiği 1980 yılına kadar geçen sürede de toplam 16 adet vergi affı yürürlüğe girmiştir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 113). 1980’li yıllarda kamu kesimi Neo Liberal politikalar doğrultusunda yapısal dönüşüme uğramıştır. Kamu harcamalarında yaşanan artış olağan kamu gelirleri ile desteklenemeyecek boyuta ulaşmış, vergi gelirleri beklenen tutarların altında gerçekleşmiştir. Vergilemeye ilişkin yapısal sorunlar ve Tanzi etkisinin yarattığı bütçe dengesizlikleri ile kronikleşen bütçe açıkları sorunu hükümetlerin vergi affına başvurma sıklığını arttırmıştır (Kaya, 2014: 185). 18.05.2018 tarihli resmi gazetede yayımlanan “Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin 7143 sayılı Kanun” ölkemizde uygulanan son vergi affı uygulamasıdır.

2.1.1.3. Kayıt dışı Ekonominin Büyüklüğu

Kayıt dışı ekonomi; devletten saklanan, kayda geçirilmeyen veya kayda geçirilemediğinden dolayı denetim altında olmayan faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Tanımda yer alan bazı ekonomik faaliyetler yasadışı olabildiği gibi bazıları da yasal olup bilinçli olarak kayıtlara geçirilmemesi suretiyle vergilendirilememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomide büyük pay yasal faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması sonucu ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçağına aittir (GİB, 2009: 3).

Kayıt dışı ekonominin sorun alanları dört ekonomik faaliyeti kapsamaktadır. Bunlar; yeraltı üretimi, yasa dışı üretim, enformel sektör ve kendi nihai kullanımında olan hane halkı üretimi şeklinindedir. Bunlardan yeraltı üretimi; üretken ve yasal olan, fakat vergi ödemekten ve yasal düzenlemelerden bilinçli olarak kaçınma isteğiyle idareden saklanan faaliyetleri ifade etmektedir. Yasadışı üretim; yasalar tarafından üretimi yasaklanan veya yetkisi olmayan kişiler tarafından üretimi yasal olmayan mal ve hizmetlerin üretimi olarak tanımlanmaktadır. Enformel sektör; istihdam sayısı bakımından belirli bir boyuttan daha az olan müteşebbislerden oluşmaktadır. Kendi

nihai kullanımı için hane halkı üretimi ise hane halkı tarafından tüketilen veya aktifleştirilen mal ve hizmetleri ifade etmektedir (OECD, 2002: 13-14).

Kayıt dışı ekonominin varlığı ve nedenleri ülke ekonomilerine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde vergiye ilişkin faktörler ve işgücüne yönelik düzenlemeler kayıt dışı ekonominin çerçevesini belirlerken gelişmekte olan ülkelere bunlara ilaveten ekonomiyi etkileyen nüfus artış ve göç gibi etmenler de yer almaktadır (GİB, 2009: 12).

Son yıllarda alınan önlemlere rağmen hala en önemli ekonomik mücadele alanlarından biri kayıt dışı ekonomidir. Yasal olup olmamasının önemi olmaksızın kayıt altına alınmayan faaliyetler suç teşkil etmekte, mali, sosyal ve ekonomik nitelikteki fonksiyonları üstlenen devletin en önemli finansal kaynağı olan vergi gelirlerinde kayıplara neden olmaktadır (Avşar ve Bozdereli, 2012: 55). Finansman kaynağında kayıp yaşayan idare üstlendiği fonksiyonların devamlılığı için ya vergi oranlarını arttırma ya da üretimini yaptığı mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yoluna gidecek (Erkuş ve Karagöz, 2009:130), bu telafi edici politikaların sonucunda da; fiyat istikrarında bozulma, uluslararası rekabet gücünde azalma, vergi dışılığında artma ve ekonomik büyümede düşüşler yaşanabilecektir (Savaş, 2009: 57).

Kayıt dışı faaliyetlerin vergi gelir kaybı dışındaki diğer olumsuz etkileri sosyal güvenlik sistemi, işsizlik oranı ve gelir düzeyi üzerinde görülebilmektedir. Söz konusu makroekonomik değişkenlerin yer aldığı tahminlerden oluşturulan iktisadi ve mali politikalar doğru verilere dayanarak oluşturulamadığından (Erkuş ve Karagöz, 2009:130) ülkenin ekonomik durumu hakkında gerçeğe dayalı bilgi edinilemeyecek bunun yanı sıra politikalarda istenilen düzeyde etkinlik sağlanamayacaktır (Tütüncü ve Zengin, 2016: 196). Ülkemizde bu doğrultuda orta ve uzun dönemde istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi diğer makroekonomik değişkenlerin düzelmesi, ekonomide verimlilikle birlikte rekabet gücünde artış ve kamu gelirlerinde artışın sağlanması adına kayıt dışı ekonominin azaltılmasına yönelik eylem planları oluşturulmuştur (KB, 2013: 166). Kalkınma planlarında öncelikli olarak yer alan kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi ile pek çok aşama kaydedilmiştir. Örneğin yakın zamanda; sektörel bazda teknolojik altyapı güçlendirilmiş, kiraların banka sistemi aracılığıyla ödenmesi uygulaması başlatılmış, vergi denetim ve incelemelerinin etkin ve verimli yürütülmesi amacıyla Risk Analiz Merkezi kurulmuştur (KB, 2014: 12).

Zaman içerisinde kapsamına aldığı faaliyetlerin teknolojinin gelişimiyle birlikte çeşitlilik kazandığı görülse de kayıt dışılık denilince akla ilk vergi dışı sistem ve sosyal

güvenlik açıkları gelmektedir. Yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil diğer tüm gelişmiş ülkelerde de karşılaşılabilen kayıt dışılık sorunu ülkemizin gündemine 1980'li yıllarda girmiş, devam eden yıllarda da popülerliğini korumuştur. Söz konusu faaliyetler daha az bürokratik işlem ve daha düşük maliyet gibi üstünlükleri nedeniyle mükelleflere cazip gelmekte, kalkınma planlarına konulan önlem paketlerine rağmen hedeflenen rakamlara ulaşamamaktadır.

2.1.1.4. Denetim Yetersizliği

Devletin vergileme işlemlerini yürütmek üzere oluşturduğu idari bir yapı bulunmaktadır. Ülkemizde bu işlemler, 2005 yılında 5345 sayılı kanunla gerçekleştirilen yeniden yapılandırma sonucunda Maliye Bakanlığına bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı adı verilen idari yapı tarafından sürdürülmektedir (WEB_1). İdarenin, alacağını zamanında ve tam olarak tahsil edebilmesi için mükelleflerin vergiye ilişkin ödev ve sorumluluklarını zamanında ve eksiksiz yerine getirip getirmediğini denetlemesi gerekmektedir (Şenyüz vd., 2013: 146). Vergi idaresinin açıklama mücadelesinde brüt ve net vergi açığı kavramı karşımıza çıkmaktadır. Brüt vergi açığı, belirli bir vergi yılı için yasa ile öngörülen toplam vergi yükümlülüğü ile vergi mükelleflerinin o yıl için kendi arzusuyla ve zamanında ödediği vergi miktarı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Net vergi açığı ise vergi yılı için yapılan ödenmemiş tüm zorunlu ve diğer geç ödemelerden arda kalan brüt vergi boşluğunun miktarı olarak tanımlanmaktadır. Net vergi kaybı, itiraz, uzlaşma ve dava yolu sonucunda tahsil edilen vergiler dışında kalan kısmı oluşturmaktadır (Bickley, 2012: 1).

Vergi denetimine dar ve geniş anlamda tanımlama getirmek mümkündür. Dar anlamda vergi denetimi, mükellefin vermiş olduğu beyannamede yer alan matraha ilişkin bilgilerin vergi yasalarına aykırı olarak düzenlenip düzenlenmediğinin incelenmesidir. Geniş anlamda vergi denetimi ise, beyannamenin hazırlanmasında kullanılan muhasebe kayıtlarının ve belgelerinin detaylı olarak incelenmesi ve yürürlükte olan mali mevzuata göre hesaplanan matrah ile beyannamede yer alan matrahın karşılaştırılmasıdır (Uman, 2010: 193).

Vergi denetiminin mali, ekonomik, sosyal ve hukuki olmak üzere dört amacı bulunmaktadır. Mali amaç; vergi kaçakçılığı doğuran faaliyetlerin önüne geçmek, ödenmeyen vergileri cezalarıyla birlikte tahsil etmek suretiyle devletin gelir kaybını önlemek şeklindedir. Ekonomik amaç; kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek ve gelir kaybı nedeniyle ortaya çıkan finansman ihtiyacının borçlanma ve emisyon şeklinde

enflasyonist etki doğuracak mali araçlarla karşılanmaya çalışılmasından kaçınmaktır. Sosyal amaç; denetim yoluyla vergilemenin sosyal adalet kavramına uygunluğunun gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımında adaleti sağlama amacıyla kişilerin ödeme gücüne göre vergilendirilmesinin sağlanmasıdır. Hukuki amaç ise devletin egemenlik gücüne dayanarak oluşturduğu vergiye ilişkin kanunlara katılımın eşit oranda sağlanmasıdır (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 47-51). Vergi denetimi tüm bu amaçlara hizmet etmekle birlikte vergi tabanını genişletme ve kaynakların optimal dağılımını sağlama gibi etkiler de doğurmaktadır.

Türk vergi sisteminde verginin tarhi ağırlıklı olarak beyan usulüne dayanmaktadır. Beyan usulünde, verginin tarhi için gerekli olan tüm bilgiler mükelleflerin bizzat kendileri tarafından yazılı olarak idareye verilmesi ve idarenin bu bilgiler üzerinden vergi borcunu hesaplaması söz konusudur (Turhan, 1998: 76). Bu usulde mükelleflerin beyanları doğru kabul edilmekte, gerçeğe aykırı beyan yahut vergi kanunlarının karmaşası sonucu ortaya çıkan vergi kaybı etkin bir vergi denetimini gerektirmektedir (Ergen ve Kılınçkaya, 2014: 287-288). Aksi halde vergiye ilişkin ödev ve sorumluluklarını eksiksiz yerine getiren mükelleflerin vergiye ilişkin gönüllü uyumları zamanla azalabilmekte ve vergisel boşluklar barındıran ekonomik alanlarda faaliyet gösteren mükelleflerin yükümlülüklerini yerine getirmemelerine neden olabilmektedir (Dumlupınar ve Yardımcıoğlu, 2015: 2). Bundan dolayı vergi idaresinin vergiye ilişkin uyum politikası hem vergiden kaçınma hem de vergi kaçırılmayı hedef almalıdır. İkisi arasında yasal bir fark olsa da ekonomik açıdan bakıldığında fark daha az belirgindir. Her iki tür faaliyet gelir ve refah kaybı içermektedir. Gelir kaybı ek bir ekonomik maliyet anlamına gelmektedir (Kopczuk, 2006: 1).

Türkiye’de vergi kayıp ve kaçığının önüne geçmek adına vergi incelemelerinin ve vergi incelemeye yetkili elemanların sayısı arttırılmış, vergi denetim birimleri tek çatı altında birleştirilmiş, böylelikle denetim nitel ve nicel bakımdan sağlıklı bir yapıya ulaşmıştır (KB, 2014: 12). Fakat yine de yapılan denetimler oransal olarak incelendiğinde sonucun yetersiz olduğu görülmektedir. Vergide adaletin sağlanması ve hukuk devleti olması gereği denetimde etkinlik sağlama temel hedef haline getirilmeli, vergiye ilişkin yasaların mümkün olduğunca yalın hale getirilmesi sağlanmalı, denetime tabi olacak mükellef seçiminde kapsam geniş tutulmalıdır.

2.1.2. Harcama Kaynaklı Etkenler

Günümüz ekonomileri özel ve kamu kesim ekonomileri tarafından işleyiş göstermektedir. Özel kesim ekonomisinde yer alan girişimciler belirlenen ölçüde kar elde etme amacıyla piyasada yer alan aktörler tarafından düzenlenmekte ve devlet özel kesimin faaliyetleri üzerinde düzenleyici bir rol üstlenerek aksaklıkların giderilmesinde rol oynamaktadır. Kamu ekonomisinde ise kamu mülkiyetinde yer alan kurumlar kar etme güdüsünün aksine siyasi tercihler doğrultusunda sosyal fayda sağlamayı hedeflemektedir (Türk, 1989: 33). Kamu ya da özel kesim ekonomisi fark etmeksizin kaynakların etkin kullanımı bir ülke ekonomisi içerisinde güdülen temel hedefler arasında yer aldığı için (Akdoğan, 2011: 51) mevcut kaynakların ne kadarlık kısmının kamu kesimi tarafından kullanıldığı önem arz etmektedir. Bu ölçüm için kullanılabilir yöntemler; Kamu harcamaları/GSYH, Reel Kamu Harcamaları/GSYH, Kamu Nihai Tüketim ve Kamu Sermaye Oluşum Harcamaları/GSYH ve Toplam Vergi/GSYH şeklindedir. Uluslararası karşılaştırmalarda en sık kullanılan yöntem kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payıdır. Bu ölçümde gerçek ve transfer harcamalarının toplamından oluşan miktar dikkate alınmaktadır (Kirmanoğlu, 2007: 39). Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar bu oran %20’lerin altında kalırken sonrasındaki dönemde kamu harcamalarında yaşanan artış sebebiyle %35’lere kadar artış göstermiştir. Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payının yüksek çıkması, kamu hizmetlerinde artış yaşanmasından ziyade borç faiz ödemelerinin harcamalar içerisindeki payının artmasından kaynaklanmıştır. Türkiye için daha sağlıklı sonuç verecek olan ölçüt kamu gelirlerinin GSYH içerisindeki payıdır. Bu orana bakıldığında kamu ekonomisinin vergi gelirlerinin yetersizliği nedeniyle reel anlamda küçüldüğü görülmektedir (Şener, 2010: 42).

Türkiye’de kamu harcamalarının kompozisyonu, konsolide bütçe harcamalarının kalemleri dikkate alınarak incelendiğinde karşımıza 3 kalem çıkmaktadır. Bunlar; cari, yatırım ve transfer harcamaları şeklinde kategorize edilmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2005: 260). Kamu harcamalarının toplam seyrine bakıldığında 1990 yılı öncesi konsolide bütçe harcamalarının GSMH’ ye oranının %20’lerin altında olduğu, 1990 sonrası yıllarda yükseliş trendine girerek 2001 yılında %45 seviyesine ulaşarak devamında düşüşe geçtiği görülmektedir. Konsolide bütçe harcamaları içerisindeki en yüksek pay transfer harcamalarına aittir. Dönemler itibariyle incelendiğinde borç servisinin belirleyici rol aldığı transfer harcamaları ile toplam bütçe harcamalarının paralel seyrettiği görülmektedir. Bu durum gelişmiş ülkeler için de geçerli olmakla birlikte

Türkiye'deki durumun farklılığı transfer harcamasının niteliğinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde transfer harcamalarının ağırlıklı kısmı sosyal nitelikte, Türkiye'deki transfer harcamalarının büyük kısmı faiz harcamalarından oluşmaktadır. Transfer harcamalarının GSYH içerisindeki oranı faiz dışı hedeflemesinin yapılmasından sonraki yıllarda azaltılmış 2005 yılında % 20,5 seviyesine indirilmiştir (Aytaç ve Güran, 2010: 135). 2006 yılı sonrası merkezi yönetim bütçesinin harcama kompozisyonuna bakıldığında faiz ödemeleri/GSYH oranının 2006 yılında %6,1 seviyesinde iken 2014 yılında %2,9 seviyesinde yer aldığı görülmektedir. Toplam harcamalar/GSYH oranına bakıldığında 2006 yılında %23,5 iken 2014 yılında yumuşak bir artışla %25,7 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Son olarak toplam harcamaların içerisinde faiz ödemelerinin payına bakıldığında 2014 yılında %11, personel giderlerinin payı %29, cari transferlerin ise %36 seviyesinde olduğu gözlemlenmektedir (Çebi, 2015: 2-3).

Bütçe harcama kalemlerinde de görüldüğü üzere iktisadi, sosyal ve siyasi sebeplerle kamu harcamaları 1950 sonrası artış eğilimi göstermiş, kamu gelirlerinde hedeflenen miktarlara ulaşamamıştır. Çalışmanın bu kısmında kamu harcamalarının azaltılamamasına ilişkin nedenler ana başlıklar halinde incelenecektir.

2.1.2.1. Nüfus Artışı ve Sanayileşme

18. yüzyılın ortalarında başlayan sanayileşme hareketi zaman içerisinde yayılmaya başlamış ve ülkelerin siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarında ciddi değişikliklere neden olmuştur. Sanayileşme, hayat standardında yükselişe paralel olarak kamu hizmetleri ve finansmanında artışı beraberinde getirmiştir. Hizmet beklentileri miktar ve kalite olarak yükseliş göstermiştir. Sosyal sabit sermaye yatırımları bu durumun en belirgin örneğini oluşturmuştur (Erginay, 1990: 144). Ülkemizde kamu kesimince üstlenilen bu alt yapı harcamalarının GSYH içerisindeki payı son 16 yıllık dönemde %3,8 ile %5 arasında seyretmektedir (KB, 2015: 8).

Sanayileşme gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasi yapıda köklü değişimler yaratmıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen çözümler, köyden kente, tarım kesiminden sanayi kesimine, az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere nüfus hareketliliğine neden olmuştur (Güreşçi, 2010: 47). Göç olarak nitelendirilen bu durum ve hızlı nüfus artışı, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunlardan biri olan kamu harcamalarında artışı doğurmuştur. Bu artış gerçek artış olabileceği gibi görünüşte artış şeklinde de oluşabilmektedir. Toplam nüfus büyümesi sonucunda yapılacak harcamalar kişi başına düşen harcama miktarını büyütmesi durumunda yaşanan artış gerçek artıştır

ki bunlar harcamaların derinlemesine artmasını gerekli kılmaktadır. Bu durum kamu hizmetlerinin artan maliyet şartlarında üretildiği hallerde ortaya çıkmaktadır. Mesela; şehirlerdeki yol, kanalizasyon ve telefon şebekelerinin nüfus artış sebebiyle genişletilmesi başlangıç maliyetine nazaran daha yüksek maliyet gerektirmektedir ve bu durum gerçek artışın varlığını ortaya koymaktadır (Uluatam, 2012: 240).

Nüfus artışı başta konut, sağlık ve eğitim harcamalarını etkilemektedir. Söz konusu harcamalar ekonomik faaliyetleri etkilemesinin yanı sıra nüfusun sosyal ve toplumsal gelişiminde de varlığını hissettirmektedir. Nüfus artışı sermaye birikimi ve teknolojik gelişmelerle de ilişki içerisindedir. Nüfus artış hızının yüksek olması eğitim, sağlık başta olmak üzere kamu cari harcamalarını yükselteceğinden sermaye artış hızını aşağıya çekecektir. Burada önemli olan nokta, vergileme yoluyla elde edilen kamu gelirlerinin kamu yatırımlarına kanalize edilerek sermaye artışını hızlandırabilmesidir ki bu ancak kamu cari harcamalarının düşük seviyede yer aldığı ekonomilerde mümkündür (DPT, 2001: 5).

2.1.2.2. Savunma Harcamalarının Yüksekliği

Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumunu ifade eden güvenlik (TDK, 2017) kavramının bir alt dalı olarak yer alan insan güvenliği, ulusal güvenliği bünyesinde barındıran bir terimdir. Ulusal güvenlik kapsamında ulusal bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditler ile ulusun hak ve çıkarlarının korunmasına ilişkin unsurlar yer almaktadır.

Devletin temel fonksiyonlarından biri olan ulusal güvenlik; iç ve dış güvenlik şeklinde tasnif edilmektedir. İç güvenlik, kamu düzeninin korunması ve güvenliğin sağlanması adına yetkili kılınan polis teşkilatı aracılığıyla, dış güvenlik ise milli savunmaya hizmet eden Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından sağlanmaktadır (Yılmaz, 2005: 375).

Güvenlik ve asayiş geleneksel bir kollektif hizmet olarak kabul edilmektedir. Bu hizmetlerin faydaları ülkede yaşayan bireyler arasında bölünememekte ve faydasından hiç kimse mahrum bırakılmamaktadır. Bu hizmetler aynı anda çok sayıda kişi tarafından tüketilebilen homojen nitelikte olup, ilgili kararları siyasi süreç tarafından verilmektedir (Akdoğan, 2011: 41). Finansmanı, kamu harcamalarından milli savunma amacıyla ayrılan pay ile sağlanmaktadır (Değer ve Sen, 1995: 278). Savunma hizmetinin iki boyutu bulunmaktadır. İlk boyutu, ülkeye yapılacak olası saldırıya karşı caydırıcılık

yaratması, ikinci boyutu ise saldırının gerçekleşmesi halinde savunmada bulunulmasıdır. Her iki boyutta da askeri eğitim, araç, gereç ve teçhizat alımı nedeniyle harcama yapılması gerekmektedir. Savaşın olmadığı dönemlerde yapılan harcamalar, savaş halinde muharebenin yoğunluğu ve etkisi üzerinde etkili olmaktadır (Aslan, 1998: 249-250).

Savaş finansmanına dair artışların önemli boyutlarda yaşandığı yıllar soğuk savaş psikolojisinin hâkim olduğu dönemlere denk gelmektedir. Savaş zamanında harcamalar en yüksek seviyeye çıkmakta, bu durum sosyal hizmetlere ayrılan paylarda azalmaya neden olduğundan toplumda refah kayıpları yaşanmaktadır. Barış döneminde olursa dahi çevre ülkelerden gelecek olası tehditler savaşa hazırlık ve daha etkin silahların bulunabilmesi adına yapılan ilgili harcamaları arttırmaktadır (Şener, 2010: 33-34). Bunun en başarılı örneği İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişim gösteren silah teknolojisi ve üretiminde görülmüştür. Türkiye'nin de savunma harcamalarının seyrine bakıldığında aynı döneme denk gelen artışların yaşandığı söylenmektedir. Özellikle 1971-1978 tarihleri arasında savunma harcamalarında en fazla artışın yaşandığı ülke olarak yer almıştır. Bunun nedeni ise ABD tarafından Kıbrıs Barış Harekati'nde silah ambargosunun uygulanması ve milli savunma sanayinin eksikliğini farkına varılmasıdır (Taş vd. , 2013: 665).

Türkiye'de savunma harcamalarında 1980'li yılların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu programının yürürlüğe sokulması sebebiyle son derece önemli olduğu söylenebilmektedir. Bu program silah donanımını tazelemek amacıyla ulusal silah sanayisinin kurulmasına yöneliktir. Bu doğrultuda 1985-1995 dönemi için yılda ortalama 1 milyar \$, 1996-2005 dönemi için ise 5 milyar \$ kaynak ayrılması planlanmış, ilerleyen dönemler için ise iktisadi krizin ağır etkileri nedeniyle bu rakam 2010 yılına kadar yılda ortalama 2 milyar \$ ayrılması şeklinde değişiklik göstermiştir. Söz konusu programın finansmanının ağırlıklı kısmı Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan karşılanmıştır (Şenesen, 2002: 13).

2.1.2.3. Yolsuzluklar

Yolsuzluk karmaşık bir olgu olmakla birlikte insan eylemlerinin geniş bir alanını kapsamaktadır. En basit tanımıyla kamu görevlilerinin yetkilerini özel kazanç ve çıkarlar doğrultusunda kötüye kullanmalarını ifade etmektedir. Bürokratik ve siyasi kurumlar ile kalkınma üzerindeki etkisi ülke koşullarına göre değişim göstermektedir (World Bank, 1997: 8). Örneğin; kapitalist ekonomi düzenine henüz geçen ülkelerde

emir-kumanda mekanizmasının yerini piyasa mekanizmasına bırakması rantların dağıtılması yönünde yeni fırsatlar doğurmuştur. Bu fırsatlardan yararlanmak bu aşamada gerekli kurallar ve kurumların eksikliği nedeniyle kolaylaşmış olup, özelleştirme süreci de eklenince yolsuzluğun boyutu yüksek seviyelere çıkmıştır (Kaufmann, 1999: 89).

Yolsuzluğun en temel etkisi siyasal sistem üzerinde görülmektedir. Kanunlarla sağlanan devlet ve toplum düzeni yolsuzluk nedeniyle zedelenmekte, toplumda yasalara olan güven kırılmakta ve kuralsızlık cazip hale gelmektedir (Akbulut, 2003: 9). Yolsuzlukların etkisi siyasal düzenle sınırlı kalmamakta ekonomik hayata da yansımaları bulunmaktadır. Makroekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımı, enflasyon, iç ve dış borç stoku, kayıt dışı ekonomi ve kamu mali dengesi gibi pek çok alanda yaşanan olumsuz gelişmelerin ardında yolsuzluk önemli rol oynamaktadır ve bu durum ülke ekonomisine çeşitli maliyetler yüklemektedir (Dökmen, 2012: 41).

Yolsuzlukla mücadelede pek çok sivil toplum kuruluşu ve bunlara ait akademik çalışma bulunmaktadır. Bunlardan önde geleni 1993 yılında kurulup, 180 ülkede çalışma gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü'dür. Örgüt tarafından geliştirilen Yolsuzluk Algılama Endeksi, yolsuzluğun ölçümü konusunda sistematik veri akışı sağlayan en etkili çalışma olarak her yıl yayınlanmaktadır (Andeson ve Heywood, 2009: 746). Kuruluşun 2017 yılına ilişkin yayınladığı çalışmada Türkiye'nin yolsuzluk algılama endeks sıralaması 180 ülke arasında 81 olarak gerçekleşmiştir.

Yolsuzlukların kamu harcamalarına olan etkisi nitelik ve nicelik olarak ele alınmaktadır. Yolsuzluk davranışlarının varlığı durumunda kamu harcamalarına yaklaşım rant kapasitelerine göre şekillenmekte ve kamunun elinde bulundurduğu fonların yolsuzlukların yüksek seviyelerde görüldüğü alanlara yönlendirildiği bilinmektedir. Eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalara ayrılan kaynaklar azalmakta, bunlara ayrılması gereken miktarlar sermaye yoğun harcamalara aktarılmaktadır. Savunma ve yatırım şeklinde sınıflandırılan bu harcamalara ayrılan fonlar bakım ve onarım harcamaları olarak değil yeni yatırım harcamalarına yönlendirilmektedir ki bunun sonucunda mevcut alt yapı yatırımlarının kullanım süreleri ve verimliliklerinde kısalma yaşanmaktadır (Bağdigen ve Dökmen, 2006: 65). Mevcut olan altyapı küçük bakım ve onarımlarla kullanılabilir duruma getirilse de sıklıkla başvuru yeni yatırım projeleri nedeniyle atıl halde bırakılır. Bunun nedeni, kamu görevlisinin yeni ihale sürecinde elde etme isteğinde bulunduğu kazanımlardır. Yüksek takdir yetkisine

sahip üst düzey kamu görevlileri, ihale sürecini kendi lehlerinde gerçekleştirmekte ve kaynaklardaki azalma neticesinde cari harcamaların karşılanmasında sorunlar yaşanmaktadır (Gedikli, 2011: 179).

Yolsuzluk, geçmişten günümüze gelişmişlik düzeyine bağımlı olmakla birlikte tüm ülkelerin karşı karşıya kaldığı en büyük problemlerden biridir. Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arası sınırların kalkması yolsuzluğu küresel bir sorun haline getirmiş, gelişmekte olan ülkelerde daha büyük etkiler doğurmuştur. Kamu ile özel kesim arasındaki ilişkiden doğan eylemler devletin oluşturduğu şeffaflık ve saydamlığın artmasına yönelik eylem planlarıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Hemen hemen her hükümet yolsuzluğun büyük bir problem olduğunun bilincinde de olsa son dönem tek parti hükümeti bu konu üzerine yoğunlaşmış, kamuda etkin yönetimin sağlanması adına gerekli çalışmaları yürütmüştür. Fakat yine de devletin ekonomik alandaki varlığının rant oluşumuna ortam hazırladığı ve bu alanın genişlemesinin rant paylaşımını arttıracığı unutulmamalıdır.

2.1.2.4. Seçim Ekonomisi

İnsanlık tarihinin doğuşundan itibaren çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak üzere, üretim gerçekleştirmek, ticaret yapmak ve elinde bulundurduğu ürünleri muhafaza etmek gibi “ekonomik” nitelikte çeşitli faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Diğer bir bilinen nokta, söz konusu ekonomik faaliyetleri gerçekleştirirken bazı analizler ve hesaplamalar yaptığı, birtakım ilke ve yasalara uygun davrandığı ve bu doğrultuda belirli kararlar aldığıdır (Savaş, 2007: 17). Bu noktada ekonomi ve siyaset bilimi bir araya gelmektedir. Ekonomistler, mevcut kıt kaynaklarla etkin kullanımı araştırmakta, siyasetçiler de halk adına belirlenen seçenekler arasında karar verip uygulamaktadır.

Ekonomistlerin ve siyasetçilerin bir arada çalışmasını gerektirecek iki önemli nokta vardır. Bunlar; kaynakların kıtlığı ve toplumsal maliyetlerdir. Toplumsal refahı yükseltmeye hizmet edecek ekonomik amaçları gerçekleştirmek üzere seçilecek araçların önemi mevcut kaynakların etkin kullanımı açısından son derece önemlidir. Arzu edilen amaç kıt kaynak kullanımında savurganlık ve israfın olabildiğince düşük düzeyde tutulması, yarattığı sonuçların toplumun hemen her kesimine olumlu etki sağlaması şeklindedir. Bu düşünce ekonomik bakış açısını yansıtmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 130-131).

Kaynak dağılımında etkinlik ile ilgilenen “Sosyal Refah Fonksiyonu”nun nasıl belirleneceğine ilişkin çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi İkinci

Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan “Kamu Tercih Teorisi” olmuştur. J. Buchanan tarafından temelleri atılan bu teori “Ekonominin araç ve gereçleriyle politik karar alma sürecinin analizi” şeklinde ifade edilmektedir (Buchanan, 1979: 184). Bu teoride rasyonel seçim modelinin pazar dışı karar alma birimlerine uygulanması, diğer bir deyişle ekonominin politik bilime uygulanması söz konusudur (Hill, 1999: 1).

Kamu tercih teorisi; yasama organı tarafından gerçekten kamuya hizmet edecek çok az sayıda, özel amaçlara hizmet edecek ise çok fazla sayıda kanun çıkarıldığını ifade etmektedir (Eskridge, 1988: 277). Teori seçmenlerin cehaletleri, gündem kontrolü ve bürokratların kamu çıkarlarını özel çıkarlara feda etmeleri etrafında şekillenmekte; seçmenler, politikacılar ve bürokratlar çoğunlukla kendilerini ilgilendiren siyaset biliminin geleneksel sorunlarıyla baş etmek için ekonomik araçlar kullanmaktadırlar (Tullock, 2008:1). Ekonomik araç ve politikaların uygulanması temel 3 varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki; metodolojik bireyciliktir. Buna göre teoride yer alan bireyler organik birimlerin aksine tercihlerde bulunan aktif bireylerdir. Bir diğer varsayım fayda maksimizasyonuna ilişkindir. Bireyler kendi faydaları doğrultusunda tercih yapmaktadırlar (Buchanan, 1999: 48). Sonuncu varsayım politik mübadeledir. Bireysel çıkarların elde edilmesi için mübadele, politik kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Piyasa ekonomisinde nasıl bireyler malların değişimi ile yüksek düzeyde fayda sağlıyorsa, kamu ekonomisinde de politik kurumlar bireylerin fayda sağlayacağı şekilde seçilmelidir (Kirmanoğlu, 2007: 232).

Siyasal karar alma mekanizmasında yer alan aktörler; seçmenler, siyasi partiler, bürokratlar ve baskı gruplarıdır. Bunlar farklı fayda maksimizasyonu güdüleriyle hareket etmektedirler. Seçmenler, çıkar; siyasi partiler, oy; bürokrasi, bütçe; baskı grupları ise rant maksimizasyonu doğrultusunda tercihlerde bulunmaktadırlar (Dura, 2006: 112). Piyasa karar alma mekanizmasında satın alma birimi para, kolektif karar alma mekanizmasında ise bunun karşılığı olarak seçmenlerin oyu bulunmaktadır (Şener, 2010: 152). Bireysel çıkarları kamu çıkarından daha ön planda olan seçmenlerin oylamaya katılmalarının sağlanması amacıyla oylama maliyetinin düşürülmesi ya da popülist politikalar uygulayarak oylamaya katılan seçmenlerin üstlendikleri maliyetin telafi edilmesi gerekmektedir (Demir, 2001: 17).

Siyasal karar alma mekanizmasında politika yapıcının en önemli aracı olan bütçe döngülerinin varlığı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde belgelenmekte, yapılan çeşitli analizlerde “Siyasal Bütçe Döngüsü” adı altında yer almaktadır. Bu çalışmalar iktidardaki hükümetlerin seçimlerden önceki politikalarında genişlemeye

yönelik araçları neden kullandığına açıklık getirmektedir. Bazıları seçim dönemlerindeki mali bozulmaları iktidardaki kişinin bir sonraki dönem için görevde kalma arzusunun sonucu olarak görmektedir. Bu durum fırsatçı politik bütçe döngüsü olarak adlandırılmaktadır (Candel-Sánchez, 2006: 863).

Seçim ekonomisi üzerine birçok iktisatçının oluşturduğu teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri oportünist seçim çevrimleridir. Bu teori, siyasi partilerin temel amacının iktidara gelmek ya da mevcut iktidarını sürdürmek olduğu görüşü etrafında şekillenmektedir. Siyasi partiler bu doğrultuda para arzı, kamu harcamaları, işsizlik ve enflasyon gibi makroekonomik araçları kullanmaktadır. Oy maksimizasyonunu amaçlayan siyasetçi seçim öncesi dönemde uyguladığı genişletici, seçim sonrası uyguladığı daraltıcı politika ile makroekonomik araçlarda dalgalanmalara neden olmaktadır (Akalin ve Erkişi, 2007: 90).

Türkiye’deki seçim dönemleri incelendiğinde, seçim öncesi dönemde uygulanan genişletici politikaların kamu harcamalarının artması sonucunu doğurduğu, yaşanan artışın bütçeye olan etkisinin mevcut vergilerin arttırılması yada borçlanmaya başvurulması şeklinde yansıdığı görülmektedir.

2.2. Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansmanı

Maliye politikasının uygulanmasındaki en önemli araç olan bütçede bir dönemde kamu harcamalarının kamu gelirlerini miktar olarak aşması halinde meydana gelen açık ekonomilerde istenilmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu açıklar makroekonomik değişkenler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Etkiler, açıkların finansmanında kullanılan araçlar aracılığıyla belirlenmektedir (Demir vd. , 2005: 264).

Devlet, faaliyetlerinin finansmanını dört şekilde gerçekleştirebilmektedir. Bunlar; günümüzde devletin yaygın gelir kaynağı olarak kabul edilen vergileme, borçlanma, para basma ve girişimlerini faaliyete geçirme (özelleştirme) şeklindedir (Wagner, 2004: 195). Hükümetler bütçe açığının finansmanında halktan veya merkez bankasından borçlanma yoluna gidebilir. İhraç ettiği tahvillerin halka (bankalarda dahil olmak üzere) satışı şeklindeki finansman borç finansmanı adını almakta, hazine aracılığıyla merkez bankasına satışı şeklindeki finansmanı ise para finansmanı adını almaktadır. Hükümete ait KİT’lerin satışından elde edilen gelir özelleştirme adını almakta ve açığın finansmanında zaman zaman başvurulabilmektedir (Ünsal, 2007: 573). Bu finansman kaynaklarının yanı sıra bütçe ihtiyatları ve döviz rezervlerinin kullanımına da rastlanmaktadır. Gelirlerin giderleri karşılayamadığı durumlarda ortaya

çıkan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği hükümetlerce ekonomik istikrarın sağlanabilmesi adına yurt içi ve yurt dışı kaynakları kullanmak suretiyle giderilmeye çalışılmaktadır. Ekonomiye tüketim dışında en az olumsuz etki eden yurt içi finansal araç vergi olmasına rağmen vergi oranlarının arttırılması yoluyla vergi gelirlerinin artışına genelde rastlanmamaktadır. Bunun nedenlerinden biri hükümetlerin oy kaygısı nedeniyle halkın tepkisini çekmek istemeyişidir. (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 45). İkinci bir neden vergiye ilişkin mevzuat düzenlemelerinin zaman almasıdır. Bilindiği üzere vergilendirme yetkisi, devletin egemenlik gücüne dayanarak halkından vergi toplamasını ifade etmektedir. Devlet, ekonomik, mali ve sosyal amaçlarını yerine getirebilmek için söz konusu yetkiyi kullanarak gelir elde edebilmekte fakat bu vergi sistemlerinde değişime gidilmesini gerektirmektedir. Ayrıca ülkemizde vergi tahakkuk ve tahsil dönemi arasındaki zaman diliminin uzunluğu vergilerin açıkların finansmanında etkisini azaltmaktadır. Tanzi'nin çalışmasında yer verdiği üzere yasal tahsil sürelerinin uzunluğu sebebiyle ortaya çıkan fark enflasyonun etkisiyle vergilerin reel değerini azaltmaktadır (Tanzi, 1977: 154). Son neden olarak, gelir ve ikame etkisi gösterilmektedir. Kısa vadede yüksek gelir vergisi oranları vergi sonrası ücret ve faiz gelirlerini azaltmaktadır. Bu azalış bireylerin tüketim ve işgücü arzı üzerinde gelir etkisi yaratmaktadır. Söz konusu durum beraberinde düşük tüketim ve uzayan çalışma süreleri getirmektedir. Aynı zamanda ikame etkileri de bulunmaktadır. Vergi sonrası düşük ücret boş zamanı daha ucuz hale getirmekte ve bireylerin daha az saat çalışmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak tasarruf ve işgücü azalmakta, büyüme yavaşlamaktadır (Carlstrom ve Gokhale, 1991: 21). Tüm bu nedenlerden ötürü hükümetler vergi dışı kaynaklara başvurma durumunda kalmaktadır.

Ülkemizde maliye politikası aracı olarak faiz dışı fazlanın yaratılması borçlanmanın sürdürülebilmesi adına kullanılmaktadır. Ancak yalnızca bu yolla hedefe ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte nominal ve reel faiz oranları düşürülmeli, kredi hacmi genişletilmeli, yatırım ve istihdam yoluyla ekonomik büyümenin sağlanması ve bütçe açıklarının kapatılması gerekmektedir. Bütçe açıkları, ülkelerin gelir dağılımlarını, mali, sosyal ve ekonomik amaçlarını yerine getirmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu amaçla bütçe açık artış hızının azaltılması gerekmektedir (Ceyhan, 2004: 31-32). Hükümetler açıkları kapatırken dönem dönem olağan kamu geliri olan vergi oranlarını arttırsa da bunlarla karşılanamayan kısım için kolay finansman kaynaklarına yönelmektedir. Bunların başında da gerek yurt içi gerekse yurt dışı borçlanma gelmektedir.

Bütçe gelir ve gider dengesizliği gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı ekonomik ve mali boyutlarda ortaya çıkan bir sorun olarak yer almaktadır. Türkiye’de bütçe açıklarının finansman araçları esas olarak borçlanma ve monetizasyon gelirleri şeklindedir. (Evgin, 1994: 21). Çalışmanın devamında, finansman sorununun çözümünde başvurulan monetizasyon, iç borçlanma ve dış borçlanmanın Türkiye’de ki durumu incelenecektir.

2.2.1. Monetizasyon

Siyasal iktidar özellikle kamu harcamalarında artış yaşandığı dönemde olağan finansman aracı olan vergiler yerine, kolay gelir elde edebileceği para basım ve borçlanma araçlarına başvurmaktadır. Bunlardan hazine tarafından çıkartılan kamu borç kâğıtlarının Merkez Bankası tarafından satın alınması olarak ifade edilen monetizasyon, devletin para basma konusundaki egemenlik ve hükümranlık gücüne dayanmaktadır. Hazine, bütçe yasalarına konulan ek maddelerle bütçenin belirli bir büyüklüğüne kadar (genellikle %15’i) Merkez Bankası’ndan kısa vadeli avans olarak bütçe açıklarının finansmanı amacıyla kullanabilmektedir (Öztürk, 2014: 281). Hazinenin fonksiyonlarından biri devletin gelir ve giderlerinin zaman ve mekan yönünden denkleştirmektir. Zaman yönünden denkliğin sağlanması amaçlı kullanılan en önemli kaynaklardan biri de merkez bankasından sağlanan kısa vadeli avanslardır (Köksal, 1989: 29). Hükümetlerin Merkez Bankası’ndan finansman sağlamasında kullandığı diğer kaynaklar arasında hazine bonosu ve devlet tahviliyle sağlanan gelirler yer almaktadır. Bu kaynakların kullanılması yoluyla sağlanan finansman monetizasyon (emisyon artışı) yoluyla parasal taban ile para arzı artışını doğurmakta, bunun beraberinde enflasyonist bir etki yaratmaktadır (Demir vd., 2005:253).

Bütçe açıklarının enflasyonist etkisi açıkların finansman çeşitleri ve toplam talep seviyelerine etkileri bakımından farklılık göstermektedir (Özmen ve Koçak, 2012: 2). Parasalcı yaklaşımda enflasyon ile para temeli oluşturulmasını bağdaştırmak çok doğaldır. Mevcut fiyat seviyesinde talebin üzerinde bir oranda para basılması halkın elinde aşırı miktarda nakit para tutmasına sebep olmakta, halk eninde sonunda elindeki parayı eritmeye çalışmakta ve sonuçta denge sağlanana kadar mevcut fiyatlar yükselmektedir (Fischer ve Easterly, 1990: 131). Bir diğer ifadeyle enflasyon parasal bir olay olarak görülmekte, fiyat artışlarının belirleyicisi olarak bütçe açıklarıyla para arzının genişletilmesi gösterilmektedir (Özmen ve Koçak, 2012: 2).

Bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynaklarıyla finansmanı sırasında elde edilen gelir olarak karşımıza “senyoraj” ve “enflasyon vergisi” kavramları çıkmaktadır. Merkez Bankası'nın hazinenin borçlanma kağıtlarını satın almak üzere para basımı mali açığın parasallaşmasına, para arzı ve satın alma gücünü arttırarak fiyat istikrarının bozulmasına neden olmaktadır. Hükümetin enflasyonist baskı yaratmamaksınız para basması ile reel gelir elde etmesi de mümkündür. Bu amaç doğrultusunda dikkat edilmesi gereken şey para arzındaki artışın, reel büyüme sonrasında halkın reel para talebinde yaşanacak artıştan fazla olmamasıdır. Böylelikle elde edilen gelir senyoraj geliri adını almaktadır (Yüce, 1999). Bir diğer kavram olan enflasyon vergisi; halkın, enflasyon sebebiyle ellerindeki reel para balanslarının azalması ve bu kaybı minimum seviyelerde tutmak için tüketimlerini azaltmaları, böylelikle serbest bırakılan kaynakların kamu kesimince kullanımı anlamına gelmektedir (Ataç, 2012:229). Monetizasyon enflasyon vergisine yol açmaktadır. Bir nevi hükümet tarafından vergi olarak kullanılan enflasyon, yüksek enflasyon oranlarının oluşmasına yol açmakta ve bunun sonucunda vergi matrahlarını aşındırarak vergi gelirlerinin azalmasıyla bütçe açıklarının artışına sebep olmaktadır (Ejder, 2002: 192). Tanzi etkisi olarak adlandırılan bu durum enflasyondaki artışın vergi gelirleri üzerindeki reel değer kaybını ifade etmektedir. Tanzi etkisinin büyüklüğünün belirleyicileri; vergi sisteminin esnekliği, vergilerin tahsil süresindeki gecikme süresi ve enflasyon oranı şeklindedir. Yüksek enflasyon yaşandığı dönemlerde vergi tahakkuk ve tahsil arasındaki dönemin uzun olması yahut vergi sisteminin yapısının sert olması durumunda söz konusu etkiyle vergi gelirlerinin reel değerinde azalma görülmekte hükümetin monetizasyon sonrasında elde edeceği net gelirin değeri Tanzi etkisinin büyüklüğüne göre belirlenmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004: 61).

Hükümetlerin bütçe açıklarının finansmanında monetizasyona giderek parasal genişleme yaratılması suretiyle elde ettiği gelirin enflasyonist bir etkiye neden olacağına ilişkin durum literatürde çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Bunun aksini savunan iktisatçılardan Thomas Sargent ve Neil Wallace hoş olmayan monetarist aritmetik olarak isimlendirdikleri bir görüş geliştirmiştir (Sargent ve Wallace, 1981). Bu görüş bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yoluyla elde edilen gelirin, monetizasyon yoluyla elde edilen gelirden daha fazla enflasyonist etki yaratacağı görüşüne dayanmaktadır. Açıkların finansmanında borçlanma yoluyla finansmana gidilmesi ilk etapta fiyat istikrarının sağlanmasında olumlu katkılar gösterse de gelecek dönemlerde enflasyonist baskılara neden olacağı görüşü ileri sürülmektedir. Bunun nedeni olarak da

reel faiz oranlarının ekonomik büyüme oranlarından fazla olması gösterilmektedir (Büyükakın ve Erasrslan, 2004: 28).

Merkez bankasından borçlanma yoluyla gelir elde edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik nedenler, siyasi nedenler ve mali nedenler şeklinde üçe ayrılmaktadır. Ekonomik nedenler arasında; depresyon dönemlerinde merkez bankasından yapılan borçlanmanın toplam talep üzerinde daraltıcı bir etki yaratmadığından en uygun borçlanma kaynağı olarak görülmesi ve yatırıma dönüşmeye hazır olan kaynakların borçlanmaya aktarılmadan yeni kaynak olarak yaratılması ve beraberinde özel sektör lehine sonuçların ortaya çıkması yer almaktadır. Mali nedenler arasında; olağanüstü harcamaların finansmanı ile zaman ve mekana göre öncelik sırası olan harcamaların yerine getirilmesi bulunmaktadır. Siyasi nedenler ise siyasi otorite tarafından faiz ödemesi bulunan borçlanmayla finansmanın Merkez Bankası kaynaklarının kullanımına göre daha fazla maliyetli görülmesidir (Çaşkurlu, 2003: 191-192).

24 Ocak 1980 yılında alınan ekonomik kararlar doğrultusunda serbest piyasa ekonomisine geçiş ve dışa açılım süreci başlamıştır. Bu doğrultuda ithal ikameci büyüme politikası terk edilmiş, ihracata dayalı büyüme hedeflenerek rakamsal büyüme oranları hedeflenmiştir. İhracata dayalı büyüme politikası ile kamu kesimi alt yapı yatırımlarına başlamış ve doğrudan üretim faaliyetlerinden çekilmiştir. Mevcut politikaya bağlı olarak büyüme oranlarında hızlı değişimler yaşanmıştır. Büyüme oranlarının değişim nedenlerinden biri de bütçe açıklarında görülen artışlardır. Bütçe açıkları monetizasyon ile finanse edilmeye çalışılmış, bu yolla finansman enflasyon oranını yükseltmiş ve sonucunda hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşılması zor hale gelmiştir (Pınar, 2010: 347-348). 1980 liberalizasyon programı sonrası hükümetin Merkez Bankası kaynaklarına ulaşması kısıtlı hale getirilmiştir. O döneme kadar ağırlıklı olarak başvuru olan monetizasyon para arzı artışı yaratmış, artan para arzı enflasyon oranını yükseltmiş ve beraberinde ekonomik büyümede istikrarsızlık yaşanmıştır. Hükümet monetizasyonun bu olumsuzluğunu gidermek üzere politika değişikliğine gitmiş ve açık finansmanında iç borçlanmayı önemli bir kaynak haline getirmiştir. Hükümet iç borçlanmada finans kaynağı olarak ticari bankaları tercih etmiş, bu durum bankacılık sektörünün aktif varlığını büyütür (Koru ve Özmen,2003: 592).

1986 yılına kadar özel kesim ve kamu kesiminin portföy yapısını direkt etkileyerek oluşturulan ve özel sektör ile devletin borçlanma ihtiyaçlarını kontrol

etmeye yönelik işleyen geleneksel para politikası mevcuttur. Bununla beraber kamu açıklarının Merkez Bankasından karşılanıyor olması para politikasını bütçe politikasına bağımlı hale getirmiştir. Bir diğer bağımlılık, para arzı artışının toplam kredi ihtiyacına olan ilişkisinde faiz oranlarının esnek olmayışı, özel kesimin kredi ihtiyacının özel bankalar tarafından karşılanması ve öncelikli kredi taleplerindeki reeskont sistemi nedeniyle yaşanmıştır. 1987 yılında başlayan yeni sistemde bankacılık sektörü toplam aktiflerinin kontrolüne yönelik kredi ve para politikasına geçiş sağlanmıştır (Önder, 2005: 15). Yapılan çalışmalar sonucu getirilen yasal düzenlemelerle ilk olarak açık finansmanında Merkez Bankasına başvurulması önlenmek istenmiş ve bu doğrultuda Hazinesinin ihaleli bono ve tahvil satışına başlanmıştır (Kesriyeli, 1997: 9).

1988-90 tarihleri arasında Merkez Bankacılığına ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu döneme kadar TCMB tarafından günlük olarak belirlenen döviz kurları, 1988 Ağustosundan itibaren döviz piyasasında belirlenmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra bankaların mevduatlara uyguladığı faiz oranlarında serbest belirleme imkânı tanınmıştır. 1989 yılında Merkez Bankasına yeni kredi politikası getirilmiştir. Bu politikaya göre Merkez Bankasının; bankacılık sektörünün likiditesini düzenlemek adına orta ve uzun vadeli kredi açma olanağı sonlandırılmış yalnızca kısa vadeli kredi açabilme imkânı getirilmiştir. 1989 yılında getirilen bir diğer düzenlemeyle bütçe açıklarının Merkez Bankasının kaynaklarıyla karşılanmasına ilişkin sınırlama getirilmiştir. Böylelikle açık finansman araçlarından iç borçlanma ön plana çıkmış, bu yöntem faiz oranlarında artışa neden olmuştur (Delice, 2015: 37).

Dünyada ekonomik ve siyasi açıdan önemli gelişmelerin yaşandığı 1990'lı yıllar Türkiye'de de pek çok makroekonomik sorunu barındırmıştır. Bu dönemde, enflasyon oranı artış göstermiş, milli para değer kaybetmiş, bütçe gelir gider dengesizliği nedeniyle Merkez Bankası kaynakları kullanılmaya devam edilmiş ve para politikasında mali baskınlık söz konusu olmuştur (TCMB, 2013: 15). Bu makro ekonomik sorunlardan biri olan kronik enflasyonun ardında bütçe açıklarının finanse edilmesinde sıkça başvurulan borçlanmanın kısır döngü şeklinde gerçekleşmesi yer almaktadır. Bütçe açıklarının finansmanında iç borçlanmaya ağırlıklı olarak başvurulmasının nedeni ise iç borçlanma yöntemiyle elde edilen gelirin, monetizasyonun yaratacağı enflasyon kadar yüksek olmayacağına ilişkin görüş olmuştur. Fakat mevcut siyasi ve ekonomik belirsizlikler neticesinde ortaya çıkan kısa vadeli yüksek faiz oranlı borçlanma zamanla enflasyonu ateşleyen bir döngü haline gelmiştir (Yay vd., 2001: 51). Kamu harcamalarının artması, bütçe dengesinin

sağlanamayışı, Merkez bankası kaynaklarının kamu kesimince kullanımı, cari açık artışı, değerlendirilen milli para ve bankacılık sektörünün yapısındaki kırılmalık neticesinde 1994 yılında kriz baş göstermiştir (TCMB, 2013: 15). Kriz döneminde yapılan düzenleme ile Merkez Bankasının bağımsızlığı güçlendirilmiş ve Hazinesinin Merkez Bankası kaynaklarına başvurmasına önemli ölçüde kısıtlama getirilmiştir. Merkez Bankası Kanunu'nda yer alan düzenlemeyle Hazinesinin kullandığı %15 oranındaki kısa vadeli avans, 1996 yılında %10, 1997'de %6 ve 1998'de %3 seviyesine indirilmiştir. Hazineye borç kullanımında getirilen bu oransal sınırlama, açıkların finansmanında iç borçlanmaya olan talebi arttırmıştır (Oktayer, 2010: 438).

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizlerle mücadele etmiştir. Yaşanan krizlerde, dış şokların etkisiyle birlikte sürdürülmesi güç iç borç stoku ve kamu bankaları başta olmak üzere bankacılık sektöründeki yapısal bozukluklar etkili olmuştur (TCMB, 2001: 1). Bu kapsamda 2001 yılının Mayıs ayında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı devreye sokulmuştur. Üç aşamada uygulanacak olan bu programın ilk aşamasında finansal kesimin denetim altına alınarak piyasada güven ortamının tesis edilmesi, ikinci aşamasında dış açıkla mücadele etmek, enflasyon oranını azaltarak ekonomik istikrarın sağlanması için belirlenen hedefleri ortaya koymak, son aşamasında ise büyüme hızını yükseltme yer almaktadır (Uygun, 2001: 36). Programın maliye politikasına yönelik ortaya konulan hedefi faiz dışı denge/GSMH oranıdır. Bu hedef kamu mali yönetimi ve mali disiplinin sağlanmasında temel belirleyici niteliğindedir (Taşar, 2010: 82). IMF ile yapılan ekonomik çalışmalarda performans göstergesi olarak kullanılan faiz dışı fazla, iki açıdan önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, hedeflenen faiz dışı fazlaya ulaşılmasına yönelik tedbirlerin alınması ve yürürlüğe girme düzeyi hükümetlerin makroekonomik sorumluluk seviyesini uluslararası kurum ve kuruluşlara göstermesi durumudur. İkinci önemi, faiz dışı fazla verilmesi suretiyle borçlanma üzerindeki baskının azaltılmasıdır. Ne kadar faiz dışı fazla verilirse o kadar borçlanma imkanına sahip olunmaktadır. Bu açıdan yüksek miktarda borç servisi olan hükümetlerin faiz dışı fazlayı hedef olarak kullanması anlamlı olacaktır (Emil ve Yılmaz, 2003: 125).

Bütçe açıklarının finansmanında kullanılacak araç ekonomik konjonktüre uygun olarak seçilmelidir. Açığın finansmanında monetizasyon yönteminin kullanımı ekonomide genişletici etki yaratmakta, döviz kuru üzerinde baskı oluşturabilmekte ve bu durum ekonomide hiperenflasyonla sonuçlanabilmektedir. Oysaki ülke halkının kriz dönemleri gibi sorunlu süreçlerde ekonominin küçülmesi gerektiğinin farkında olması

gerekmektedir. Bunun yanı sıra monetizasyon yönteminin zararlarından ötürü ağırlığın iç borçlanmaya kaydırılması da düşünülemez. Sürdürülebilirliğini yitiren iç borçlanma ekonomik yapıda makroekonomik dengeleri bütünüyle bozabilmektedir (Uygun, 2001: 37).

Bütçe açıklarının finansmanında monetizasyon yönteminin kullanımı uzun yıllar sürdürülmüştür. Ancak kullanımındaki rahatlık ve yarattığı parasallaşma özellikle arka arkaya yaşanan kriz dönemlerinde ekonomideki kırılganlığı arttırmış ve enflasyonla birlikte büyüme oranlarına olumsuz etki göstermiştir. Buna yönelik 1994 yılında yapılan düzenleme ile Hazine'nin kullanımına oransal kısıtlama getirilmiş, ilerleyen yıllarda Merkez Bankasının bağımsızlığına ilişkin düzenlemelerde bulunulmuştur. Monetizasyona başvurunun azaltılmasıyla artan açığın finansmanında ihtiyaç duyulan olan tutarın finansmanı için iç borçlanma temel kaynak olarak benimsenmiştir. Bu durum ülkeyi iç borç kısır döngüsüne sokmuş, zamanla sürdürülebilirlikte sıkıntı yaratmıştır.

2.2.2. Döviz Rezervlerinin Kullanımı

Merkez Bankası amaçlarına uygun kullanılmak üzere hazineye ait döviz rezervlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bu amaçlara göre; piyasalara güven sağlamak, kur ve para politikalarına destek olmak, dış şoklara karşı döviz ihtiyacını gidermek ve T.C. Hükümeti' nin döviz cinsi üzerinden iç ve dış borç ödemelerini gerçekleştirmek üzere elde tutulan döviz rezervleri ihtiyaç halinde nakde çevrilerek kamu harcamalarının finansmanında başvurulmuş bir diğer yöntem olarak yer almaktadır (TCMB, 2005: 2-4). Para basmak yerine döviz rezervleri kullanılarak bütçe açığının finanse edilmesi ile açığın meydana getirdiği enflasyonist etkinin azaltılacağı ümit edilmektedir. Bu politika döviz kurunun fiyatını yükselterek ulusal parayı yabancı para birimleri karşısında değerlendirebilmektedir. Bununla oluşacak enflasyonu düşürmek döviz kuru artış oranını azaltmak suretiyle mümkün olmaktadır (Fischer ve Easterly, 1990: 133).

Bütçe açıklarının döviz rezervlerinin kullanımı ile karşılanmasında dövize karşılık sağlanan ulusal paranın kamu harcamalarında kullanımının yarattığı enflasyonist etkinin yanı sıra ithalat olanaklarını azaltması toplam arz üzerinde olumsuz etki yaratacağından mevcut enflasyonist baskı artış gösterecektir (Duran, 1996: 450).

Döviz rezervlerinin kullanımı bütçe açıklarının enflasyonist etkisini geçici bir süre erteleyebilmektedir. Uzun vadede rezerv kullanımı enflasyonu yükseltmekte

beraberinde faiz oranları ve maliyetlerdeki artış güvensiz ortam yaratmakta, artan faiz oranları borçlanma ve üretim maliyetlerini arttırmakta, azalan üretim işsizlik ve gelir dağılımında adaletsizliği doğurmaktadır. Tüm bunlarla birlikte azalan döviz rezervleri döviz kuru üzerinde baskı yaratmakta, ödemeler dengesinde yaşanan sorunlar devalüasyonu gündeme getirmektedir (Bulut ve Canbolat, 2003: 16).

Dışa açık ekonomilerde dış ticaret hadlerinin yüksekliği ülkelerin ellerinde bulundurması gereken döviz rezervlerinin miktarını belirlemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılan belirlemede bu miktar, döviz rezervlerinin asgari üç aylık ithalat tutarını karşılayacak şekilde kabul görmektedir (Erkılıç, 2006: 15). Bu durumda ülkelerin sınırlı olarak elde ettikleri döviz rezervlerinin açık finansmanında kullanımı uzun vadeli bir kaynak olarak düşünüldüğünde emisyonuna sebep olmasından ötürü enflasyonist etki göstermekte, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki rezerv sıkıntısı söz konusu kaynağın kullanımında sürdürülebilirliği ortadan kaldırmaktadır.

2.2.3. Borçlanma

Piyasadan fon toplanması anlamına gelen borçlanma, hükümetlerin talebine bağlı olarak, belirli bir bedel karşılığında alacaklısına faiz ödemesiyle birlikte geri ödeme şartı ile iç ve dış kaynaklardan tedarik edilen geliri ifade etmektedir (Öztürk, 2014: 250). Borçlanma, kamu harcamalarının finansmanının yanı sıra bir ayağı tam istihdam, diğer ayağı fiyat istikrarı olan ekonomik istikrarın sağlanması (Ataç, 2002: 31) ve iktisadi hedeflerin gerçekleşmesinde kullanılan maliye politikasının en önemli araçlarından biridir. Borçlanma bu yönüyle, dönem dönem çeşitli devlet anlayışlarında tartışmalara neden olan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde klasik iktisatçıların denk bütçe prensibi nedeniyle zorunlu haller dışında borçlanmaya başvurulmamasına ilişkin görüş 1929 Büyük Buhran sonrası ekonomiye hakim olan Keynesyen anlayış ile yerini telafi edici maliye görüşüne bırakmış, ekonomide aktif yer alan devletin borçlanmaya başvurması olağan kabul edilmiştir.

Sağlandıkları kaynak bakımından borçlar iki şekilde tasnif edilmektedir. Bu tasnif yapılırken piyasanın milliyeti baz alınmaktadır. Buna göre ülke piyasasından sağlanan borçlar iç borç, ülke dışı piyasadan sağlanan ise dış borç adını almaktadır. Bütçe açıkları iç borçlanma ile finanse edildiğinde, özel sektörden kamu kesimine kaynak aktarımı gerçekleşeceğinden faiz oranları artış gösterecektir. Diğer yandan, dış borçlanma yoluyla finansman enflasyon kontrolü ve ekonominin kalkınmasına destek olmak bakımından etkili bir yöntemdir (Ceyhan, 2012: 29-30).

Gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile gerçekleşmiş bütçe giderleri arasında farkın olması durumunda aradaki fark vergi ve monetizasyon yoluyla kapatılmaya çalışılmakta, yetmediği takdirde borçlanma yoluyla finansmana başvurulabilmektedir. Hükümetler, milli ekonomide başta Merkez Bankası olmakla birlikte özel kişilere, sosyal güvenlik kurumlarına, mali kurumlara, ticari banka ve sigorta şirketlerine, yabancı kaynaklardan ise çok uluslu kurumlara ve uluslararası tahvil piyasalarına borçlanarak bütçe açığını kapatmaya çalışmaktadır (Şener, 2010: 226).

İç ve dış borçlanmanın her ikisinde de ödenme dönemlerinde borcun ana para ödemelerine ilave olarak faiz yükümlülüğü de ortaya çıktığı için, alınan borç geri besleme yaparak tekrar bütçe açıklarına neden olabilmektedir. Bu olumsuzluğun giderilmesi büyük ölçüde yapılan borçlanmanın uzun dönemli verimli yatırımlar için kullanılması ile mümkün olacaktır. Ancak bu durumda borç kendini finanse edebilecek ve borçlanmanın avantajından söz edilebilecektir. Borçlanmanın verimli yatırımlar için kullanılıp kullanılmadığının kararı için dış ticaret veya bütçe dengesine bakmak yeterli olmaktadır (Gül ve Ünlü, 2006: 19).

Devletin düzenli ve düzensiz harcamalarının finansmanında, gelir gider dengesini sağlamak amacıyla başvurduğu iç ve dış borçlanma başvuru kaynak, amaç ve milli gelire etkileri yönünden farklılık göstermektedir. Bu kısımda yarattıkları ekonomik etkiler bakımından detaylı olarak incelenecektir.

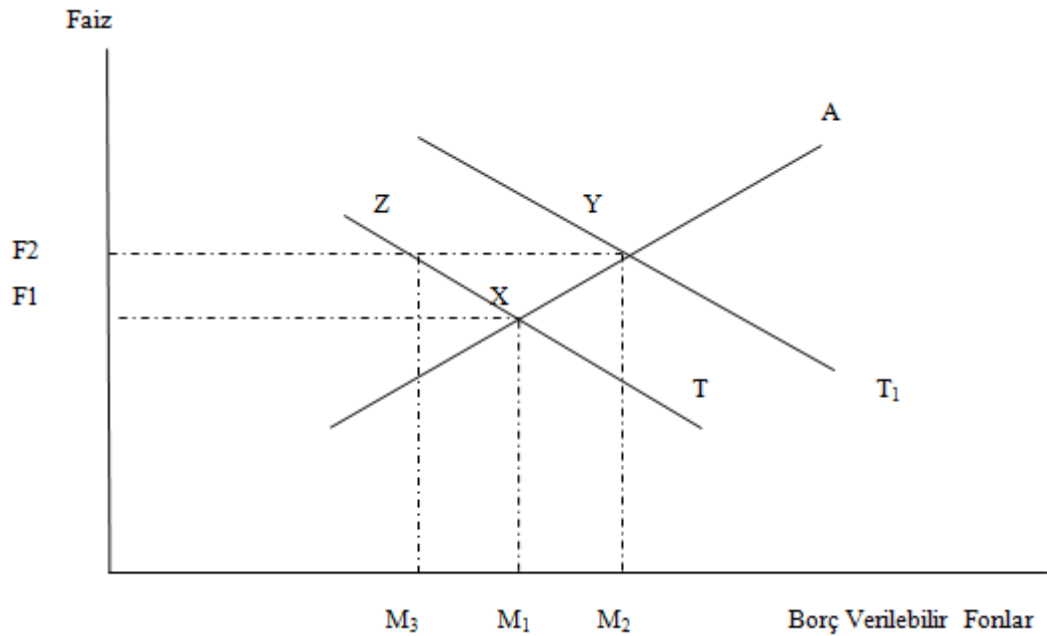
2.2.3.1. İç Borçlanma

Borçlanma, ekonomideki toplam tasarrufları arttırma ve yatırımlara gitmeyen tasarrufların yatırıma aktarımını sağlayan maliye politikası aracıdır. İç borçlanmada söz konusu olan hükümetin veya sermaye şirketlerinin tahvil çıkartarak tasarruf sahiplerine veya tasarruf kurumlarına karşı borçlanmaları ve milli ekonomideki tasarrufları yatırımlara aktarmada başarı elde etmeleridir (Türk, 1989: 266). Bütçe açıklarının finansmanında sıkça başvuru iç borçlanma, gelişmekte olan ülkelere nazaran gelişmiş ülkelerde tasarruf gücü yüksek olduğundan daha elverişli durumdadır.

Borçlanmaya başvurulmasında etkili olan nedenler arasında başta bütçe açıklarının finansmanının sağlanmasının yanı sıra; vadesi gelmiş borçların finansmanı, kaynak dağılımı ve ekonomik dengeyi sağlayıcı etkiler oluşturulması ve olağanüstü harcamaların karşılanması gibi nedenler de yer almaktadır (Akdoğan, 2011: 45). Ulusal piyasalardan borçlanmaya başvurulmasında bunların yanı sıra dış borç krizi nedeniyle dış borçlanmaya başvurulamaması ve gelir ve tasarrufları etkileyen iç ve dış şokların

yaşanmasına karşı politika aracı olarak görülmesi yer almaktadır. İç borçlanmanın ekonomi üzerinde olumsuz etki gösterdiği durumlar da bulunmaktadır. Bu durum, borçlanmanın toplam talep yönetimi ve verimli altyapı yatırımlarının karşılanması şeklindeki amaçlarından ziyade bütçe açıklarının giderilmesi için kullanılması durumunda karşımıza çıkmaktadır (Ulusoy ve Erdem, 2014: 123). Şöyle ki; hükümet, bütçe açıklarının finansman açığını iç borçlanmaya gidilmesi yoluyla kapatmaya çalışması halinde özel tasarruflar kamu kesimine transfer edilmiş olmakta ve böylece faiz oranları yükselmektedir. Hükümetin iç borçlanmaya başvurarak ekonomi içerisinde genişlemesi ve mevcut ulusal tasarruflara ulaşmada özel kesim ile arasında üstün rekabet yaratarak özel kesimin kullanacağı kaynağı azaltması durumuna literatürde “dışlama etkisi” adı verilmektedir (Bakkal ve Gürdal, 2007: 166).

Özel kesimin dışlanması farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bunlar; doğrudan dışlanma, döviz kuruyla dışlanma, dış alem finansmanından dışlanma, yatırımlardan dışlanma ve finansal dışlanma şeklindedir. Bunlardan yatırımlarda ve finansal dışlanma çeşidi aynı olgunun iki farklı yüzü şeklindedir. Her ikisi de kamu ve özel kesim arasındaki kaynak ve fon paylaşımlarını içermektedir. Finansal dışlanma, kamunun bütçe açıklarının finansmanında mali piyasalara girmesi durumu söz konusu olsa da kamu kesimi yatırımlarıyla da doğrudan bağlantısı bulunmaktadır (ITO, 1989: 19-20).

Şekil 1: Finansal Dışlanma Etkisi (Eğilmez ve Kumcu, s.210)

Şekilde; hazinenin, bütçe açığını finanse edebilmek için özel kesimin talebine ilave bir taleple borç verilebilir fon talebinde bulunmak üzere piyasaya girdiği durum yer almaktadır. T özel kesimin talebini, X noktası sadece özel kesimin piyasada bulunduğu durumun dengesini göstermektedir. Hazinenin piyasaya girişi ile talep eğrisi sağa doğru kayacak T1 talep eğrişi ile arz eğrisinin (A) kesiştiği nokta Y noktası olacaktır. Bu yeni denge noktasında borç verilebilir fonların kullanım miktarı artarak M2' ye yükselecektir. Arzda değişiklik olmadığından faiz oranları talebe karşılık olarak F2'ye yükselecektir. Faizlerdeki artışlar özel kesimin yatırım maliyetlerini ve gelecek dönemlerdeki karlılığını etkileyeceğinden özel kesim yatırımlarının bir kısmını ertelemek durumunda kalacak ve piyasadaki borçlanma talebinde düşüş yaşayacaktır. Faizlerde yaşanan F1-F2 kadarlık artış, özel kesimin borç verilebilir piyasasındaki talebinde azalma ile T eğrisinden sola doğru kayarak yeni denge noktası olan Z noktasını oluşturur. Özel kesim bu denge noktasında F2 faiz oranından M3 kadarlık fon talebinde bulunur. Bu durum, GSMH' yı arttırıp işsizliği azaltacak olan özel kesim yatırımlarının bir kısmının, daha verimsiz kamu harcamalarının finansmanında kullanılacak olması durumuna ve sonucunda toplumun aleyhine sonuçların doğmasına neden olmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, s.210-211).

İç borçlanmanın olumsuz etki gösterdiği diğer bir alan gelir dağılımıdır. Bu etki, kamu iç borçlanma senetlerini satın alanlar ile vergi yoluyla borç servisini ödeyen kesimin aynı olmadığı durumda ortaya çıkmaktadır. Borç servisinin senetleri elinde tutan üst gelir gruplarından ziyade orta ve alt gelir grubuna mensup kişilerden toplanan vergi gelirleriyle gerçekleştirilmesi üst gelir grubunun milli gelirden almış olduğu payı yükseltmekte, orta ve alt gelir grubunun almış olduğu payı gittikçe azaltmaktadır. Tüm bu durum ve borçlanma senetlerini elinde bulunduran kesime vergiye ilişkin muaflik ve çeşitli imtiyazların tanınması gelir dağılımında ki adaletsizliği arttırdığı görülmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004: 69).

Hükümetler, milli piyasadan sağlanan borçlanmada vade ve ödeme şartlarını belirleme imkânına sahip olduklarından kamu borçlarının büyük çoğunluğu iç borçlardan meydana gelmektedir. İç borçlanmanın temel makroekonomik değişkenlerden faiz, büyüme, enflasyon oranı ve gelir dağılımına olan etkilerinin yoğunluğu borçlanmanın kaynak, vade ve miktarına göre şekillenmektedir. Bunların yanı sıra ülkenin ekonomik yapısı ve borçlanılan dönemdeki uluslararası ekonomik konjonktür de belirleyici olmaktadır. (Demir ve Sever, 2008: 173). Hükümetin iç borçlanma araçlarıyla elde etmiş olduğu gelirleri harcama veya elde tutma durumuna

göre de çeşitli etkiler ortaya çıkmaktadır. Gelirlerin harcanmadığı durumda emisyon hacmi düşmekte ve ekonomide daraltıcı etkiler oluşmaktadır. Yatırım amacıyla harcandığı durumda ise toplam yatırım hacminde bir değişim olmamakta, yatırımlar özel kesim yerine hükümet eliyle yerine getirilmiş olmaktadır (Çoban vd, 2008: 249).

Kamu borçları mali açıdan karmaşık bir hal alabilmektedir. Burada ekonominin karakteristik yapısı ve borcun kim tarafından alınıp satıldığı önem taşımaktadır (Wagner, 2004: 210). Şöyle ki; devlete borç veren kesimin ticari bankalar olduğunu varsaydığımızda, devletin ticari bankalara borçlanması durumunda borçlanmanın tüketime etkisi söz konusu bankaların likidite durumlarıyla yakından ilgili olmaktadır. Borçlanma senetleri bankaların elinde bulundurduğu atıl fonlarla satın alınmışsa talepte daralma yaşanmamakta, likidite sıkıntısı çektiği dönemde borçlanma senedi alınmışsa özel kesimin kullanabileceği kredi miktarı azalmakta ve azalan özel yatırımlar ekonomide daraltıcı etki meydana getirmektedir (Mutluer, 2008: 22). Devlete borç veren kesimin gerçek kişiler olduğunu varsaydığımızda borçlanmanın kaynağı kişilerin tasarrufları olmaktadır. Vergi gelirlerinde ise gerçek kişinin tüketimine gidecek kaynak esas alınmaktadır. Bu durumda bütçe açıklarının finansmanında borçlanmaya başvurulması, vergi gelirlerine başvurulmasına nazaran tüketimi ve toplam talebi daha az kısıcıcı etki göstermektedir (Uluatam, 2012: 482).

Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin istenilen oranda arttırılamaması ve dış borçlanmaya uygun konjonktürün mevcut olmayışı hükümetleri iç borçlanmaya yöneltmiş, sıkça başvurulması ise faizleri yükseltip vadeleri kısaltmıştır. Bir süre sonra borç-faiz sarmalına girilmiş iç borç stoku kartopu etkisi göstermiştir (Bayraktar, 2011: 2). Bütçe açıklarının finansmanının olağan kamu geliri olan vergi gelirleri yoluyla karşılanması yerini ağırlıklı olarak vade ve miktarında rahatlıkla ayarlama yapılabilen iç borçlanmaya bırakmış, söz konusu durum milli ekonomilerin yapılarına zarar vermiştir. Bu durumun önlenmesi için iç borçlanmaya başvuran hükümetlerin borç verilebilir fon piyasası ve hakkında tam bilgiye sahip olması ve borçlanmanın ekonomik büyüme, faiz oranları ve gelir dağılımına olan etkilerini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Türkiye’de iç borçlanmanın geçmişi 1930’lu yıllara dayanmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kamu yatırımlarını karşılamak ve finans kesimine katkıda bulunmak amacıyla başvurulmuş, zamanla amaç kamu finansman açıklarının karşılanma ihtiyacına dönüşmüştür. Zaman içerisinde başvuru amacının yanı sıra yönetimi, sistemi ve kullanılan araçları da değişime uğramıştır (Sugözü, 2009: 71).

Kamu harcamalarındaki artış finansman ihtiyacını doğurmuş, olağan kamu gelirleri ile karşılanamayan harcamalar hükümeti olağanüstü kamu gelirlerine sevk etmiştir. Bütçe açıklarının finansman ihtiyacı hükümetlerin iç borçlanma ve monetizasyon arasında seçime zorlamıştır. Özellikle 1984 yılı sonrası bütçe gelir gider dengesizliğindeki artış için iç borçlanmaya başvurulması iç borç stokunda artışa neden olmuş, özel kesimin elinde bulundurmuş olduğu tasarruflarını kamu kesimine aktarımını sağlamak için tahvil ve hisse senedi faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu durum faiz harcamalarında artış ile sonuçlanmıştır. Artan finansman ihtiyacı reel faiz oranlarını yükseltmekle sınırlı kalmamış aynı zamanda iç borçlanmanın vadesini de kısaltmıştır. Söz konusu durum kamu harcamalarının içerisinde faiz giderlerinin payını arttırmıştır. Ayrıca özel kesim yatırımlarını olumsuz yönde etkileyerek dışlama etkisi göstermiştir (Şen ve Sağbaş, 2004: 152-153).

Türkiye’de 1980 yılından itibaren ithal ikameci politikalara son verilmiş, dışa açık büyüme modeli seçilmiş ve buna paralel olarak kam harcamalarında artış görülmüştür. 1980’li yıllarda başlayan bütçe dengesizliği 1990’lı yıllarda daha ciddi boyutlara ulaşmış, 1994 yılında yaşanan kriz ile çözüm arayışları sıklaşmıştır. Krizlerin yanı sıra sık yaşanan seçimler ve seçime yönelik politikalar mevcut kamu finansman açığını arttırmıştır. Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik durumun dış borçlanmaya elverişli olmaması ülkeyi iç borçlanmaya sevk etmiş, kısalan vade ve artan faiz oranlarının varlığı kamu açıklarına yönelik köklü yapısal önlemleri zorunlu hale getirmiştir (Günel, 1996: 1).

1980’li yılların ikinci yarısına kadar bütçe açıklarının finansmanı ağırlıklı olarak Merkez Bankası kaynaklarından sağlanmıştır. 1986 yılında yapılan Hazinesinin ihaleli tahvil ve bono satışına başlamasına yönelik çalışmayla Merkez bankası kaynaklı finansman önlenmek istenmiştir. Bu durumda ağırlık iç borçlanmaya kaydırılmıştır. 1986 yılında borç idaresinde değişime gidilmiştir. Bütçe kanununda açık finansman yöntemi olarak net borçlanma hasılatının kullanılacağı ifade edilmiştir. Borçların yönetimi bütçe dışına çıkarılarak borçlanma hesapları adı altında gerçekleştirilmiştir. 1986 sonrası bütçe dengesizliğinde çoğunlukla devlet tahvil ve hazine bonusu satış yoluyla elde edilen gelirden yararlanılması iç borç stokunu arttırmıştır. Özellikle 1994 ekonomik krizi sonrasında Merkez Bankasından borçlanmaya getirilen oransal sınırlama hükümetlerin iç borçlanmaya yönelmesini zorunlu hale getirmiştir (Oskay, 2004: 125-126).

Tablo 1: İç Borç Stokunun Yüzde Dağılımı (Cari Fiyatlarla) (1980-1990).

YILLAR	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Tahvil	20	16	14	11	12	15	14	14	17	26	33
Bono	7	9	11	2	7	7	8	11	9	8	10
Avans	27	24	20	11	11	11	10	8	7	6	5
Konsolide Borçlar	47	51	55	76	70	67	68	67	67	60	53
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Türkiye' nin 1980 ile 1990 yılları arasında iç borç stokunun yüzde dağılımının yer aldığı Tablo 1'e bakıldığında en fazla payın konsolide borçlara ait olduğu görülmektedir. Bu oranın minimum olduğu 1980 dönemindeki değeri %47 iken 1983 yılında maksimum değeri olan %76'ya ulaşmış ve sonrasında dönemi %53 ile kapatmıştır. Tabloda görüldüğü üzere 1986 sonrası Merkez Bankası kaynaklarına sınırlama getirilmesinin etkisiyle avansların toplam iç borç stokunun içerisindeki payı %5'lere kadar çekilmiştir. Hazine bonusu ve tahvillerin durumuna bakıldığında ise bonoların dönem itibariyle %10 ve civarında paya sahip olduğu ve tahvillerin bonolara nazaran daha fazla kullanıldığı görülmektedir.

1980'li yıllarda kamu finansmanı amacıyla başvuru iç borçlanmaya, 1990'lı yıllara gelindiğinde yapılan iç borçlanmanın anapara ve faiz ödemelerinin toplamının finansmanının sağlanması amacıyla başvuru olduğu görülmektedir. Borcun borç ile finanse edilmesi anlamına gelen bu durum makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Türkiye ekonomisi artan iç borç stoku ve ödenemeyen borçların yarattığı enflasyonist etkiyle borç- faiz- borç sarmalına girmiştir (Ulusoy ve Erdem, 2014: 123).

Tablo 2: İç borç stok durumu (1990-2000) (milyon TL)

YILLAR	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İç Borç Stoku	57	98	194	357	799	1361	3149	6283	11613	22920	36421
İç Borç/GSYH	10,8	11,5	13,2	13,4	15,4	13,0	15,9	16,2	16,5	21,9	21,9
KKBG/GSYH	5,5	7,5	7,9	7,7	4,6	3,7	6,5	5,8	7,1	11,6	8,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

1990'lı yıllarda dış kaynaklı krizlerin etkisi ve sürdürülemez iç borç dinamiği ile bankacılık kesimindeki sağlıksız yapının varlığı ülke ekonomisinde krizlere sebep olmuştur. Sürdürülemez iç borç dinamiğinin göstergesi olarak iç borç stokunun GSYH içerisindeki payına bakılması gerekmektedir (TCMB: 1). Ayrıca bu oran, iç borçlanmaya başvurulmasının milli hasılaya getireceği yükü göstermektedir. Tablo 2'de yer alan rakamlara göre kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ye oranı 1990'da % 5,5 iken 1999 yılında % 11,6'ya ulaşmış, kamu açıklarındaki artış iç borç stokunda artışa neden olmuş, 1990 yılında 57 milyon TL iken 2000 yılında 36,421 TL olarak gerçekleşmiştir. Borç stokunda yaşanan bu artış faiz dışı kamu açıklarının ve reel faiz oranlarındaki yükseklikten kaynaklanmıştır. Açık finansmanında ağırlık iç borçlanmaya verilmiş, bu durum özel kesimden kamu kesimine kaynak aktarımı şeklinde gerçekleştiğinden özel kesimin yatırımları dışlamaya uğramıştır (Evgin, 1995: 214). İç borçlanmanın faizler üzerinde yarattığı etki olarak karşımıza çıkan yatırımların dışlanması yatırım maliyetlerini arttırarak büyüme üzerinde olumsuz etki yaratmıştır (Yılmaz ve Cural, 2010: 4). 1995 ve sonrasındaki yıllarda bütçe açıkları devamlı bir artış eğiliminde seyretmiş, aynı dönemlerde artış eğiliminde olan iç borç stokundaki yükseliş bütçe açıklarındaki yükselme oranının altında kalmıştır. Net iç borç stokunun (kamu bankaları zararı dahil) GSYH'ye oranı 1990 yılında %10,8'den 1999'da %21,9'a çıkmış, 2000 yılı sonunda ise söz konusu oran düzeyini korumuştur. Bu artışın 90'lı yılların ikinci döneminden itibaren yaşanmasında, Merkez Bankası kaynaklarının kullanımına getirilen kısıtlamanın iç borçlanma araçlarına başvurularak giderilmeye çalışılması etkili olmuştur (TCMB, 2003: 3).

Türkiye'de 1990 ile 2000 yılları arasında görülen borçlanma şekillerinin ardında ekonomik konjonktür ve izlenen farklı ekonomi ve maliye politikaları yer almaktadır. İzlenen politikalar bilinçli ve sağlıklı hazırlanmamakta, mali zorunluluk esas alınmaktadır. Kamunun borçlanma gereği her dönem düşürülmesi hedeflenmiş fakat

temel finansman kaynağı olan vergi gelirleri gibi kabul gördüğünden mümkün olmamıştır. Yapılan her borçlanma tahvil ve bono alıcılarına bir öncekine göre daha yüksek faiz imkânı sağlayarak yapıldığından, özel kesim tarafından kullanılacak tasarruf ve fonlar kamu kesiminin bünyesinde toplanmıştır. Kamunun elde ettiği bu borçlanma gelirlerinin borç ve faiz ödemeleri ile cari harcamalarda kullanımı makro ekonomik dengesizliklere neden olmuştur (Çatoluk, 2009: 257).

Türkiye’de 90’lı yılların ortasından itibaren özelleştirme gelirlerinin artırılması, sürdürülebilir dış borç stoku düzeyine kadar iç borçları dış borçlarla karşılamak ve iç borç stokunu kontrol altına almak üzere belli oranda birincil fazla vermek maliye politikasının temel amacı olarak görülmüştür. Bu doğrultuda 5 Nisan 1994 krizi sonrasında IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile sürdürülemez iç borçlanma yapısının önlenmesi adına birincil fazla hedeflemesi getirilmiştir (Pınar, 2010: 164). Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra kamu borç sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik başta bütçe açıklarını azaltmaya yönelik politikalar belirlenmiştir. Bu politikalarda amaçlanan bütçe fazlası yaratarak mevcut borç stokuna ait faiz ödemelerinin yeni borçlanmaya ihtiyaç duyulmadan karşılanması olmuştur. Bu doğrultuda karşımıza IMF tarafından desteklenen programlarda zorunlu olarak tutulan “faiz dışı denge” hedefi gelmektedir. Faiz dışı dengeye; toplam gelirlerden faiz dışı harcamaların (toplam harcamalardan faiz harcamalarının çıkarılması yoluyla elde edilen) çıkarılmasıyla ulaşılmaktadır (TCMB, 2011: 1).

Bütçe dengesi oluşturulurken istenilen gelirlerin giderleri karşılaması hatta aşmasıdır. İstenilenin sağlanamaması durumunda gelir gider farkını karşılamak ve faiz ödemelerini gerçekleştirmek üzere borçlanmaya gidilecek ve kamunun borç stokunda artış yaşanacaktır. Bu doğrultuda kamu borç yükü kontrol altında tutarak borç stokunu azaltmak faiz dışı bütçe fazlasını gerektirecektir. Faiz dışı fazla verilmesi suretiyle borç veren kesime devletin geri ödeme iradesine ilişkin güvence verilmiş olup, hazinenin piyasalardan borç temini kolaylaşmış olacaktır (Darıcı, 2004: 61). Güçlü Ekonomiye Geçiş programının makro ekonomik hedefler başlığında yer alan faiz dışı denge /GSYH oranı %6,5 olarak belirlenmiştir (Taşar, 2010: 82). Kamu mali yönetimi ve mali disiplin açısından önem taşıyan bu oranın seyri; 2006, 2007 ve 2008 yıllarında %5,4 , %4,2 ve %3,5 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılına gelindiğinde yaşanan krizin etkisiyle faiz dışı fazla verilememiş, 2012 yılında %1,3 ve ilerleyen yıllarda da %2 civarında gerçekleşmiştir (Susam vd, 2014: 2).

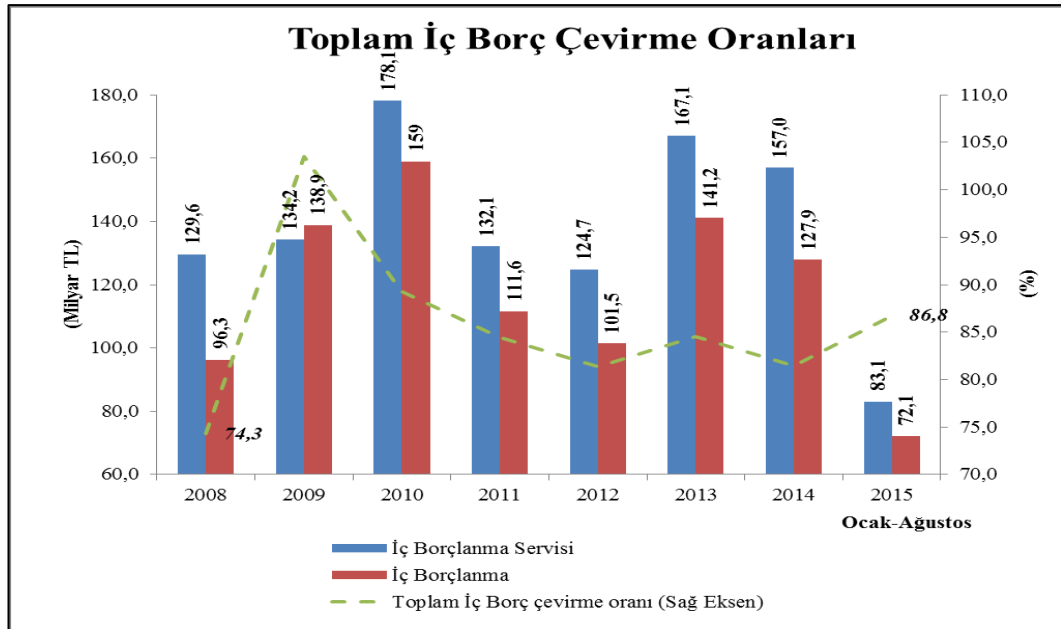
Hükümet açıklarının gelecekte oluşacak arz fazlası ile dengelenmesi gerektiği düşüncesi doğru değildir. Bütçe her açığa düştüğünde, yeni borç alımı yapılmalıdır. Eğer bu borç bir dönemlik tahvil aracılığıyla sağlanıyorsa gelecek yılın faizi ve anaparasının ödenmesi gerekecektir. Bu yüzden gelecek yılda toplanacak vergiler hükümet harcamalarına yetecek düzeyde olsa bile sadece vadesi gelen eski borçları kapatmak için değil aynı zamanda yeni alınan borcun birikmiş faizlerini de kapatmak için bu yıl yeni borç alınmak zorunda kalınacaktır. Eğer toplanan vergiler, ikinci yıl için harcamaları kapatmazsa, ikinci yılın sonunda iki yılın toplanan faizleri ile birlikte olağanüstü bir borç oluşturacaktır. Eğer vergiler harcamaları hiç aşmazsa, bir yılın açığı sonucu oluşan faiz yüküyle borç sınırsız olarak büyüyecektir (Hamilton and Flavin, 1986: 1). Burada akla; “ülkenin borçlanma sınırı olmalı mıdır?” sorusu gelmektedir. Sorunun karşılığı olarak karşımıza AB tanımlı genel yönetim borç stoku (GSYH’ nın yüzdesi) çıkmaktadır. Söz konusu oran performans göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik istikrara katkı sağlama ve ekonomiyi disipline etme yoluyla ekonomik performansı yükseltmek üzere Maastricht Kriterleri çerçevesinde kabul ettiği mali kural niteliği taşıyan bu oran %60 seviyesinin altında seyretmelidir (Karakurt ve Akdemir, 2010: 257). Türkiye’nin 2000 yılı sonrası dönemlerdeki toplam borç stokunun GSYH ’ya oranına bakıldığında 2001 yılına kadar %60’ların altında seyrettiği görülmektedir. 2001, 2002 ve 2003 yıllarına gelindiğinde ortalama %73,2 ‘ler seviyesinde gerçekleşerek Maastricht kriterine uymadığı görülmektedir. 2004 ve sonrasındaki yıllarda ise bu oran %60 kriterinin altında seyrederek ölçüte uygunluğun sağlandığı görülmektedir (Hazine Müsteşarlığı). Maastricht Kriterlerinde yer alan bir diğer mali kural Kamu Kesimi Borçlanma Gereğine ilişkindir. Bu oranın GSYH’ ya olan oranında eşik değer %3 şeklindedir. 2001 krizi sonrası söz konusu oran %12,1 seviyesine ulaşmıştır. Bunda bütçe açıklarının artışıyla yaşanan hazinenin finansman ihtiyacı ve faizlerin yükselmesi etkili olmuştur. 2001 yılında açıklanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile KKBG’ nin azaltılması gündeme gelmiş, buna yönelik ciddi mali önlemler alınmış, 2002 sonrasında örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 sonrasında açık enflasyon hedeflemesi yoluyla Maastricht Kriteri seviyesine uyum sağlanmıştır (Ceylan, 2010: 390).

Tablo 3: İç borç stok durumu (2000-2010) (milyar TL)

YILLAR	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İç Borç Stoku	36420	122157	149870	194387	224483	244782	251470	255310	274827	330005	352841
Toplam İç Borç Stoku /GSYH	21,9	50,9	42,6	42,7	40,2	37,7	33,2	30,3	28,9	34,6	32
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	8,9	12,1	10,0	7,3	3,6	-0,1	-1,8	0,1	1,6	5,0	2,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi ile birlikte yaşanan faiz ve borçlanma üzerindeki olumsuz etkiler iç borç stokunda artışa neden olmuştur. Tablo 3' te görüleceği gibi 2000 yılında 36 milyar TL olan iç borç stoku ilerleyen yıllarda sürekli artış göstererek 2002 yılında 149, 2005 yılında 244 ve 2010 yılında 352 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (Ulusoy, 2012: 141). 2002 sonrası dönemde hükümetin uyguladığı ihtiyatlı maliye politikası sonucunda kamu kesimi borçlanma gereğinde azalış gerçekleşmiş, 2009 kriz döneminde ise eksiye düşen oran 5,1' e ulaşmıştır.

Grafik 1 Türkiye’de İç Borçlanmanın Gelişimi (2008-2015 Ağustos) (Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2015, s.49,)

Grafik 1’de 2008 Ocak -2015 Ağustos dönemi itibarıyla Türkiye’de iç borçlanmanın gelişimine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere 2009 yılı hariç olmak üzere iç

borç ödemelerine ağırlık verilmiş, toplam iç borç çevirme oranı dalgasız trendde seyretmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz etkilerini 2009 ve 2010 yıllarında hissettirmiş, Hazine Müsteşarlığı tarafından yönetilen kamu borç yönetimi ile sıkı maliye politikası ve mali disiplin uygulayan kurumlar koordine edilerek borç yükü hafifletilmiştir (MB, 2015: 43). Ülkenin dikkate alması gereken en önemli göstergelerinden biri iç borç çevirme oranıdır. Bu oran; iç borçlanma/iç borç ödemeleri formülüyle hesaplanmaktadır. Grafik 1’de yer alan rakamlar doğrultusunda 2008 yılında bu oran %74,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu da hazinenin piyasaya ödemiş olduğu her 100 TL’ ye karşılık 74,3 TL’lik yeni borçlanma yaptığının göstergesidir. Bu oran 2015 yılına gelindiğinde %86,8 olarak gerçekleşmiş (Eğilmez, 2012: 2), 2016 yılında %90,6, 2017 yılında %125,6 seviyesinde yer almıştır.

Tablo 4: İç borç stok durumu (2010-2017) (milyar TL)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İç Borç Stoku	352,8	368,8	386,5	403,0	414,6	440,1	468,6	535,4
Toplam İç Borç Stoku/GSYH	32	26,4	24,6	22,3	20,3	18,8	18	17,2
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSYH	2,2	0,1	0,9	0,4	0,5	0,0	1,0	1,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Türkiye’nin son on yıllık dönem itibariyle iç borç stokuna ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 4’de 2010 yılında 353 milyar lira olan iç borç stokunun 2017 sonu itibariyle yüzde 51 artışla 535 milyar liraya yükseldiği görülmektedir. GSYH içerisinde toplam iç borç stokuna bakıldığında 2010 yılından günümüze azalma olduğu görülmektedir. GSYH içerisindeki iç borç yükünü gösteren bu orana faiz giderleri dahil edilmemektedir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH içerisindeki payı 2017 sonunda artış göstererek %1,8 seviyesine ulaşmıştır. Bu durum faizler üzerindeki baskının üst düzeye yükselmesi anlamına gelmektedir.

Son on yıllık dönemde iç borç çevirme oranına bakıldığında 2010 sonunda %89 seviyesinde olan verinin 2017 sonunda %125 ‘e yükseldiği görülmektedir. Bu durum, 100 liralık borcun ödenebilmesi için 125 lira yeni borçlanma yapılması anlamına gelmektedir. İç borçlanmada geline nokta bütçe açığının finansmanında iç

borçlanmaya sık başvurulduğunu ve önceki yıllara göre bozulma olduğunu göstergesidir.

Türkiye’de borçlanmaya cumhuriyetin ilk yıllarından beri başvurulmaktadır. Başlardaki kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı ilerleyen zamanlarda yerini kamu açıklarının finansman ihtiyacına bıraktığı görülmektedir. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren liberal politikaların kamu harcamalarında artış yaratması ve mevcut olağan vergi gelirleriyle finansmanın yetersiz kalışı ülkeyi olağanüstü kamu gelirlerine başvurmayı zorunlu kılmıştır. Kamu açıklarının kapatılmasına yönelik ilk alternatif para basma olmuş fakat enflasyona neden olmasında ötürü iç borçlanma yöntemini cazip hale getirmiştir. Ülkede yaşanan yapısal değişimin yanı sıra 1990’lı yıllarda yaşanan ekonomik kriz döngüleri kamu bankaları ve mali piyasaların işleyişini olumsuz yönde etkilemiş, kamu finansman açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde iç borç stokunda artış nedeniyle faiz oranı yükselen ve vadesi kısalan borçlanma yapısı ülkeyi sürdürülemez iç borç dinamiğiyle karşı karşıya getirmiştir. Kamu mali yönetimi ve ekonomik yapıya dair reformlar zorunlu hale gelmiş, IMF destekli programlar ve istikrar programlarıyla çeşitli makroekonomik hedefler konularak kamu mali dengelerinde başarılar elde edilmiştir. Günümüzde iç borçlanma hala önemli bir finansman kaynağı olarak görülmekte alınan önlemler sayesinde tehlike arz etmemektedir.

2.2.3.2. Dış Borçlanma

Brüt dış borçlar, şimdiki mevcut ve muhtemel olmayan gelecekteki herhangi bir zamanda yerleşikler tarafından yerleşik olmayanlara borçlu olunan faizler ve anapara ödemesi için gerekli yükümlülüklerdir (IMF, 2014:5). Devletler, finansman çeşitlerine göre bütçede önceden belirtilmiş hizmetler için ihtiyaç duydukları fonları program ve proje kredileri olarak çeşitli ülke ve uluslararası tahvil piyasalarından sağlamaktadır (Berksoy, 1993: 152). Ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelerin dış kaynak ihtiyacına sahip olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; yerli kaynak ile finanse edilemeyen karlı projelere yatırım yapılarak milli gelirde artış sağlamak, iç tüketimi hızlandırmak, kalkınma stratejileri veya hükümet ile yabancı girişimcilerin ekonomik girişimlerini desteklemek ve ayrıcalıklı kaynaklar transfer etmek şeklindedir (Lessard, 1986: 3).

İç kaynaklar ve sermaye birikiminde yeterli düzeye ulaşamaması dış borçlanmaya başvurulmasının temel nedenidir. Ekonomik kriz ve konjonktürel

dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde ülkelerin yabancı sermayeyi ülkelerine çekme imkanı kısıtlı olduğundan kalkınma stratejilerini geliştirmek dış borçlanma ve mali tedbirleri zorunlu hale getirmektedir. Yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanımı halinde yatırım kapasitesi artış göstermekte, iç borçlanmayla mümkün olmayan ek kaynak artışı dış borçlanma ile sağlanmakta ve ekonomi istenilen genişliğe ulaşmaktadır (İpek ve Esener, 2014: 69-70).

Dış borçların net etkisi borçların anapara ve faiz ödemeleri, vade yapısı ve kullanıldıkları alanlara bağlı olmak üzere değişiklik göstermektedir (Özkan, 2006: 35). Borçlanmanın gelir dağılımındaki etkisi borcun anapara ve faiz ödemesi esnasında ortaya çıkmaktadır. Borçlanmayla finanse edilen harcamalardan yine aynı dönemde faydalanılmakta, bu borçların ödemesi ise gelecek nesillere bırakılmaktadır. Gelecekteki nesil borç servisini vergi yoluyla karşılamakta ve harcama olanaklarında kısıntıya gitme durumunda kalmaktadır. Söz konusu durum gelir dağılımında adaletsizlik yaratmaktadır (Adıyaman, 2006: 41). Adaletsizlik ülkedeki vergi sistemiyle de yakından alakalıdır. Şöyle ki; vergi gelirleriyle yapılan borç anapara ve faiz ödemeleri, kaçakçılığın yüksek olduğu adaletsiz bir vergi sisteminin varlığı nedeniyle gelir dağılımına olumsuz yönde etki göstermektedir (Şeker, 2006: 86).

Devlet dış borçlanması ekonomik kalkınma için son derece önem taşımaktadır. Bu önem borçlanma ile sağlanan gelirin verimli yatırımlara yönlendirilmesi ile ilgilidir. Verimli alanlara yönlendirilmiş borç çarpan etkisi ile katsayısı kadar yeni yatırım alanlarında yükselme yaratmaktadır. (Adıyaman, 2006: 38). Alınan dış borçların verimli alanlara yönlendirilememesi ve ülke içerisinde gelir ve tasarruf ihtiyacının yeterli seviyeye ulaşamaması durumunda ise dış borçlanma zorunlu hale gelmekte, dışarıdan sağlanan kaynak transferi ülkeyi borç yükü altına sokmaktadır (Erkan vd. , 2012: 312).

Dış borçlanma ile elde edilen fonlar sermaye birikimine neden olmakta, sermaye birikimi sayesinde yol, baraj, sağlık, eğitim ve enerji üretimine yönelik yatırımları gerçekleştirme imkânı doğmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hedeflenen kalkınma stratejilerini gerçekleştirecek sanayi üretimine yönelik hammadde, makine ve teçhizat ithalatını karşılayacak gerekli döviz sağlamaya yardımcı olmaktadır. Katkıda bulunduğu ekonomik büyüme aynı ölçüde sosyal sermaye artışını da sağlamaktadır. Sosyal sermaye artışı dışsal ekonomi yaratmakta ve maliyetlerde azalma yaşanmaktadır. Tüm bu gelişmeler ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Açba, 1995: 70). Dış kaynak aktarımı ekonomik büyümeyi belli bir sınıra kadar olumlu etkilemektedir. Bu sınır ülkenin dış borç stok artış hızının ekonomik büyüme hızının altında kaldığı

seviyede yer almaktadır. Aksi olduğu durumda ülkenin borç yükü artmakta, olumsuz etkiler baş göstermektedir (Aysu, 2011: 23).

Dış borçlanmanın ödemeler dengesine olan etkisi, borçlanmanın bütçe açıklarının finansmanı için kullanılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kısa dönemde ülkeye kaynak girişi sağlanmakta, uzun dönemde ülkeden dışarıya net kaynak transferi gerçekleşmektedir. Devlet tahvillerini satın almak isteyen yabancı girişimcilerin talebi ulusal paranın değer kazanması ile sonuçlanmaktadır. Ulusal paranın değer kazanmasıyla birlikte ithalat ucuzlamakta, ihracatın olumsuz etkilenmesiyle ödemeler bilançosu açık vermektedir (Ataç, 2012: 231). Ödemeler dengesi açığının finanse edilmesi için tekrar dış borçlanmaya gidilmesi halinde dış borçlanma kısır döngüsü oluşmaktadır. Gelecekteki borç servisini karşılayabilmek adına vergi tabanları genişletilmektedir. Finansal ve reel varlıklara yüksek oranda vergi uygulaması ve düşük ihracat imkânı ekonomide enflasyonist ortam hazırlamaktadır. Enflasyonist baskı, yatırım ve beraberinde büyüme hadlerinde azalmaya neden olmaktadır (Ülgen, 2005: 22). Hükümetin açığın finansmanında dış borçlanmaya başvurması halinde yukarıda sayılan borçlanma kısır döngüsünün olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla döviz sağlayıcı işlemler yapmak mecburiyetindedir. Bir diğer başvurabileceği yöntem ise milli paranın enflasyon haddinde devalüe edilmesidir. Ancak bu yöntem bütçe üzerinde baskı oluşturmakta ve faiz hadleri artış göstermektedir (Ulusoy, 2006: 272).

Dış borçlanma kredi riski içermektedir. Bu açıdan iç borçlanmaya göre daha sistematik bir çalışma gerektirmektedir. Alınan borcun ödenememesi halinde ülkeye olan güven duygusu zarar görmekte, yeniden borçlanma imkânsız hale gelebilmektedir (Demir, 2004: 30). Bütçe açıklarının finansmanı amacıyla dış borçlanmaya başvurulması halinde ülkenin mevcut yapısına ve iktisadi konjoktüre en uygun şekilde borçlanma gerçekleştirilmelidir. Dış borçlanma transferin gerçekleşmesiyle milli geliri arttırmakta, anapara ve faiziyle birlikte ödendiği zaman milli geliri azaltıcı etki göstermektedir. Bu nedenle dış kaynak transferinin ülkenin verimli yatırım alanlarına kanaliz edilmesiyle sağlanan gelirin, dış borç servisinin gerçekleştirilmesine yetecek düzeyde olması ve gelecek kuşaklar açısından yük oluşturmamasına dikkat edilmelidir.

Türkiye ekonomisinde kırılma dönemleri itibariyle farklılık gösteren üç dönem belirledikten sonra dış borca ilişkin gelişimin seyri kolaylaşmaktadır. Bu dönemler; 1980-89 dönemi, 1990-99 dönemi ve 2000 sonrası şeklindedir (Sarı, 2004: 47). 1980 'li dönemlere bakıldığında karşımıza 24 Ocak 1980 ekonomik önlemler paketi

çıkılmaktadır. Pakette yer alan kararlar doğrultusunda başlayan serbestleşme üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada ithalat ve ihracatın serbestleşmiş, ikinci aşamada faizler serbest bırakılmış, son aşamada ise sermaye hareketlerine engel olan kısıtlamalar kaldırılarak sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 401). Alınan bu kararlara rağmen dış ticaret dengesizliği ve dış borçlanmadaki değişken faiz uygulaması dış borç yükünü azaltmaya yeterli gelmemiştir (Tandırıcıoğlu, 2000: 3). 1980 yılında 13 milyar 722 milyon dolar düzeyinde olan dış borç stoku, 1985 'de 25 milyar dolar, 1987'de 40 milyar dolar ve dönem sonu itibariyle 1990 yılında 49 milyar düzeyine ulaşmıştır. Görüldüğü üzere son beş yıllık dönemde dış borç stoku iki kat artış göstermiştir. Bunun nedenlerinden biri dış borçlanma yoluyla elde edilen kaynakların baraj, yol, konut şeklindeki altyapı yatırımları ve mahalli idarelerin harcamalarına kullanılmış olmasıdır. Bir diğeri de Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesi olmuştur (Açba, 1995: 171-172).

Türkiye'nin 80'li dönemde dış borçlanmaya ilişkin gerçekleştirdiği en önemli değişiklik dış borçlanmayı dış borç servisi ile sınırlandırmasına yönelik işlemidir. 1989 yılında alınan kararlar ciddi boyuta ulaşan dış borç yükünü ve Dış Borç/GSMH oranını düşürme amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 1987 yılında %58,9 olan oran 1990 yılında %44,5 seviyesine düşürülmüştür (Ulusoy, 2012: 187). Söz konusu oran mümkün olduğunca düşük seviyede tutulmalıdır aksi takdirde Dış borç ödemelerinin finansmanı için yeni dış borca başvurulması ya da milli gelirin dışarıya aktarımı söz konusu olacağından ülke döviz kriziyle karşı karşıya kalacaktır (Açba, 1995: 172).

Tablo 5: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (1990-2000) (Milyon USD)

Yıllar	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Toplam Brüt Dış Borç Stoku
1990	33,268	8,342	10,770	52,381
1991	35,280	7,215	11,128	53,623
1992	36,476	6,730	15,390	58,595
1993	39,640	7,293	23,579	70,512
1994	41,741	9,777	17,186	68,705
1995	42,003	12,171	21,774	75,948
1996	40,192	12,381	26,725	79,299
1997	39,068	11,765	33,523	84,356
1998	41,339	12,968	42,026	96,351
1999	44,107	11,006	48,011	103,123
2000	50,081	14,090	54,431	118,605

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

1990'lı yıllar, Türkiye'de ulusal tasarrufların yetersizliğinden kaynaklı dış borç artışı, uzun vadeli yatırımların olmadığı, kamu harcamalarının finansmanında olağan kamu gelirlerinin yetersiz kalışından dolayı iç borç artışı ve ekonomik kriz zincirinin yaşandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Ve yine bu dönemde durgunluk yaratan ekonomik krizler karşısında alınan paket kararlar ve 1994 krizi sonrası IMF ile yapılan stand-by anlaşmasında istenilen düzeyde başarı sağlanamadığı ifade edilebilmektedir (Karagöl, 2010: 7). Bunun yanı sıra dış borç yükünün azaltılmasının hedeflenmesine rağmen 1990'lı yıllara ait dönemde gelindiğinde bunun sağlanamadığı görülmektedir. Kamu sektörü, özel sektör ve TCMB' na ait brüt dış borç stoku dönemin başı olan 1991 yılında 53,623 milyon dolar iken 1999 yılının sonunda 103,123 milyon dolar seviyesinde yer almıştır. Döviz krizini tetikleyen Dış Borç/GSMH oranına bakıldığında da, bu oranın 1991 yılında %34 seviyesinde olduğu, dönemin ikinci yarısında alınan kararlar doğrultusunda %42,6 seviyesine indiği ve dönem sonunu %54,9 ile kapattığı görülmektedir (Hazine Bakanlığı).

1990'lı yıllarda başlayan durgunluk ilerleyen dönemlerde de etkisini sürdürmüş, 1994 yılında uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle birlikte etkisini arttırmış ve ülke krizle karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin yabancı piyasalardan borç alabilme imkanı azalmış ve hazine çareyi iç borçlanmayı

arttırmakta bulunmuştur. Bu politika iç borçlanmanın dış borçlanmayı finanse etmesi şeklinde başlamış devamında dönüşümlü hale gelip iç borçlanmanın finansmanında dış borçlanmaya gidilmiştir (Yavuz, 2009: 214).

1997 yılına gelindiğinde konsolide bütçenin denk yapılması ve bu doğrultuda harcamaların kısılıp gelirlerin yükseltilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Fakat söz konusu amaç, harcamaların reel şekilde azaltılamaması ve vergi dışı gelirlerin azlığından ötürü hedeflenen gelir seviyesine erişilememesi nedeniyle gerçekleştirilememiş, kamu açıklarındaki artış ve borçlanmaya duyulan ihtiyaç devam etmiştir (Ülgen, 2005: 24).

1990'lı yıllarda dış borçlanma ile hedeflenen ülkedeki tasarruf azlığını gidermek yerine ödemeler bilançosundaki dengesizliği sağlamak olmuştur. Vade açısından incelendiğinde orta ve uzun vadeli borçların ağırlıklı paya sahip olduğu görülse de kısa vadeli borçların yıllar itibariyle artış gösterdiği ortadadır. Oysaki kısa vadeli borçlar faiz oranlarının yüksekliği bakımından tehdit unsuru içerdiğinden minimum seviyede tutulması öncelikli amaç haline getirilmelidir (Karagöz, 2007: 104).

Ülke ekonomisi 2000'li yıllara; bankacılık sektöründeki hassas yapı, istenilen seviyelere indirilemeyen enflasyon rakamları ve önemli ölçüde artan kamu iç ve dış borç stoku ile girmiştir. Devamında gerçekleşen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ekonomide sermaye çıkışlarına sebep olmuş, hükümet IMF'den destek kredisi temin etmiştir (Adıyaman, 2006: 29).

Tablo 6: Özel Sektör Brüt Dış Borç Stoku (2001-2009) (Milyon USD)

Yıllar	Özel Sektör		Kamu+TCMB+Özel sektör	
	Kısa Vadeli Stok	Uzun Vadeli Stok	Toplam Özel Sektör Brüt Dış Borç Stoku	Toplam Brüt Dış Borç Stoku
2001	14,632	27,480	42,112	113,592
2002	13,854	29,212	43,066	129,601
2003	18,812	30,150	48,962	144,179
2004	27,076	37,006	64,082	161,160
2005	34,018	50,927	84,945	170,781
2006	38,539	82,204	120,743	208,007
2007	38,697	121,908	160,605	249,931
2008	47,390	141,075	188,465	280,866
2009	43,615	128,576	172,191	268,867

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Dış borçlar kamu ve özel sektör borç ayrımı yapılarak incelendiğinde, 2001 yılında özel sektörün brüt borç stoku içerisinde payı %37, 2002 yılında %33 düzeyinde gerçekleştiği ve sonraki yıllarda artış trendinde yer aldığı görülmektedir. 2006 yılına gelindiğinde bu oran %58 seviyesine gelerek kamu borçlarının payını aşmıştır. Özel sektör dış borçlarının bu şekilde artması borç stokunun vadesinin kısılması ve faizin yükselmesi durumunu doğurmuştur (Sarı, 2004: 69).

Tablo 7: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (2010-2018) (Milyon USD)

Yıllar	Kamu Sektörü	TCMB	Özel Sektör	Toplam Brüt Dış Borç Stoku	Brüt Dış Borç Stoku/GSYH
2010	89,109	11,565	191,086	291,760	37,8
2011	95,830	9,334	200,220	305,384	36,7
2012	106,307	7,088	228,759	342,154	39,3
2013	118,936	5,234	268,507	392,677	41,3
2014	121,268	2,484	281,980	405,732	43,4
2015	116,638	1,327	282,366	400,332	46,4
2016	123,374	821	285,056	409,251	47,4
2017	136,557	666	317,854	455,077	53,4
2018	137,065	5,504	305,882	448,452	53,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Gelişmekte olan ülkelerde sık rastlanan sermaye çıkışı ve borçlanma maliyetlerinde ki yüksekliğe rağmen günümüze kadar brüt dış borç stoku artış göstermeye devam etmiştir. Tabloda yer aldığı üzere 2014 yılında 405,732 milyon dolar olan stokun GSYH içerisindeki payı ise aynı şekilde artış göstererek %43,4 düzeyinde yer almıştır (MB Yıllık ek. Rapor, 2015: 87). Dış borç stokunun GSYH içerisindeki payı son 8 yıllık dönemde devamlı artış göstererek %53,8 seviyesinde yerini almıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen ekonomik düzen içerisinde yerini almak, kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirmek ve özellikle 2000 yılı sonrasında kamu gelir ve giderlerinde denge sağlanması yoluyla mali disiplini gerçekleştirmek üzere Uluslararası Para Fonu (IMF) ile sıkı bir birliktelik içerisinde girmiştir (Kantarcı ve Karacan, 2008: 145). Yabancı kaynaklı finansman kuruluşlarından en önemli ve en sık başvurulanı olma özelliği gösteren IMF kendi amaçları doğrultusunda Türkiye'ye çeşitli kredi olanakları sağlamıştır. Bunlar arasında en sık başvurulanı, Stand-by anlaşmaları, Uzatılmış Fon Kolaylığı ve Ek Rezerv Kolaylığı olmuştur.

Tablo 8: Türkiye-IMF Anlaşmaları Doğrultusunda Sağlanan Borçlanma (Milyon SDR)

Tarih ve Türü	Süresi	Tahsis Edilen Tutar	Kullanılan Tutar
1961 -Stand-by	12 ay	37,50	36,00
1962 -Stand-by	9 ay	62,00	15,00
1963 -Stand-by	11 ay	21,50	21,50
1964 -Stand-by	11 ay	21,50	19,00
1965 -Stand-by	12 ay	21,50	-
1966- Stand-by	12 ay	21,50	21,50
1967- Stand-by	11 ay	27,00	27,00
1968- Stand-by	9 ay	27,00	27,00
1969- Stand-by	12 ay	27,00	10,00
1970- Stand-by	12 ay	90,00	90,00
1978- Stand-by	24 ay	300,00	90,00
1979- Stand-by	12 ay	250,00	230,00
1980-Uzatılmış Fon Kolaylığı	36 ay	1,250,00	1,250,00
1983- Stand-by	12 ay	225,00	56,20
1984- Stand-by	12 ay	225,00	168,70
1994- Stand-by	14 ay	610,50	460,50

Kaynak: IMF Data

Tabloda yer aldığı üzere IMF ile Türkiye arasında gerçekleştirilen ilk stand-by anlaşması 1961 yılındadır. Devamında 1970 yılına kadar her yıl yeni bir anlaşma yapıldığı ve vadesinin 12 aya kadar tutulduğu görülmektedir. 1962, 1965 ve 1969 yıllarında yapılan anlaşmalarda tahsis edilen tutarın altında kullanım tutarı olduğu, bu durumun muhtemel dış ticaret açıklarındaki iyileşmeden kaynaklandığı düşünülmektedir. 1970 ile 1978 yılları arasında IMF kaynaklarına başvurulmadığı, bu dönemde dış borçlanmada diğer yabancı kuruluşlara başvurulduğu belirtilmelidir. 1980 yılında yapılan stand-by anlaşmasının diğer anlaşmalara göre hem vade hem de tahsis edilen ve kullanılan tutar itibariyle farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu durumun

nedeni olarak, ithal ikameci sanayi stratejisinden vazgeçilip, 3 aşamada gerçekleştirilen serbestleşme politikasındaki başarısızlık sonucu ihracat rakamlarının ithalat rakamlarının altında kalması gösterilmektedir. 1984 ile 1994 yılları arasında IMF ile anlaşma düzenlenmemiş, 94 krizi ile borç-faiz-borç sarmalının yarattığı iç ve dış borç stok artışının finansman için IMF ile yapılacak olan stand-by anlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Tablo 9: Yakın Tarihteki Türkiye-IMF Anlaşmaları Doğrultusunda Sağlanan Kaynaklar (Milyon SDR)

Tarih ve Türü	Bitiş Tarihi	Tahsis Edilen Tutar	Kullanılan Tutar
1999- Stand-by	2002	15,038,40	11,738,96
2000-Ek Rezerv Kaynağı	2001	5,784,00	5,784,00
2002- Stand-by	2005	12,821,20	11,914,00
2005- Stand-by	2008	6,662,04	6,662,04

Kaynak: IMF Data

Tabloda görüldüğü üzere 1999 yılında gerçekleştirilen stand-by düzenlemesi tahsis edilen tutar itibarıyla en yüksek olan düzenlemedir. Bunun nedenlerinden biri ülkede yaşanan deprem felaketinin yaratmış olduğu finansman ihtiyacı ile 2000 yılı finansal krizine zemin hazırlayan kronikleşmiş makroekonomik dengesizliklerdir. 2000 yılında gecelik borçlanma faizlerinde görülen artış, parasal genişleme, talep artışı ve düşürülmesi mümkün olmayan enflasyon rakamları merkez bankasında önemli döviz rezerv kaybı yaratmış ve IMF’den ek kredi talebinde bulunulmuştur. Bu kredinin özelliğinin kısa vadeli ve yüksek maliyetli olması 2002 yılında yeni bir stand-by düzenlemesini zorunlu kılmıştır. Bu yılın devamında uygulanan ihtiyatlı maliye politikası ile hedeflenen KKBG ve faiz dışı fazla sağlanması sayesinde borçlanmanın bütçe üzerindeki yükü kısmen hafifletilmiştir.

Küresel krizlere karşı kırılabilir yapıya sahip gelişmekte olan ülkelere karşı Türkiye’de dış borç stokuna ilişkin durum 2001 krizi sonrasında getirilen mali disiplin içeren reformlar sonrasında daha sağlıklı görünüme ulaşmıştır. Açık finansmanında iç borçlanmaya nazaran daha az düzeyde dış borçlanmaya başvurulduğu ve alınan borçların geri ödenmesinde sıkıntı yaşanmadığı görülmektedir. Riskli olan durum özel

sektöre ait dış borç stokunda mevcuttur. Bunun nedeni kriz dönemlerinde özel sektöre ait borçların kamu sektörü borcuna dönüşmekte olmasıdır.

2.2.4. Ek Vergiler

Kamu idarelerinin toplam nakdi gelirlerinin, nakdi harcamaları karşılamada yetersiz kaldığı durumlarda oluşan kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), ülkelerin çoğunda ekonomik istikrarı sağlamak üzere iç ve dış kaynaklar olmak üzere finanse edilmektedir. Bu doğrultuda başvuru temel kaynaklar, vergi gelirleri, merkez bankası kaynakları, borçlanma gelirleri, dönem dönem özelleştirme gelirleri ve döviz rezervlerinin kullanımınıdır. Kamu giderlerinin temel finansmanı olan vergi gelirleri ekonomiyi tüketim kanalı ile etkilemekte, bu özelliği ile en sağlıklı gelir olarak kabul edilmektedir. Fakat açıkla karşılaşıncaya kadar ilk etapta vergi gelirleri kullanıldığı için ve devamında vergi gelirini arttırıcı uygulamaların toplumda yaratacağı olumsuz etkiden kaçınan siyasilerin oy kaygısı vergi gelirlerini kullanım dışı bırakmaktadır (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 45).

Devletin egemenlik gücüne dayanarak, kamu giderlerinin finansmanını gerçekleştirmek üzere kişi ve kurumlardan ödeme gücünü gözetmek suretiyle elde ettiği vergi gelirleri olağan kamu geliri olarak kabul görmektedir. Açıkların, olağan kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamadığı durumda ortaya çıktığı göz önüne alındığında olağan kamu geliri olarak kabul edilen vergi gelirlerinin açık finansmanında başvuru diğer yöntemler arasında yer alması gerekmektedir. Nitekim ülkemizde de bütçenin açık verdiği dönemelerde vergi oran artışından ziyade ağırlıklı olarak ek vergilemeye başvurduğu görülmektedir.

Ülkemizde vergi gelirlerini arttırıcı uygulamalara sık başvurulmayıp, gerekli olduğu dönemlerde ek vergileme yapılmasının nedenleri arasında ilk olarak hükümetin oy kaygısının yanı sıra diğer birtakım nedenler bulunmaktadır. Bunlardan biri; vergi gelirini arttırmaya yönelik işlemlerin zor olmasıdır. Bilindiği üzere vergi mevzuatı yasama tarafından verilen izin ile düzenlenmekte ve elde edilmek istenilen gelir seviyesine ulaşmak üzere hazırlanan mevzuat zaman almaktadır (Yereli ve Meriç, 1992: 65). Diğer bir neden; vergi gelirlerini arttırmaya yönelik uygulamaların bireylerin üretim, tüketim, tasarruf, yatırım kararları üzerinde sapmalı etki yaratmasıdır (Çelen, 1999: 98). Bu etki artan vergi sonrası ücreti azalan bireyin daha az çalışma isteği şeklindeki ikame etkisi ve geliri azalan bireyin eski yaşam standartının devamlılığını sağlamak üzere daha fazla çalışma isteği şeklindeki gelir etkisi ile ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca verginin tahakkuk ve tahsili arasındaki uzun zaman diliminin varlığı da nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Ek vergilemenin örneklerinden biri; toplam harcamaların içinde dış borç faiz ödemelerinin ve iç borç stokundaki artışla birlikte sürdürülemez bütçe açığının yaşandığı 1994 yılı ekonomik krizinde ekonomiyi istikrara kavuşturmak adına yürürlüğe giren bir dizi vergi paketidir. Ekonomik Denge İçin Yeni Vergiler İhdası İle Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkındaki 3986 Sayılı Kanun ile 4 adet yeni vergi yürürlüğe girmiş, mevcut vergi ve harçlarda düzenlemelere gidilmiştir. Söz konusu kanunla yürürlüğe giren vergiler; Ekonomik Denge Vergisi, Net Aktif Vergisi, Ek Gayrimenkul Vergisi ve Ek Motorlu Taşıtlar Vergisidir. Değişik yapılan vergi ve harçlar ise; Damga Vergisi, Akaryakıt Tüketim Vergisi, KDV ve Belediye Bütçe Paylarıdır. Tüm bu düzenlemeler ekonomik krizin etkilerini azaltmak amacıyla yapılsa da toplumun bu değişime hazır olmaması nedeniyle istenilen düzeyde gelir elde edilememiştir.

Ek vergilemenin örneklerinden bir diğeri; 17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi Ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası Ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile yürürlüğe giren bir dizi vergi paketidir. Söz konusu kanunla yürürlüğe giren vergiler; Ek Gelir ve Ek Kurumlar Vergisi, Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi, Ek Emlak Vergisi, Faiz Vergisidir ki bu yükümlülükler bir kereliktir. Ayrıca aynı kanuna dayanılarak Özel İşlem ve Özel İletişim Vergisi de yürürlüğe konulmuş, çok defa alınan vergiler olarak yürürlükte kalmıştır.

Ülkemizde yükümlü olunan harcamaların finansmanında vergi temel finansman kaynağı olarak kabul edilse de gelirlerin giderleri karşılamadığı durumlarda yada olağanüstü durumlarda ağırlıklı olarak borçlanma ve monetizasyona başvurulmuş olup, nadir de olsa geçici olarak yürürlüğe konulan vergi kanunları ve değişikliğe gidilen vergi mevzuatı ile ek vergilemeden gelir elde etme amaçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLERİN BÜTÇE AÇIKLARINA OLAN ETKİSİ: ÇOKLU YAPISAL KIRILMALI EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ

3.1. Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıkları İle Olan İlişkisi

3.1.1. Enflasyon ve Bütçe Açığı İlişkisi

Enflasyon, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde görülen sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Bu artış tek seferlik olmadığı gibi, genel fiyat düzeyi kavramıyla da çok sayıda maldan oluşan bir sepetin fiyatı temsil edilmektedir. Sepette yer alan malların fiyatları değişmediği ya da azaldığı halde malların ortalama fiyatları baz alındığından genel fiyat düzeyi değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple enflasyonun, tüm malların fiyatlarında yaşanan artış olarak algılanmaması gerekmektedir (Ünsal, 2007: 13-14).

Kaynak ve gelir dağılımı, tasarruf ve yatırımlar ile mali istikrarın bozulması gibi çeşitli ekonomik sorunların nedeni olarak yer alan enflasyon ile bütçe açığı arasındaki ilişki her iki değişkenin birbirine olan etkileşimi nedeniyle çift yönlü olarak ele alınabilmektedir. Sürekli artan bütçe açıkları enflasyonu arttırdığı gibi, sürekli artan enflasyon oranları da bütçe açıklarının artışına ortam hazırlayabilmektedir (Aslan, 1997:3).

Enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki etkisi iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Bunlardan ilki, Fisher etkisi diğeri ise Olivere Tanzi etkisidir (Öztürk, 2014: 270). Fisher etkisi, enflasyon ile nominal faiz oranları arasındaki etkileşime açıklık getirmektedir. Irving Fisher tarafından yayınlanan “The Theory of Interest” isimli kitapta bu iki değişken arasındaki pozitif yönlü ilişkiye yer verilmiş, nominal faiz oranları ile beklenen enflasyonun birlikte hareket ettiğini öne sürülmüştür. Fisher denkleminde, reel faiz oranı ve beklenen enflasyonun toplamı nominal faiz oranını vermektedir (Fisher, 1930: 27). Bu açıdan bakıldığında para arzında yaşanan artış reel faiz oranlarını etkilemeksizin enflasyon ve nominal faiz oranlarında artışı beraberinde getirmektedir (İncekara vd. , 2012: 397). Kamu gelirleri içerisinde borçlanmanın payının fazla olması, devlete verilen para karşılığı anapara ve faiz geliri elde edecek olan alacaklılara fayda, devlete ise maliyet ve yük doğurmaktadır. Artan enflasyon nominal faiz artışı yaratmakta, nominal faiz artışı kamu kesimi borç ödemelerinde faiz ödemelerinin bütçe içerisindeki payını arttırmaktadır (Ulusoy, 2012: 10-11).

Enflasyon ve bütçe açıklarını inceleyen ampirik çalışmalar literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Bunlardan biri bütçe açıklarının enflasyonu her zaman aynı yönde etkilemesine rağmen enflasyonda görülen değişimlerin bütçe açıklarını her zaman aynı yönde etkilememesidir. Ayrıca yapılan çalışmalarda iki etkinin varlığına rastlanmıştır. Bunlardan biri olan “Olivera Tanzi Etkisi” enflasyon ve bütçe açıkları arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi, bir diğeri olan “Patinkin Etkisi” ise iki değişken arasındaki ters yönlü ilişkiyi benimsemektedir (Biçen vd. , 2015: 171-172).

Tanzi (1978) tarafından Arjantin ekonomisi üzerine yapılan ampirik çalışmada enflasyon ile bütçe açığının pozitif ilişkisine yönelik çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri; enflasyonun yüksek seviyelerde görüldüğü vergi tahsilatındaki gecikmenin önemli boyutlara ulaştığı durumlarda “mali sürüklenme” nin olumlu etkisi Tanzi etkisi tarafından bastırıldığına ilişkindir. Bu etkinin, vergi tahsilatındaki gecikme süresi ve enflasyonla doğrusal orantılı olarak toplam vergi gelirlerinin olumsuz yönde etkileneceğini öngörmektedir (Tanzi, 2000: 5). Bilindiği üzere hemen her ülkede vergilerin yapısı ve niteliğine göre toplanmasının zor kimi zaman imkansız oluşunun yanı sıra vergilendirme sürecindeki gecikmeler vergi tahsilatında sorunlar yaratmaktadır. Bir diğer bulgu, enflasyonda yaşanan artışın, vergi tahsilatındaki gecikme süresinin yanı sıra vergi sisteminin yapısındaki esnekliğe bağlı olarak toplam vergi gelirlerinin reel değerinde tahribata yol açacağına ilişkindir. Gelişmekte olan ülkelerde, vergi gelirlerinin milli gelirdeki değişimlere karşı duyarlılığı daha düşük ve vergi tahsilatındaki gecikmeler uzun vadeli gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise, duyarlılık daha yüksek ve vergi tahsilat süreleri daha kısa vadede seyretmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde görülen enflasyon artışları vergi gelirlerinin reel değerini düşürmekte ve bütçe gelirlerini azaltmak suretiyle bütçe açıklarını arttırmaktadır (Tanzi, 1978: 424).

Patinkin, enflasyonun kamu harcamaları üzerindeki etkisini İsrail ekonomisi üzerinde araştırmıştır. 1985 öncesi koalisyon hükümetleriyle yönetilen İsrail’in bütçe politikasının göz önüne alındığı dönemde maliye bakanının diğer bakanlıkların harcama taleplerini reddedemediği ve planlanan harcamaların beklenen gelirleri fazlasıyla aştığı ve bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalındığını ifade etmiştir. Mevut bütçe açığının para basmak suretiyle finansmanının enflasyonu körüklediği ve artan enflasyonun reel kamu harcamalarının değerini düşüreceğini belirtmiştir (Patinkin, 1993: 115). Cardoso (1998) , yüksek enflasyon oranı ile bütçe açığı arasındaki bu ters yönlü ilişkiyi “Patinkin etkisi” olarak adlandırmış ve yüksek enflasyonun görüldüğü ekonomilerde Patinkin etkisinin

gereği olarak reel harcamaların enflasyonun yaşanmadığı döneme göre daha az seyrettiğini ortaya koymuştur (Cardoso, 1998: 620).

Ampirik literatürde bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiye yönelik çok sayıda çalışma yer almakta ve pek çoğunda bu ilişkinin doğrusal yönde olduğu kabul görmektedir. Bunlardan biri olan Bassetto ve Butters'in çalışmasında enflasyonun ve bütçe açıklarının mekanik olarak bağlantılı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca enflasyonun daha yüksek nominal faiz ödemelerine neden olduğu ve böylece kamu harcamalarında artış yaşandığı belirtilmektedir (Bassetto ve Butters, 2010: 83).

Bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisine yönelik çalışmalar güncelliğini korumakta ve aralarındaki etkinin ne şekilde gerçekleşeceği iki farklı teori etrafında şekillenmektedir. Bunlar; Monetarist Teori ve Fiyat Düzeyi Mali Teorisi (FTPL) olarak isimlendirilmektedir (Serban, 2002: 4).

Monetarist görüşe göre para miktarındaki değişimler kısa dönemde üretim, istihdam, reel faiz oranları ve fiyatlar genel düzeyi gibi reel değişkenleri etkilemekte, uzun dönemde ise fiyatlar hariç hepsi denge düzeyine geri gelmektedir. Nominal değişken olan fiyatlar artan para arzı nedeniyle enflasyonla sonuçlanmaktadır (Friedman, 1975: 21). Bu görüşün öncülerinden M. Friedman "*enflasyonun her zaman ve her yerde parasal bir olgu*" olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Bu görüş paranın miktar teorisine dayanan uzun bir geçmişe sahiptir (Grauwe ve Polan, 2005: 240). Miktar teorisi, fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin temel nedenini, para miktarındaki değişmeler olarak kabul etmektedir (Selden, 1977: 225). Mevcut açığın kapatılması amacıyla para basımına gidilmesi sonucunda parasal tabanının genişlemesi miktar teorisinin sonucu olarak enflasyona neden olmaktadır (Gürler, 1998: 14).

Yüksek açık politikaları merkez bankalarının parasallaşması olmaksızın enflasyonun yükselmesine neden olabilmektedir. Kamu borçlanma ihtiyacı, ekonomideki net kredi talebini yükseltmekte ve yükselen faiz oranları özel yatırımları dışlayabilmektedir. Bu doğrultuda yaşanan ekonomik büyüme belli bir nakit denge seviyesi için mevcut mal miktarında azalmaya ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinde artışla sonuçlanabilmektedir (Akçay vd. , 1996: 1).

Bütçenin açık vermesi halinde borçlanma yoluyla finansman yöntemi seçilmişse bu durum ödünç verilebilir fonlara olan talebi arttırmakta ve dolayısıyla faiz oranları artma eğilimine girmektedir. Bütçenin fazla vermesi halinde ise ödünç verilebilir fonların arzı artmakta ve faiz oranları düşme eğilimine girmektedir. Bilinmesi gereken, bütçenin tek başına nominal gelir, enflasyon, deflasyon ya da konjonktürel

dalgalanmaların üzerinde mühim bir etkisinin bulunmadığıdır (Friedman ve Heller, 1969: 50-51).

Fiyat istikrarının sağlanmasında para ve maliye politikalarının ayrı ayrı mı yoksa birbirleriyle uyumlu bir şekilde mi yürütülmesi gereğine ilişkin tartışmalar monetarist görüş açısından da ele alınmış ve bağımsız bir merkez bankasının gerekliliği kabul görmüştür. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren fiyat istikrarının sağlanması için para politikasının tek taraflı etkinliğine alternatif olarak uygun maliye politikası ile birlikte hareket edilmesine yönelik alternatif politikalar önerilmiştir. Bunlardan biri Fiyat Düzeyinin Mali Teorisi'dir (Christiano ve Fitzgerald, 2000:3)

FTPL yaklaşımı, fiyat düzeyi ve enflasyonun belirlenmesinde temel değişkenin para miktarı olduğuna yönelik monetarist düşüncüyü reddetmektedir. Bu yaklaşıma göre fiyat düzeyini belirleyen bütçe açıkları ile meydana getirdiği borç stoklarıdır. Fiyat istikrarını sağlamak amaçlanıyorsa bu durumda hükümet bütçesinin kontrolü gereklidir (Woodford, 1996: 21). Ayrıca FTPL savunucuları bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmese dahi enflasyonu arttırıcı etki yarattığı görüşündedir. Kamu açıklarının yaşandığı ve borç stokunun yüksek seyrettiği ekonomilerde merkez bankasının bağımsızlığı enflasyonu kontrol altına almada başarılı olamayabilir (Günaydın, 2004: 167). Buradan anlaşılacağı üzere, enflasyon ve fiyat düzeyini kontrol etmek için bağımsız merkez bankası ve para politikası yeterli değildir. Fiyat istikrarını sağlamak için etkin politikalar merkez bankasının faiz politikasının yanı sıra maliye politikasını da gerektirmektedir (Uygur, 2001a: 11).

Ekonomide öncelik ve önem sıralamasına göre sıralama, devlet bütçesi, finansal istikrar ve para politikası şeklinde gerçekleşmekte ve bunlar birbirleriyle ilişkili seyretilmektedir. Bütçe dengesinin kontrol edilemeyişi borçlanma miktarını arttırmakta, devlet bütçesi kontrol altına alınsa dahi bankacılık sektöründeki riskler ekonomiyi krize sürükleyebilmektedir. Bankacılık sektöründeki düzenlemeler elverişli konuma getirilmediğinde uygulanan para politikaları başarıya ulaşamayacağı göz önüne alınırsa enflasyon düzeyinin aşağıya çekilmesi devlete maliyet yükleyecektir (Akkaya ve Gürkaynak, 2012: 95-96).

Bütçe açıkları, finansmanından bağımsız olarak bir maliyet yaratmaktadır. Bu yüzden açıkların finansmanına ilişkin, seçimde ekonomi genelinde maliyet ve riskleri en az düzeye indirgeyen araçlar tercih edilmelidir. Genel finansman gereksinimi para basma, iç borçlanma sistemi ve yurt dışında bulunan özel sektör ve kurumlardan oluşan alternatifler arasından karşılanabilmektedir. Üç ana faktör, alternatifler arasında karar

verme aşamasında siyasi idareye yardımcı olmaktadır. Bunlar; özellikle özel yatırım ve cari hesaba göre olan makroekonomik yansımalar, maliyet, faiz oranı ve döviz kuru riskleri ve borçlanmanın sürdürülebilirlik etkisidir (Beaugrand vd., 2002:7).

Bütçe açığının enflasyonist etki doğurup doğurmayacağı açığın finansman yöntemine göre değişiklik gösterebilmektedir (Sönmez, 1998: 362). Teorik olarak monetizasyon ile finansman enflasyonist etki doğurmaktadır. Bu sebeple siyasi irade açık finansmanında iç borçlanmaya başvurabilmektedir. İç borçlanma, özel kişi - kurumlardan, ticari bankalar ile merkez bankasından ve sosyal güvenlik kurumlarından gerçekleştirilebilmektedir. Bankalardan ziyade kişi ve kurumlardan bono ve tahvil ihracı yoluyla sağlanan iç borçlanma para arzına etki etmemektedir. Bu sebeple iç borçlanmanın parasal etkilerinin yalnızca borç anapara ve faiz ödemelerinin gerçekleştiği uzun dönemde yaşandığı söylenebilmektedir (Kesbiç vd. , 2005: 84).

Burada değinilmesi gereken Sargent ve Wallace (1981) tarafından yapılan çalışmada yer alan “Hoş Olmayan Monetarist Aritmetik” adlı önermedir. Bu önerme, bütçe açıklarının finansmanında emisyon yerine iç borçlanmaya başvurulmasının uzun vadede daha fazla enflasyonist etki göstereceği görüşünü savunmaktadır (Büyükkakın ve Erarslan, 2004: 28). Yapılan borçlanmaya ilişkin anapara ve faiz ödemeleri üzerindeki baskı bir başka tahvil satışıyla azaltılmaya çalışıldığı takdirde artan borç stoku ekonominin büyüme oranını aşan reel faiz oranlarını doğurmakta ve bütçe açıkları süreklilik kazanmaktadır. Bono ve tahvillere olan talebin ekonominin boyutuna oranla borçlanma imkânlarına üst limit koyması bütçe açıklarını parasallaştırmakta ve parasal ekonominin sonucunda enflasyonist etkiler ortaya çıkmaktadır (Sargent ve Wallace, 1981: 2).

İç borçlanmanın, bütçe açıklarının finansmanında kullanılmasına Ricardo- Barro denkliğinde de yer verilmektedir. Barro’ya göre, bireyler borçlanma ve vergileri mükemmel ikame olarak görmektedir. Kamu açıklarının borçla finanse edilmesi vergilerin gelecek döneme aktarılması anlamına gelmektedir. Götürü vergi indirimlerinden oluşan açıkların borçlanma ile finansmanı faiz oranlarını yükseltmemekte, bireylerin cari dönemde meydana gelen vergi indirimi veya kamu harcamalarındaki artış kadar tasarruflarını arttıracığı ifade edilmektedir. Ricardocu olmayan FTPL yaklaşımına göre ise, iç borçlanma gelecekteki vergi artışı anlamına gelmediğinden borç ve vergilerin mükemmel ikame oldukları söylenememektedir. Vergi indirimlerinden oluşan açıkların borçla finansmanın özel net serveti arttırdığı, bu

durumun tüketimi uyandırıp faiz oranlarını yükselttiği görüşü kabul görmektedir (Barth vd. , 1986: 27).

Hükümetler, kendi sermaye piyasalarından borçlanma imkanına sahip olmadığı durumlarda, hammadde, ara ve yatırım mallarının finansmanında ve olağanüstü harcamaların karşılanması amacıyla dış borçlanmayı tercih edebilmektedir. Kısa vadede bakıldığında alınan dış borç enflasyonist etki doğurabilmektedir. Bunun nedeni, yurtdışı tasarrufların borçlanma yoluyla ülkeye giriş etkisinin genişletici maliye politikası ile eşdeğer olması ve satın alma gücünde artış yaratmasıdır. Ayrıca alınan dış borcun geri ödenmesi aşamasında da enflasyonist etki görülebilmektedir (Rahman vd. , 1996: 365). Borcun geri ödenmesi aşamasında ihracat artışına yönelik politikalar hedeflenmelidir. İhracatı teşvik edici politikaların başında enflasyonun temel belirleyicisi olan devalüasyon gelmektedir. Döviz kurlarının ulusal para karşısında artışı nedeniyle ithalat fiyatları artmakta, ihracat fiyatları düşmektedir. İthalat fiyatlarındaki artış üretimde kullanılan ara ve yatırım mallarının pahalılaşmasına ve maliyet enflasyonuna neden olabileceğinden iç üretimin azalmasına neden olabilmektedir (Ulusoy, 2012: 334).

Dış borçların yükselmesi karşısında finansman sıkıntısı çeken bir ülke devalüasyonun yanı sıra emisyon veya iç borçlanma yöntemini kullanarak kaynak yaratabilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta devalüasyon ve borç servis oranı yükseldikçe bütçe açıklarının enflasyonist etkisinin artacağıdır (Dornbusch, 1993: 20-21).

Makroekonomik sorunların başında gelen bütçe açıklarının enflasyonla olan ilişkisi teorik açıdan incelendiğinde karşılıklı etkileşim içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan etkinin finansman yöntemlerine göre değişiklik gösterdiği belirtilmiş ve en fazla enflasyonist etkinin para tabanının genişletilmesiyle meydana geldiği ifade edilmiştir. Sürekli bütçe açıklarının yarattığı enflasyonist etki ile yüksek seviyelerde seyreden enflasyon oranlarının bütçe açıkları üzerinde yaratmış olduğu etkinin en düşük seviyeye indirilmesi üzerine yapılan çalışmalar para ve maliye politikalarının birlikte yürütülmesi gerektiği hususunda birleşmiştir.

3.1.2. Faiz Oranları ve Bütçe Açığı İlişkisi

Faiz oranı, ekonomik sistemde sermayenin fiyatı olarak tanımlanmaktadır. Kapitalist ekonomilerde, sermayenin verimliliği ile orantılı olmak üzere, bir tarafta ekonomideki yatırım seviyesini, diğer bir tarafta da tasarruf seviyesini belirlediği ifade

edilir. Bu durum mali kaynağın arz ve talebini belirlediğine karşılık gelmektedir (Seyrek ve Mızırak, 2009: 86).

Ekonominin teşviki ve genişleme dönemlerinde enflasyonla sonuçlanabilecek kamu harcamalarındaki artış kamu gelirlerini aşarak büyük bütçe açıklarına yol açmaktadır. Bütçe açığı neticesinde oluşan aşırı teşviki dengelemek ve enflasyonu kontrol altına almak için para ve maliye politikaları bir arada kullanılmaktadır. Uygulanan politikaların araçlarından biri olarak yüksek faiz oranı yer almaktadır. Ne şekilde kullanılacağı büyük önem arz etmektedir (Ataç, 2012: 232).

Bütçe açıklarının faiz oranları üzerindeki etkisine ilişkin literatürde iki karşıt görüş mevcuttur. Yapılan ampirik çalışmalar bu iki görüş etrafında şekillenmektedir. Bunlar; Ricardian model ve Neoklasik ile Keynesyen modeldir. Keynesyen ve Neoklasik modellerin etkinliği, artan açıkların faiz oranlarına etkisinin yüksek harcamanın ve refahın para talebindeki etkileri ile işlediği standart analizi temsil etmektedir. Ricardian model ise, kamu harcamalarının borçlanma yoluyla karşılanmasının gelecekteki vergi borçlarının bugünkü değeri olarak kabul edildiğinden refah üzerinde ciddi bir etkisi olmayacağı görüşünü desteklemektedir (Saleh, 2003: 29).

Bütçe açıkları, borçlanma veya güçlü etki barındıran yurtiçi kredi genişlemesi yoluyla finanse edilmelidir. Kapalı bir ekonomi ya da esnek döviz kuru sisteminin geçerli olduğu açık ekonomilerde kredi genişlemesi, para tabanının değişim oranına eşit seviyede yer almaktadır. Açıkların para basımı yoluyla finanse edilmesi halinde, enflasyon oranında artış görülmektedir. Borçlanma yoluyla finanse edilmesi halinde de faiz oranları üzerinde baskı oluşmakta ve faize duyarlı harcamalarda dışlama etkisi meydana gelmektedir. Finansal dışlama etkisi adı altındaki bu durumda, belirlenen faiz oranında bile hükümet bono ve tahvillerinin ağırlığının artması ile özel portföylerde özel sermayeye yönelik talepler yön değiştirmektedir (Buitter, 1983: 1).

Bütçe açıklarının finansmanında borçlanmaya başvurulması halinde yüksek faiz politikası nedeniyle özel kesimin kullanacağı kredilerin maliyetinde artış yaşanmakta ve yatırımların verimliliği azalmaktadır. Borçlanma sonucu oluşan ilave para talebi ile paralel olarak faiz oranları yükselmektedir. Artan faiz oranları üretken yatırımlardaki düşüşü hızlandırmakta, ileriki dönemlerde borçların geri ödenmesi aşamasında sıkıntılarla birlikte makroekonomik dengesizlikleri beraberinde getirmektedir (Bulut, 2002: 70).

Faiz oranları üzerinde görülen baskıyı güçlendiren iki etki mevcuttur. Bunlardan ilki bütçe açığının süreklilik kazandığı durumlarda görülmektedir. Kamu kesimi

borçlanma gereğinin artış hızı mali sistemin artış hızından yüksek olması faiz oranlarında yukarıya doğru baskı oluşturmaktadır. Diğer etki, kamu kesiminin finansal varlık piyasasında ağırlığının artması durumunda görülmektedir. Kamu kesimine ait iç borçlanma araçlarını elinde barındıran yatırımcılar girdikleri riskin karşılığını almak için daha fazla risk primi talep etmektedir. Bu durum karşısında reel iç borç oranları yükselişe geçmektedir (Özatay ve Sak, 1996: 36-37).

Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yerine para basma yöntemi kullanılması halinde faiz oranları üzerindeki etki kısa dönemde ortaya çıkmamaktadır. Bunun nedeni artan talebin üretime yansımaları ve vergi gelirlerinde yaşanan artışın bütçe açıkları üzerinde azaltıcı etki yaratmasıdır. Uzun dönemde ise, enflasyon oranında yaşanan artış faiz oranlarını yükseltmekte, yatırımlar kısa döneme göre azalmaktadır (Direkçi, 2006: 49).

Bütçe açıkları ve faiz oranları arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalarda ortak bir sonuca varılamaması ile birlikte gelişmişlik düzeyi ve açıkların finansman yöntemlerine göre farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ortak kabul gören görüşlerden biri özellikle gelişmekte olan ülkelerde Fischer etkisinin işleyerek yüksek faiz oranlarının kamu borç yükü üzerinde baskı oluşturduğu, bu baskıda reel faiz oranlarının etkisinin daha fazla olduğu şeklindedir. Bir diğeri bütçe açıklarının para talebi oluşturması neticesinde artan enflasyon oranlarıyla birlikte kamu borç yükü üzerindeki faiz baskısı yarattığına yönelik olmandır.

3.1.3. Gelir Dağılımı ve Bütçe Açığı İlişkisi

Açıkların finansmanında başvurulan yöntemler makroekonomik değişkenlerin bütçe açıkları ile olan ilişkilerinde belirleyici olmakta ve farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Olağan kamu geliri olarak yer alan vergi gelirlerine ilişkin finansman politikası seçildiği takdirde, bütçe fazlası oluşturmak adına vergi oranlarında artışa gidilmektedir. Vergilerin arttırılması, toplam talep ve toplam arz üzerinde etkili olduğu kadar kişilerin kullanılabilir gelirleri üzerinde de etkisini göstermektedir (Avcı, 1988: 21). Artan vergi oranları kişilerin gelir, servet ve harcamaları üzerinden alınmakta ve kullanılabilir gelirinde yaşanan azalma mevcut gelirin yeniden dağılımını değiştirmektedir. Bu nedenle hangi vergi türünde artışa gidileceği önem teşkil etmektedir. Vergi mükelleflerinin şahsi ve ailevi durumlarını göz ardı eden objektif nitelikteki vergiler arttırıldığı takdirde gelir dağılımı üzerinde bozucu etkiler meydana gelmektedir. Dolaylı vergiler olarak adlandırılan bu vergi türlerinde kişilerin gelirlerinin

yüksek yada düşük olduğu fark etmeksizin aynı vergiler ödenmekte ve bu durumda vergi yükü düşük gelirli kesim üzerine yüklenmektedir (Ulusoy, 2006: 322).

Kamu harcamalarının kısılamaması ve vergi gelirlerinin harcamaları karşılama yetersiz kalışı, bütçe açıklarının finansmanında borçlanmayı cazip kılmaktadır. Devletin vergi yerine borçlanma aracını kullanması kamu borçlanmasına süreklilik kazandırmaktadır. Kamu borçlanma gereğindeki artış faiz oranlarını yükseltmekte, bu durum reel ve mali kesim üzerinde bozucu etki yaratmaktadır (İyidiker ve Özüğurlu, 2003: 475).

Devlet tahvillerini satın alan grup ile borcun finansmanını sağlamak amacıyla toplanan vergiyi ödeyenler aynı grup olmadığı sürece iç borçlanma, farklı gelir grupları arasında haksız kaynak aktarımına neden olmakta ve gelir dağılımı üzerinde eşitsizlik yaratmaktadır (Yıldırım, 2005: 71). Bütçe açıklarının iç borçlanmayla finanse edilmesinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin en belirgin olduğu aşama faiz ödemeleri olmakla birlikte, burada önemli olan belli bir dönem sonra anapara ve faiz ödemelerini gerçekleştirmek üzere toplanan vergi gelirlerinin elde edildiği kesimdir. Kamuya borç veren yüksek gelirli kesim ileride vergi ödemelerinde sıkıntıya düşmemekte ve bu kesime yönelik vergi politikaları uygulandığı takdirde gelir dağılımında bozucu etkiden söz edilmemektedir. Fakat yüksek faiz ödemelerini karşılayacak olan vergi gelirleri düşük gelirli kesimden sağlanmaktaysa bu durumda gerçekleşen kaynak aktarımı toplum düzenine zarar vermektedir (Egeli, 1998: 5).

Devlet tahvillerinin alıcılarının bilinmesi, devlete borç veren kişi ve kurumları göstermesinin yanı sıra bu borç karşılığında söz konusu belgelere tanınan faiz ve avantajlardan kimlerin ne ölçüde yararlanacağını belirtmesi açısından önemlidir. Bu şekilde gelir dağılımı üzerindeki etkilerin hangi yönde gerçekleşeceğini tahmini mümkün olmaktadır (Bedir ve Karabulut, 2011: 14). Örneğin, kamu kurum ve devlet bankalarına yapılan faiz ödemeleri, bu kurumların gelirleri doğrudan kişisel gelir dağılımıyla alakalı olmadığı için bireysel gelir dağılımını değiştirmemektedir. Buna karşın, ticari bankalara ve özel kurumlara yapılan faiz ödemeleri kurumların ve bankanın ortakları hangi gelir grubunda yer alıyorsa o grubun gelirini arttırmak suretiyle yüksek gelirli grupların lehine gelir dağılımına etki etmektedir. Özel kişilere yapılan faiz ödemeleri de özel banka ve şirketlere yapılan faiz ödemeleri ile aynı etkiyi göstererek bireysel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri arttırmaktadır (Türk, 1989: 309). Ayrıca şirketler kendi kullanacağı kaynakları yatırıma ayırmak yerine yüksek faizle devlete borç vererek kazanç elde etme amacı gütmektedir. Bunun sonucunda özel kesim

yatırımları daralmakta ve istihdam olanakları azalmaktadır. Kamu kesimi tarafından uygulanan yüksek faiz politikası sonucunda özel sektör ekonomiden dışlanmaktadır (Öztürk, 2014: 341).

Bütçe açıklarının gelir dağılımı ile olan ilişkisinde, açık finansman araçlarından gerek vergi gelirleri gerekse borçlanma yoluyla elde edilen gelirlerden faydalanılsın önemli olan vergi sisteminin yapısı, ekonomik konjonktür ve finansmana katılan kesimin ait olduğu gelir grubu önemli rol oynamaktadır. Siyasi iktidarın tercihi gereği borçlanmaya hemen her dönemde başvurulmakta, yüksek faiz politikası nedeniyle yüksek gelir grubundakiler spekülatif gelir elde etmektedir. Bu durumda oluşacak eşitsizlik yalnızca borç servisi aşamasında yüksek gelir grubunda yer alanlardan yüksek vergi geliri elde ederek önlenebilmektedir. Ayrıca eşitsizliğin düşük seviyelerde yer alması isteniyorsa açık finansmanında elde edilen gelirlerin verimli alanlarda kullanılması gerekmektedir.

3.1.4. Özel Tasarruf ve Yatırımlar ile Bütçe Açığı İlişkisi

Bütçe açıklarının birçok makroekonomik etkisi bulunmaktadır. Ancak hepsinin geçtiği tek bir başlangıç sonucu bütçe açıklarının ulusal tasarruf oranlarını azalttığıdır. Ulusal tasarruflar, özel ve kamu tasarruflarından meydana gelmektedir. Özel tasarruf; bireylerin harcamak yerine tasarruf olarak elde bulundurdıkları vergi sonrası geliri, kamu tasarrufları ise, hükümetin tasarruf ettiği vergi gelirlerini ifade etmektedir. Bütçe açığının yaşandığı dönemlerde kamu tasarrufu negatif olmakta, ulusal tasarruflar özel tasarruf oranının altına düşmektedir. Diğer bir söyleyişle, bütçe açıklarının ulusal tasarruflar üzerindeki etkisi hemen hemen bire yakındır, bunun nedeni kamu tasarruflarındaki azalmanın özel tasarruflarda kısmen telafi edici bir artış meydana getirmesidir. Örneğin, vergi indiriminin yapıldığı durumlarda kamu tasarrufu azalmakta, özel tasarruflarda yaşanan artışın bir kısmı harcanmakta bir kısmı ise elde tutulmaktadır. Bu durum, ulusal tasarrufun kamu tasarrufundan daha az oranda düştüğünü ifade etmektedir (Ball ve Mankiw, 1995: 3).

Bütçe açıkları hakkındaki iki temel görüşten biri olan iyimser görüş, bütçe açıklarının tasarruflar üzerinde etkisinin olmadığını ileri sürmektedir (Danışman, 2009: 7). Hane halklarının mallara olan taleplerinin vergilerin beklenen şimdiki değerine bağlı olduğu kabul edilirse, maliye politikası vergilerin şimdiki değerinin değiştirilmesi suretiyle toplam tüketici talebini etkilemektedir. Vergilerin şimdiki değeri ise harcamaların şimdiki değeri değişmediği sürece değişmemektedir. Bu yüzden bütçe

açığını değiştirmek üzere kullanılan mevcut vergilerin toplam talebin üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda bütçe açıkları ve vergilerin ekonomi üzerinde eşit ve eşdeğer etkileri olduğu kabul görmektedir. Ricardian eşitliği teoremi olarak adlandırılan bu durum başka açıdan ifade edilirse, kamu tasarruflarındaki bir azalma (mevcut bütçe açığı) arzulanan özel sektör tasarruflarında bir artış ile yer değiştirmekte ve bu yüzden arzulanan ulusal tasarrufta bir değişiklik yaşanmamaktadır (Barro, 1989: 39).

Bütçe açıklarına ilişkin diğer görüş ise, bu açıkların ulusal tasarrufu azalttığı, ekonomik büyüme ve kalkınmaya zarar verdiği ve dış ticaret açıklarına katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir (Çavdar, 2010: 21). Bütçe açıkları sonucunda ortaya çıkan kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış ya özel kesim finansman fazlalarından ya da dış alem finansman fazlalarından karşılanmaktadır. Kamu kesiminin yüksek fon talebi faiz oranlarını yükseltmekte, özel kesimin finansman ihtiyacı yeterince karşılanamamakta ve yatırım harcamalarındaki düşüşle birlikte dışlama etkisi gerçekleşmiş olmaktadır (Bulut, 2002: 44). Dışlamanın etkisinin büyüklüğü, yabancı yatırımcıların ülkeye girişinde rol oynayacak faiz oranlarının düzeyine bağlıdır. Faiz oranlarındaki artış, yurt dışı sermaye girişine yol açarak, ulusal paranın dış değerini yükseltmekte ve böylece iç yatırımlardan ziyade net ihracatı azaltmaktadır (Şimşek, 2005: 2).

Dışlama etkisi, bütçe açıklarının finansmanını sağlamak üzere yüksek oranlı vergi politikası ve ilave borçlanmaya başvurulması halinde ortaya çıkmaktadır. Özel kesimin kazançları üzerinden alınan vergilerde beklenen artışlar, bu kesimin yatırım ve risk alma kararları ile birlikte verimliliği arttırıcı faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Vergilere benzer özellikler ilave borçlanma durumunda da yaşanmakta ve gelecekteki vergilerin daha da yükselmesine neden olmaktadır (Gwatney vd., 1998: 3).

Ulusal tasarrufa ilişkin oluşturulan eşitliklerden biri yatırımlar ve net ihracatın toplamından oluşmaktadır. Bütçe açıklarında yaşanan artış ulusal tasarruflarda azalma ile sonlanmakta ki bu durumda ya yatırımlar düşürülmeli ya net ihracat düşürülmeli ya da her ikisi birlikte düşürülmelidir. Bu şekilde yatırımlar ve net ihracattaki azalış, ulusal tasarruflardaki azalmaya eşitlenmiş olmaktadır (Direkçi, 2006: 46).

Artan kamu harcamaları doğrultusunda ortaya çıkan finansman ihtiyacının karşılanmasında karşılaşılan temel sorun dışlama etkisinin varlığıdır. İktisat okullarına ilişkin görüşler dışlama etkisine farklı yaklaşımlarda bulunmuş ve buna göre kamu harcamalarındaki artışı yorumlamıştır. Ulusal tasarruf ve yatırımlar ile bütçe açıkları

ilişkinine yönelik açıklamalarda bu ekoller doğrultusunda şekillenmiştir. Genel kabul gören teori, bütçe açığının mevcut olduğu durumlarda kamu tasarrufunun negatif konumda yer aldığına ilişkindir.

3.1.5. Döviz Kurları ve Bütçe Açıkları İlişkisi

Bütçe açıklarının finansal piyasa yoluyla başta özel yatırımlar olmak üzere ekonomi üzerindeki değişkenleri etkilemesinin bir yolu döviz kurudur. Artan bütçe açıkları ve değer kazanmış döviz kuru ancak finansman sürdürdüğü sürece devam ettirilmektedir (Pınar, 2010: 217). Yabancı finansmanın kesilmesi gelişmekte olan ülkeler için sorun teşkil etmektedir. Bu ülkeler, ulusal kaynakların ve tasarrufların kıtlığı nedeniyle sermaye ithalatçısı konumunda yer almaktadır. Ülkeye yabancı sermaye girişinin olmayışı bütçe açıklarının finansmanını zor duruma sokmakta, kıt olan kaynakların finansman aracı olarak kullanılması yetersizliğin boyutunu arttırmaktadır (Bulut, 2001: 356). Bütçe açıklarının sürdürülebilir olması yalnızca açığın finansmanı için kullanılacak ek kaynaklarla mümkün olmaktadır. Bunun yolu bütçede faiz dışı fazla yaratılmasının sağlanmasıdır. Fakat üretimin azaldığı, talebin düştüğü ekonomik büyümenin yavaşladığı bir dönemde faiz dışı elde etme olanağı da azalmaktadır (Bulut ve Canbolat, 2003: 16).

Bütçe açıklarına ilişkin ulusal tasarrufu azalttığı görüşü hakimdir. Ulusal tasarruftaki düşüş, özel kredilere sağlanan arzı düşürmekte ve kredinin fiyatı olan faiz oranını arttırmaktadır. Daha yüksek faiz oranıyla karşı karşıya kalan hane halkları ve şirketler yatırımlarını azaltmayı seçmektedir. Bu durum uluslararası sermaye akışına da etki etmektedir. Yurtiçi varlıklar daha fazla getiri sağladığı için, yurt içi ve yurt dışı yatırımcılar için cazip hale gelmektedir. Yabancı yatırımcı yurt içi tahvilleri satın almak istediğinde kendi para birimini yerel para birimi ile değiştirmekte ve döviz piyasasında yerli para birimine olan talep yükselmektedir (Ball ve Mankiw, 1995: 98). Ulusal para biriminin değerlendirilmesi ihracatı olumsuz etkilemekte, bununla birlikte mevcut bütçe açığı, harcanabilir geliri ve tüketicilerin maddi refah düzeyini arttırarak ithalat artışını teşvik etmektedir (Saleh, 2003: 13). Böylece sonuç olarak bütçe açıklarının artması ödemeler dengesi açıklarını da arttırmaktadır.

Bütçe açıklarının ödemeler dengesi açığı yaratması açıkların finansmanında iç borçlanmadan ziyade dış borçlanmaya başvurulması halinde ortaya çıkmaktadır. Bu yolla kısa vadede ülkeye net sermaye girişi olurken, uzun vadede kaynak transferi gerçekleşmektedir (Mammadov, 2008: 50). Dış borçların faiz ve anapara ödemelerini

karşılmak üzere gerekli olan döviz miktarı dış ticaretin fazla vermesini zorunlu kılmaktadır. Dış ticaret fazlasına ise, gümrük tarifeleri ve döviz kuru politikaları uygulayarak, ihracat kredileri ile birlikte sübvansiyonlar yoluyla ihracat teşvik edilerek ve yüksek vergiler aracılığıyla ithalat sınırlandırılarak ulaşılmaktadır. Bu seçeneklerden her biri ekonomi için birer maliyet teşkil etmektedir. Seçenekler arasında en tercih edilebilir olanı ihracat teşvikine yönelik olan politikalar olsa da kısa vadede uygulanabilirliği azdır. Ayrıca, ithalatın azalmasıyla sonuçlanacak olan bu politikalar, ara malı, sermaye malı ve hammadde ithalatı üzerinde olumsuz etkisi nedeniyle ekonominin büyüme hızında düşüşe ve yatırımların azalmasına neden olmaktadır (Ataç, 2012: 34).

Ödemeler bilançosundaki dengesizliğe yönelik olan önemli bir politika seçeneği ulusal para biriminin devalüe edilmesidir (Durusoy ve Tokatlıoğlu, 1997: 65). Bu durum devalüasyon teorisinin dayandığı temelde yer almaktadır. Bu teoriye göre, reel değer kaybı yurtiçi malların fiyatını yurtdışı malların fiyatına göre ucuzlatmakta ki böylelikle ihracat güçlenmekte, ithal edilen malların fiyat yüksekliği nedeniyle ithalat azalmaktadır. Geleneksel yaklaşım olarak adlandırılan bu teoride, reel döviz kurlarının devalüe edilmesinin ekonomi üzerinde genişletici etki gösterdiği ifade edilse de (Çatık, 2006:2) ödemeler bilançosu üzerindeki olumlu etkisinin belli şartlar altında gerçekleşeceği, dış borçlar için daha büyük borçlar doğurabileceği unutulmamalıdır (Altınok ve Çetinkaya, 2003: 52)

Bütçe açıklarının finansmanını sağlamak üzere dış borçlanmaya başvurulması halinde açıkların döviz kuruna olan etkisi ortaya çıkmaktadır. Alınan dış borç döviz arzını arttırmakta, döviz kurları değer kaybetmekte ve yerel para değeri değer kazanmaktadır. Bunun sonucunda ithalat ucuzlayarak, ihracat pahalı hale gelmektedir. Dış ödeme dengesinde açıkla sonlanan bu durum yeniden dış borçlanma ihtiyacını doğurmakta, borç stokunda artış yaratmakta ve ülkenin kredi notunu olumsuz etkilemektedir. Nihayetinde enflasyon oranlarında artışla birlikte ülkede sermaye çıkışı yaşanmaktadır (Ulusoy, 2012: 335).

Bütçe açıkları mali kesim ve reel kesim arasındaki dengeye zarar vermektedir. Finansman yöntemleri ise başta enflasyon, faiz ve döviz kuru aracılığıyla iç piyasa ve dış alım gücü üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu etkiler ekonomik faaliyetlere yansımakta, bütçe açıklarındaki artış enflasyon-faiz oranı ve döviz kuru sarmalını oluşturmaktadır (Bulut ve Canbolat, 2003: 17). Uzun vadede oluşabilecek tehlikelerin önüne geçebilmek için döviz kuru değişimlerine duyarlı olan enflasyon ve faiz

oranlarında istikrar sağlanmalı, bunun için öncelikli olarak döviz kurunda istikrar hedeflenmelidir (Sever ve Mızrak, 2007: 23). Bunun yanı sıra kamu harcamalarını azaltıcı, kamu gelirlerini arttırıcı politikalardan oluşan istikrar paketleri yürürlüğe konulmalı, böylelikle açıklar frenlenerek döviz kurundaki değişimler azaltılmalıdır.

3.2. Çeşitli Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıklarına Olan Etkisine Yönelik Ampirik Çalışmalar

3.2.1. Türkiye Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Türkiye ekonomisi için geçerli olan makroekonomik değişkenler ile bütçe açıkları arasındaki ilişki üzerine yapılan çok sayıda ampirik analiz mevcuttur. Bu çalışmalarda kullanılan değişken ağırlıklı olarak enflasyon olmakla birlikte, kısıtlı sayıda diğer değişkenler üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bütçe açığı ve enflasyon ilişkisinde uygulanan analizler ilişkinin varlığını tespit etmekle birlikte yapılan nedensellik analizi ile ilişkinin yönü de belirlenmektedir. Bu doğrultuda tespit edilen çalışmalar aşağıda kronolojik sıralamada yer almaktadır. İlk olarak tek yönlü nedensellik tespit edilen çalışmalara yer verilmektedir.

Öniş ve Özmucur (1990), 1981-1987 yıllarını kapsayan VAR analizinde gücü yüksek para, fiyatlar genel seviyesi, döviz kuru ve ihracat değişkenlerinden oluşan dört değişkenli model kullanmıştır. Bütçe açıklarının enflasyonun belirleyicilerinden biri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ertel ve İnel (1993), 1981-1991 yıllarını kapsayan analizinde kamu maliyesi yaklaşımıyla bütçe açıkları, enflasyon ve monetizasyon ilişkisini araştırmıştır. Bu çalışmada açıklayıcı değişken olarak, Bütçe Açıkları/Para Bazı oranı, reel döviz kuru ve enflasyon beklentisi kullanılmıştır. Bu üç değişkenin enflasyon üzerinde arttırıcı etkisi olduğu, en etkili olan değişkenin bütçe açıkları/ Para Bazı oranı olduğu sonucuna varılmıştır.

Ülengin (1995) tarafından 1981-1992 dönemini kapsayan çalışmada Granger nedensellik testi için beşli otoregressif model kullanılmış olup bütçe açığı ile rezerv para arasında çift yönlü nedenselliğe rastlanmış olup; TEFÉ' den bütçe açıklarına doğru nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Metin (1995), Türkiye için 1950-1988 yıllarındaki verileri hata düzeltme modeli kullanarak ele almış, enflasyonun sektörel olarak genel bir çerçevede incelenmesini amaçlamıştır. Açık bir ekonomi ele alınarak analiz yapılmakta, ilişkileri tanımlamak

yerine belirli ve belirgin tek sektör analizi kullanılmaktadır. Değişkenler hata düzeltme modeli içerisinde ele alınmış ve mali genişlemenin enflasyonun belirlenmesine hakim olduğu tespit edilmiştir. Enflasyon, ekonominin parasal, mal, ve iş gücü kesiminden kaynaklanabilecek aşırı talepler tarafından belirlenmektedir. Analize göre, para için talep fazlalığı sadece kısa dönemde enflasyonu olumlu bir şekilde etkilemekte, sermaye piyasalarındaki aşırı varlık talebi, tüketici fiyat enflasyonunda bir miktar etkili olurken, aşırı mal talebinde önemli bir etki görülmemektedir. Getirilen politika önerisi; enflasyonun kontrolü için bütçe açığını ortadan kaldırarak, dolaşımın azaltılabilmesi şeklindedir.

İnsel (1995) tarafından 1977-1993 dönemindeki veriler hata düzeltme modeli çerçevesinde ele alınmış, Türkiye için bütçe açığı ve enflasyon ilişkisi araştırılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak enflasyon oranı kullanılmıştır. Değişkenlerin uzun dönem ilişkileri “durağan tahmin modeli” ve “Johansen en büyük olabilirlik” metoduyla incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuç bütçe açığından enflasyona doğru tek yönlü pozitif bir ilişki olduğu ve bütçe açıklarının para basma suretiyle kapatılmaya çalışılmasının yüksek enflasyona neden olacağı fakat tek nedeninin bu olmadığını ortaya koymuştur.

Akçay vd (1996) yapmış olduğu çalışmada kısa vadedeki dinamikleri ve bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmiş, bu doğrultuda VAR yönteminden yararlanmıştır. Dönem olarak 2. Dünya savaşı sonrası ve post liberal dönem seçilmiştir. Analizde 1948-1994 dönemi yıllık veriler ile birlikte 1987-1995 dönemi çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. 1986 yılından sonra tahvil finansmanının mevcudiyeti, bütçe açıklarından enflasyona olan bağlantının zayıflamasına neden olduğu görülmüştür. Yıllık verilerin kullanıldığı dönemde ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur.

Lim & Papi (1997) tarafından yapılan çalışmada Türk ekonomisinin derin yapısal değişiklikler yaptığı 1970-1995 döneminde olası enflasyon nedenleri incelenmiştir. Mal, para, işgücü ve dış piyasalardan oluşan makroekonomik bir model içerisinde hem uzun hem kısa vadeli dinamikleri içeren enflasyon analizi yapılmıştır. Ekonometrik analiz parasal değişkenlerin enflasyonist süreçte merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra bütçe açıklarının enflasyon üzerinde doğrudan etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Metin (1998), 1950-1987 dönemindeki yıllık verileri kullanarak Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ve enflasyon ilişkisini araştırmıştır. Tek denklemlerle modellenen En küçük kareler yöntemi ile regresyon analizi kullanılmıştır.

Ampirik sonuçlara göre, borçların monetize edilmesi, reel büyüme oranı ve bütçe açıkları enflasyon üzerinde oldukça etkili olduğu görülmüştür. İlk aralıkta bütçe açığındaki artışın enflasyonu hemen arttırdığı, ikinci aralıkta ise açıkların parasallaşmasının enflasyonu arttırdığı gözlemlenmiştir.

Saraçoğlu (1998) çalışmasında Türkiye ekonomisinde enflasyonla mücadelede uygulanacak politikaları ve önem sıralamasını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda etki tepki fonksiyonu ve varyans analizine başvurmuş, kurmuş olduğu VAR modelleri arasında en uygun olanında karar kılmıştır. Analizde ele alınan dönem 1980-1995 arası olup, kullanılan veriler çeyrek dönemlik setlerden oluşmuştur. Kullanılan makroekonomik değişkenler, reel para arzı, GSMH deflatörü, reel faiz oranı, reel döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, reel gayri safi milli hasıla, reel vergi gelirleri ve reel kamu harcamaları olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda enflasyonu en fazla etkileyen değişkenler sıralanmış ve politika önerileri getirilmiştir. Enflasyon üzerinde etkili olan değişkenler önem sıralamasına göre; para arzı, döviz kuru ve vergi gelirleri şeklinde olup, vergi gelirlerini etkileyen en önemli değişkenin ise büyüme oranı olduğu tespit edilmiştir. Analizin sonucunda enflasyonu azaltma amacıyla oluşturulan öneri, vergi gelirlerinde artış öngören vergi politikaları olmuştur. Ancak bu şekilde devletin borç yükünün azalacağı ve beraberinde enflasyonda düşüş yaratacağı belirtilmiştir.

Saraçoğlu' nun bir diğer çalışması Eş bütünleşme regresyon analizi yardımı ile bütçe açığı enflasyon ilişkisine açıklık getirmiştir. 1999 yılında yapmış olduğu çalışmada, 1980 sonrası kronikleşen enflasyon sorunu ve borç vade ve faiz yapısından kaynaklı sıkıntıların devlet bütçesi üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldıracak politikaların ekonomi üzerindeki yansımalarını ortaya koymuştur. Analizde 1986-1996 dönem verilerinden yararlanılmıştır. Kamu harcamalarındaki artışın özel talebi de arttırdığı ve bu durumun enflasyonu beslediği sonucuna ulaşılmış, kamu harcamalarını azaltarak enflasyonun önlenebileceği belirtilmiştir.

Akçay, Alper ve Özmucur (2001), 1970-2000 dönemine ait verilere birim kök testi ve hata düzeltme yöntemi uygulayarak bütçe açığı enflasyon ilişkisine ışık tutmuştur. Çalışmaya göre; konsolide bütçe açığının enflasyon üzerinde kalıcı etkisi olmadığı, kamu kesimi borçlanma gereğinin enflasyonla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Aralarındaki bu ilişki uzun dönemde mevcuttur.

Kesbiç vd. (2005) tarafından yapılan çalışmada bütçe finansmanında kullanılan araçlardan kısa vadeli avans ve iç borçlanmanın enflasyon üzerindeki etkisi eşanlı denklem sistemleri yardımıyla ekonometrik analiz ile ölçülmüştür. Analizde 1989-2003

dönem verilerinden yararlanılmıştır. Gayri safi milli hasıla, enflasyon oranı, iç borç stoku, kamu harcamaları, para arzı ve iç borç faizi değişkenlerine başvurulmuş, aylık verileri ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle bütçe açıklarının finansmanında kısa vadeli avans kullanımının söz konusu olduğu döneme ilişkin verilere analiz uygulanmış, para arzının yükseldiği ve enflasyonun artış trendi içerisinde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci modelde kısa vadeli avans kullanımının sona erdiği 1997 yılı sonrası analiz edilmiş, para arzındaki artış oranlarının azaldığı ve bununla birlikte enflasyonun düşüş trendine girdiği ortaya konmuştur.

Çavuşoğlu (2005), 1987-2003 yıllarını kapsayan dönemde enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisini, Tanzi ve ters Tanzi etkileri çerçevesinde ekonometrik bir analiz yardımıyla incelemiştir. Çalışmada, Tanzi etkisi, enflasyon ile reel vergi gelirleri arasında, ters Tanzi etkisinde ise enflasyon ile reel kamu harcamaları arasında uzun dönem ilişkisinin var olup olmadığı eş bütünleşme analizi yardımıyla ortaya konmuştur. Varılan sonuç, harcama-gelir oranı ile enflasyon oranı arasındaki ters orantılı ilişkinin anlamlı çıkması şeklindedir. Ampirik bulgular, yaşanan kronik enflasyonun harcamaların reel değerini azaltıcı etkisinin vergi gelirlerindeki reel değerini azaltıcı etkisinden daha güçlü olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, çalışmadaki bulgular, Tanzi etkisinin dolaylı vergi gelirlerine nazaran dolaysız vergi gelirleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, Türkiye gibi uzun yıllar kronik enflasyon yaşayan bir ülke için daha önce göz ardı edilen ters Tanzi etkisi çerçevesinde enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisinin analize tabi tutulması açısından literatürde önem taşımaktadır.

Özaktaş (2007), üç farklı dönem altında enflasyonist sürecin analizini gerçekleştirmiştir. 1987-2004 arası dönemde yaşanan enflasyonist sürecin Parasalcı, Sargent-Wallace ya da FDMT yaklaşımları çerçevesinde açıklanmasına ilişkin modeller oluşturmuştur. Çalışmanın ilk modelinde, para arzı, bütçe açığı ve enflasyon arasındaki dinamik ilişki açıklanmıştır. Bu doğrultuda Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Ulaşılan sonuç, bütçe açığından enflasyona doğru pozitif yönde bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin belirleyici değişkeninin para politikası kadar maliye politikasının da olduğu şeklindedir. İkinci kurulan model etki tepki analizi yardımıyla ele alınan dönemde para ve maliye politikalarından hangisinin döneme hakim olduğuna ilişkindir. Ampirik bulgular, maliye politikasının baskın otoritesini göstermektedir. Üçüncü kurulan model, rejim değişikliklerine ilişkindir. Buna göre, mevcut yönetim para politikasının etkilerini göz ardı etmiş ve genişletici politikalar

uygulamıştır. Ayrıca yaşanan krizler ve şoklar ekonomide rejim değişiklikleriyle sonlanmıştır. Kurulan üç modelin ortak sonucu; bütçe açığından enflasyona doğru ilişkinin varlığını ortaya koymasındır.

Abdioğlu ve Terzi (2009), bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Tanzi-Patinkin etkileri çerçevesinde incelemiştir. Analizde 1975-2005 verilerinden yararlanılmış, Peseran, Shin ve Smith (2001) sınır testlerine başvurulmuştur. Bu testler, uzun dönemde aynı düzeyde seyreden enflasyon ve bütçe açıklarının varlığını ortaya koymuştur. Analizin yapıldığı dönemlerde bütçe açıkları ile enflasyon arasında uzun dönemli negatif bir ilişki tespit edilmiş, enflasyonun reel harcamaları azaltmasıyla birlikte bütçe açıklarının azaldığını savunan Patinkin etkisinin Tanzi etkisinden daha baskın olduğu belirtilmiştir.

Oktayer (2010), 1987-2009 yıllarını kapsayan dönemde bütçe açıkları, para arzı artışı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi yardımıyla açıklamıştır. Veri seti üçer aylık seçilmiş, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere iki farklı model kullanılmıştır. Yapılan analiz, uzun dönemde bütçe açıklarının enflasyon üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, fiyat istikrarının sağlanmasında parasalcı yaklaşım ve maliyeci yaklaşım olarak adlanan FTPL yaklaşımının bir arada uyumlu kullanımının gerekliliği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım etrafında, fiyat düzeyinin belirlenmesinde para miktarının yanı sıra kamu borç stoku ve bütçe kısıtının da dikkate alınması gereği belirtilmiştir.

Şahinoğlu vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada enflasyonla mücadelede başarılı olabilmek amacıyla enflasyon nedenlerinin analizi yapılmıştır. Enflasyonun belirleyicilerini tespit etmek üzere “Üçgen Enflasyon Modeli” oluşturulmuştur. Analizde 1987-2008 yıllarını kapsayan veri seti kullanılmıştır. Modele para ve maliye politikaları eklendiğinde, fiyatlar genel düzeyi ile bütçe açığı arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Bayrak ve Kanca (2013) çalışmasında bütçe açıklarının fiyatlar genel düzeyi üzerinde etkisinin olup olmadığına açıklık getirmiştir. Analizde 1980-2011 yılları arasındaki veriler kullanılmış, Johansen eşbütünleşme testi aracılığıyla uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiş, Granger nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü ortaya konmuştur. Yapılan testlerin sonucunda, bütçe açıkları ve enflasyon arasında kısa ve uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Yani bütçe açıklarında meydana gelen bir artış enflasyonu doğrudan

etkilemektedir. Bu yüzden bütçe açıklarını azaltmayı hedefleyen her politikanın enflasyonu önlemeye ilişkin politikalara hizmet edeceği söylenebilmektedir.

Tablo 10: Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Tek Yönlü Nedensellik Tespit Eden Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
Öniş & Özmucur (1990)	1981-1987	Var Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Ertel & İnsel (1993)	1981-1991	Kamu Maliyesi Yaklaşımı	Tek yönlü Nedensellik
Ülengin (1995)	1981-1992	Granger Nedensellik Testi	Tek yönlü Nedensellik
Metin (1995)	1950-1988	Hata Düzeltme Modeli	Tek yönlü Nedensellik
İnsel (1995)	1977-1993	Hata Düzeltme Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Akçay (1996)	1948-1994	Var Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Lim & Papi (1997)	1970-1995	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Metin (1998)	1950-1987	EKK- Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Saraçoğlu (1998)	1980-1995	Var Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Saraçoğlu (1999)	1986-1996	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Akçay, Alper, Özmmucu (2001)	1970-2000	Hata Düzeltme Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Kesbiç vd. (2005)	1989-2003	Eşanlı Denklem Sistemi	Tek yönlü Nedensellik
Çavuşoğlu (2005)	1987-2003	Eşbütünleşme Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Özaktaş (2007)	1987-2004	Johansen Eşbütünleşme Testi- Granger Nedensellik Testi	Tek yönlü Nedensellik
Abdioğlu & Terzi (2009)	1975-2005	Sınır Testleri	Tek yönlü Nedensellik
Oktayer (2010)	1987-2009	Eşbütünleşme Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Şahinoğlu vd. (2010)	1987-2008	Üçgen Enflasyon Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Bayrak & Kanca (2013)	1980-2011	Johansen Eşbütünleşme Testi	Tek yönlü Nedensellik

Literatürde bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalar sonucunda çift taraflı nedenselliğe rastlanan ampirik uygulamalar da bulunmaktadır.

Batavia ve Lash (1983), 1950-1975 yıllarını kapsayan regresyon analizinde bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiş, enflasyonun kendi kendini besleyen bir süreçte işlediği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye için yapılan bu çalışmada, enflasyon oranında meydana gelen bir artışın bütçe açıklarında bir artışla sonlandığı ortaya konmuştur. Bütçe açıklarının artması para arzının artmasına, para arzının artması ise enflasyona neden olduğu belirtilmiştir. Varılan sonuç, bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki olduğuna yöneliktir.

Önder ve Kirmanoğlu (1996), 1976-1992 yıllarını kapsayan çalışmasında kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının fiyat artışlarına karşı esnekliğini tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışmaya göre bütçe açıkları enflasyona neden olsa da aynı zamanda enflasyondan etkilenmektedir. Yani bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur.

Özgün (2000) tarafından yapılan çalışmada, 1950-1998 yıllık verileri ile 1985:2-1998:4 döneminin çeyreklik verileri kullanılarak bütçe açıkları ve dolaşımdaki para miktarı ile enflasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan eşbütünleşme analizinde değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanmış, Granger nedensellik testi ile bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Günaydın (2001), bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkinin nedensellik yönünü tespit etmiştir. Bu doğrultuda 1975-1998 yıllarına ilişkin verilere başvurmuş, yöntem olarak Granger nedensellik testinin Hsiao versiyonunu tercih etmiştir. Bu çalışmaya göre, bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur.

Günaydın (2004), 1971-2002 döneminde yaşanan bütçe açıklarının herhangi bir enflasyonist etki yaratıp yaratmadığına ilişkin açıklama getirilmiştir. Çalışmada eşbütünleşme analizi kullanılarak bütçe açıkları, para arzı ve enflasyon arasında ilişkinin durumu incelenmiş, Granger nedensellik testi ile ilişkinin yönü belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, uzun dönemde bütçe açıkları ve para arzından enflasyona doğru ilişki tespit edilmiş, bütçe açıkları ve enflasyon arasında çift yönlü ilişkiye rastlanmıştır. Getirilen öneri, bütçe açıklarını azaltmaya yönelik politikaların uygulanması ve bu sayede enflasyonist baskıların azaltılması şeklinde olmuştur.

Çetintaş (2005), bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi iki değişkenli ve çok değişkenli olmak üzere iki farklı model kullanarak incelemiştir. Analizde 1985-

2003 döneminin çeyreklik verilerinden yararlanmıştır. Kullandığı her iki modelde de bütçe açıkları ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Barışık ve Kesikoğlu (2006) tarafından yapılan çalışmada bütçe açıklarının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi Yapısal Olmayan Vektör Otoregresyon (VAR) yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değişken olarak; bütçe açıkları, cari açıklar, enflasyon, istihdam, büyüme ve yatırımlar belirlenmiş, 1987-2003 yılları arasındaki verilerden yararlanılmıştır. Çalışmanın enflasyonu ilgilendiren kısmında bütçe açıkları ile arasında uzun dönemde ilişkiye rastlanmış, Granger nedensellik testi ile ilişkinin çift yönlü nedensellik içerdiği tespit edilmiştir.

Tablo 11: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Çift Yönlü Nedensellik Tespit Eden Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
Batavia & Lash (1983)	1950-1975	Regresyon Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Önder & Kirmanoğlu (1996)	1976-1992	Regresyon Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Özgün (2000)	1950-1998	Eşbütünleşme Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Günaydın (2001)	1975-1998	Granger Nedensellik Testi	Çift Yönlü Nedensellik
Günaydın (2004)	1971-2002	Eşbütünleşme Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Çetintaş (2005)	1985-2003	Regresyon Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Barışık & Kesikoğlu (2006)	1987-2003	Var Modeli	Çift Yönlü Nedensellik

Diğer yandan literatürde, bütçe açıkları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisinin bulunmadığı çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalara, nedensellik tespit edilenlere göre sayıca az rastlanmaktadır.

Tekin-Koru ve Özmen (2003), bütçe açıkları, enflasyon ve parasal büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi en dar ve en geniş parasal toplamlar için 3 değişkenli sistem göz önüne alındığında ayrı ayrı incelemiştir. Çalışmada 1983-1994 dönemine ait verilerden yararlanılmıştır. Analize göre, enflasyon ile bütçe açığı arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bütçe açığının finansmanında ticari bankaların tercih edilmesi, dar tanımlı para arzının yükselmesine neden olmaktadır.

Akçaroğlu ve Yurdakul (2004) tarafından yapılan çalışmada, bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişki iki temel amaç çerçevesinde incelenmiştir. İlk amaç, 1987:1-2003:1 dönemi üç aylık veriler yardımıyla siyasal ekonomik dalgalanmaların makroekonomik değişkenler üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Bu doğrultuda Hendry'nin genelden özele yaklaşımı ve koentegrasyon analizi kullanılmış, kısa ve uzun dönemde seçimlerin enflasyon ve iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkisine rastlanmamıştır. Diğer amaç, makroekonomik politikaların üzerinde partizan etkilerin bulunup bulunmadığının incelenmesidir. Ampirik bulgular, sağ ve sol kanat partilerin uyguladıkları makroekonomik politikaların arasında ideolojiden kaynaklı değişikliklerin olmadığını göstermektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler; enflasyon oranı, para arzı, döviz kuru, bütçe açığı/ GSMH, iktisadi büyüme, toplam yatırımlar ve reel GSMH şeklinde olup, analizin oldukça geniş kapsamlı olduğu görölmektedir.

Özmen ve Koçak (2012) tarafından yapılan çalışmada 1994-2011 yılları arasında para arzı, enflasyon ve bütçe açığı arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı ARDL modeli kullanılarak araştırılmıştır. Ampirik bulgular, uzun ve kısa dönemde para arzının enflasyon üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğunu, diğer yandan kısa ve uzun dönemde bütçe açığı ile enflasyon arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 12: Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Nedensellik Tespit Edilemeyen Ampirik alışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
Tekin, Kuru & Özmen (2003)	1983-1994	Üç Değişkenli Sistem	Nedensellik Yoktur
Akçaroğlu & Yurdakul (2004)	1987-2003	Koentegrasyon Analizi	Nedensellik Yoktur
Özmen & Koçak (2012)	1994-2011	ARDL Sınır Testi	Nedensellik Yoktur

Türkiye ekonomisi için literatüre bakıldığında yapılan ampirik çalışmaların çoğunun bütçe açığı ile enflasyon arasındaki ilişkinin yönüne ve istatistiki anlam düzeyine ilişkin olduğu görölmektedir. Yapılan analizler ilişkinin varlığı ve yönüne göre sınıflandırıldıktan sonra bir diğer değişken olan faiz oranlarının bütçe açığı ile olan ilişkisine yönelik çalışmalara yer verilmektedir.

Türkiye’de faiz oranları ile bütçe açıkları arasındaki ilişki üzerine yapılan ampirik çalışmalardan biri Aksu vd. (2001)’ne aittir. Bu çalışmada bütçe açıkları ile faiz oranları arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik testi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda reel ve nominal faizler ile bütçe açıkları arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişki görülmüştür. Buna göre, reel ve nominal faizlerden bütçe açıklarına doğru anlamlı bir ilişki gözlemlenmiş, reel ve nominal faizlerin bütçe açıklarına neden olduğu sonucuna varılmıştır. Reel faizlerin bütçe açığına olan etkisi nominal faizin etkisinden daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışmada getirilen öneri, bütçe açığını azaltmak üzere kamu harcamalarının kısılması ve faiz yükünün düşürülmesi şeklinde olmuştur.

Peker ve Acar (2010), iç borçlanma faiz oranları ile konsolide bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi 1992:01-2005:12 dönemini kapsayan aylık veriler yardımıyla, eşbütünleşme analizi kullanarak ortaya koymuştur. Kullanılan bu iki değişkenin uzun dönemde anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Türkiye için bütçe açıklarını etkileyen mühim etkenlerden birinin iç borçlanma faiz oranları olduğu söylenebilmektedir.

Aytaç ve Sağlam (2014) tarafından yapılan çalışmada kamu açıkları, iç borç ve faiz oranı arasındaki ilişki araştırılmıştır. 1980-2012 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak, çok değişkenli VAR modeli ve nedensellik testi uygulanmıştır. Varyans ayrıştırma analizi faizlerin enflasyon üzerinden bütçe açıklarını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, faiz ve enflasyonda yaşanan değişimin temel belirleyicisinin iç borç stoku olduğu ifade edilmektedir.

Tablo 13: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Faiz Oranı İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
Aksu vd. (2001)	1985-2000	Granger Nedensellik Testi	Tek Yönlü Nedensellik
Peker & Acar (2010)	1992-2005	Eşbütünleşme Analizi	Çift Yönlü Nedensellik
Aytaç & Sağlam (2014)	1980-2012	VAR Modeli	Tek Yönlü Nedensellik

Türkiye’de bütçe açıkları ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki üzerine yapılan ampirik çalışmalarda öne çıkan bir başka değişken döviz kurlarıdır. Son

dönemlerde yapılan çalışmalar döviz kurları ile finansal piyasaların derinliğinin ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Berument (2002), reel döviz kurundaki değişimlerin ekonomik yapıya ve fiyatlar genel seviyesine olan etkisini hesaplamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda reel döviz kuru, enflasyon ve reel GSYİH kullanarak vektör otoregresyon modelleri oluşturmuştur. Ampirik bulgular, TEFE enflasyon oranının, TÜFE enflasyon oranına nazaran döviz kuru değişimlerinden daha fazla etkilendiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, reel döviz kurlarındaki değişimin en fazla İmalat sanayi üzerinde, en az tarım kesimi üzerinde etkili olduğu da belirtilmiştir.

Gül ve Ekinci (2006) tarafından yapılan çalışmanın amacı 1984:01-2003:12 dönemi Türkiye ekonomisine ilişkin aylık enflasyon ve döviz kuru verilerini kullanarak, bu iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada Granger nedensellik testinin yanı sıra, birim kök ve eşbütünlüşme analizi uygulanmış, nominal döviz kurları ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. İlişkinin yönü, döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü olarak belirlenmiş, döviz kurunun enflasyonun temel belirleyicilerinden biri olduğu ifade edilmiştir.

İlgün vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada, fiyatlar genel seviyesi ve bütçe açığı değişkenlerinin reel döviz kurunu etkileyip etkilemediği konusuna açıklık getirilmiştir. 1994:01-2012:12 dönemini kapsayan veriler yardımıyla ARDL (sınır testi) uygulanmış, enflasyon ve bütçe açıklarındaki artışın reel döviz kurunda yükselmeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, fiyatlar genel seviyesinin reel döviz kuru üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Bütçe dengesi ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki ilişki göz önüne alındığında, mali disipline ilişkin politikaların döviz kuru üzerindeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerektiği, bu durumun ödemeler dengesinin sağlanmasında katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Tablo 14: Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Döviz Kuru İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem	Yöntem	Bulgu
Berument (2002)	1983-2001	Vektör Otoregresyon Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Gül & Ekinci (2006)	1984-2003	Granger Nedensellik Testi	Çift yönlü Nedensellik
İlgün vd. (2014)	1994-2012	ARDL Sınır Testi	Tek yönlü Nedensellik

Literatürde, bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar; geleneksel görüşü doğrular nitelikte olabildiği gibi iki yönlü nedensellik ve aralarındaki ilişkinin varlığını reddeden Ricardocu Denklik Hipotezini kanıtlar nitelikte sonuçlar da verebilmektedir.

Eroğlu (1998), 1984-1994 dönemini kapsayan verileri kullanarak bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Çalışmasında, eşbütünlük analizi, Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modelini kullanmıştır. Ampirik bulgular, bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Nedensellik testi sonucuna göre, bütçe açıklarının cari işlemler açığına neden olduğu ifade edilmiştir. Bu durum geleneksel görüşü doğrular niteliktedir.

Zengin (2005) tarafından yapılan çalışmada, bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki, 1987-1998 yıllarını kapsayan dönemin çeyreklik verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Nedensellik testi ve varyans ayrıştırılmaları yoluyla elde edilen ampirik bulgular, bütçe açıklarının cari işlemlerin bozulmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu belirterek geleneksel görüşü doğrular niteliktedir.

Aksu ve Başar (2009), 1994-2008 dönemine ait aylık veriler ile bütçe açıklarının cari işlemler açığı üzerindeki etkilerini tespit etmiştir. Çalışmada sınır testi kullanılmış, kısa ve uzun dönemde bütçe açıklarının cari işlemler açığı üzerinde önemli bir etkisine rastlanmamıştır.

3.2.2. Diğer Ülkeler Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Bütçe açıkları ile çeşitli makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik yapılan çalışmalar başta gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde de yer bulmuştur. Ampirik çalışmalar içerisinde en fazla yer alan değişken enflasyon olmakla birlikte, bu değişkenin yoğun olarak uygulandığı ülkeler başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler olmuştur. Bu çalışmalar kronolojik sıralama ve nedensellik ilişkisinin varlığı doğrultusunda tasnif edilmiştir.

Bütçe açığı ile enflasyon arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilen çalışmalar; Darrat (1985), ABD’ de 1960 sonrası dönemde federal bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki potansiyel bağlantıyı incelemiştir. Ampirik bulgular, 1960 ve 1970’ li dönemlerde parasal büyümenin ve federal açıkların enflasyon üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Chaudhary ve Ahmad (1995), Pakistan ekonomisinde 1973-1992, 1973-1982, 1982-1992 dönemleri için yıllık verileri kullanarak enflasyon ve bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi Regresyon analizini uygulayarak tespit etmiştir. Enflasyona yaklaşım ve oluşturulan model parasalcı ve miktar teorisine dayalı olarak kurulmuştur. Ampirik bulgular, bankacılık sisteminden sağlanan açık finansmanın uzun vadede enflasyonist olduğunu ortaya koymuştur.

Vieria (2000) çalışmasında altı Avrupa Birliği üyesi ülkeyi örneklem alarak, özellikle savaş sonrası dönemi kapsayan veriler yardımıyla merkezi hükümet açıklarının enflasyonist etkisini araştırmıştır. 1950-1996 dönemine ait yıllık veriler, Peasaran, Shin ve Smith sınır testi yaklaşımında kullanılmıştır. Ampirik bulgular, Avrupa ekonomilerinde son 45 yıl içerisinde bütçe açıklarının enflasyona önemli ölçüde etki etmediğini göstermekte, bu etkinin varlığını reddetmemektedir. Uzun vadedeki nedenselliğin yönü az miktarda da olsa enflasyondan bütçe açıklarına doğru olduğu ifade edilmiştir.

Darrat (2000), Yunanistan'da yaşanan yüksek bütçe açıklarının enflasyon üzerindeki etkisini incelemiştir. 1957-1993 dönemini kapsayan verilere öncelikle durağanlık testi, devamında hata düzeltme testine dayalı en küçük kareler yöntemini uygulamıştır. Ampirik bulgular, Yunanistan enflasyon sürecinde parasal büyümenin yanı sıra yüksek bütçe açıklarının da doğrudan rol oynadığını tespit etmiştir.

Piontkivsky vd. (2001), 1990'lı yılların ikinci yarısında Ukrayna ekonomisinde yaşanan bütçe açıklarının enflasyon açısından önemini araştırmıştır. En küçük kareler yöntemiyle yapılan analizde 1995-2000 döneminin aylık verileri kullanılmıştır. Ampirik bulgular bütçe açıklarından enflasyona doğru nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur. Ayrıca, mali dengesizliğin parasal faktörlerin yanı sıra enflasyonun seviyesini de etkilediği ifade edilmiştir.

Neyaptı (2003), bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi bu ilişkinin para ve finansal kurumların özelliklerine bağlı olarak değişim gösterdiğini göz önüne alarak değerlendirmiştir. Yapılan analizde gelişmiş ve gelişmekte olan 54 ülkenin panel verisi kullanılmıştır. Çalışmanın temel hipotezi öncelikle merkez bankası bağımsız olmadığında ve finansal piyasa gelişmediğinde bütçe açıklarının enflasyona neden olduğu hipotezidir. Tahmin sonuçları bütçe açıklarının enflasyon üzerinde önemli bir pozitif etkisi olduğunu göstermektedir.

Oladipo ve Akinbobola (2011) tarafından yapılan çalışmada Nijerya ekonomisinde enflasyon ve bütçe açığı arasındaki nedenselliğin varlığı ve yönü

araştırılmıştır. Granger nedensellik testinin kullanıldığı çalışmanın bulguları bütçe açığından enflasyona doğru tek yönlü nedenselliğin varlığını göstermektedir.

Kasseeah vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada enflasyon ve merkez bankası bağımsızlığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. 20 Afrika ülkesi örneklem olarak alınmış, 1988-2007 dönemi verileri analizde kullanılmıştır. Çalışmada, enflasyonun ciddi bir problem olarak yaşandığı söz konusu ülkelere fiyat istikrarının sağlanmasında yararlı olacağı düşünülen politika önerisi getirmek amaçlanmıştır. Panel data analizi yapılan bu çalışmanın sonucunda; merkez bankasının bağımsızlığının enflasyon oranını düşürmeye katkı sağladığı ifade edilmiştir. Ayrıca nedensellik ilişkisinin yönü bütçe açığından enflasyona doğru olduğu belirtilmiştir.

Zonuzi vd. (2011) ekonomisini sürekli olarak bütçe açığı ve yüksek enflasyon ile yöneten İran hükümetine yönelik yapmış oldukları bu çalışmada 1990:1-2007:04 dönemini kapsayan çeyreklik veriler yardımıyla açık enflasyona tanımlama getirmiştir. İran makroekonomik değişkenlerindeki bilinmeyen sayıdaki kırılmaya karşı Bai&Peron (2003) tarafından geliştirilen "çoklu kırılma testi", zaman serisindeki durağanlığı test etmek için Perron (1999) birim kök testi ve bütçe açığı ile enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak için Bounds (2001) testi yaklaşımı kullanılmıştır. Elde edilen sonuç; bütçe açıkları ile enflasyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu şeklindedir.

Habibullah vd. (2011), gelişmekte olan 13 Asya ülkesindeki (Bangladeş, Hindistan, Endonezya, Malezya, Myanmar, Nepal, Pakistan, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Sri Lanka, Tayvan ve Tayland) uzun vadeli bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1950-1999 dönemi için yıllık verileri kullanarak, hata düzeltme modeli çerçevesinde Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Model tahminleri, enflasyon ile bütçe açıkları arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuş ve bütçe açıklarının enflasyonist etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anayochukwu (2012), Nijerya ekonomisinde 1970-2009 dönemini kapsayan veriler ile yapmış olduğu ampirik çalışmada enflasyon ve mali açıklar arasındaki nedensel ilişkiyi ortaya koymuştur. Model tahmini için ARDL sınır testi ile birlikte Granger nedensellik testinden faydalanılmıştır. Analizin sonuçları, mali açığın GSYH' ya oranının enflasyona neden olduğunu göstermektedir.

Inam (2014), Nijerya ekonomisinde 1970-2010 dönemine ait yıllık veriler yardımıyla bütçe açığı ve enflasyon arasındaki uzun dönem nedensellik ilişkisini ampirik olarak araştırmayı amaçlamıştır. Eşbütünleşme, hata düzeltme modeli ve

Granger nedensellik testini kullanarak bütçe açığı ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiş, nedensellik yönünün bütçe açığından enflasyona doğru ilerlediği ortaya konmuştur. Ayrıca, siyasi otoritenin bütçe açığı seviyesinden endişe etmemesi gerektiği, ekonominin verimli tabanının ve çeşitli finansman politikalarının açığın enflasyonist etkisini düşük seviyeye indirebileceğini ifade etmiştir.

Tablo 15: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Enflasyon İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem / Ülke	Yöntem	Bulgu
Darrat (1985)	1975-1984 / ABD	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Chaudhary & Ahmad	1973-1992 / Pakistan	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Vieria (2000)	1950-1996 / AB üye ülkeler	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Darrat (2000)	1957-1993 / Yunanistan	Hata Düzeltme Modeli	Tek yönlü Nedensellik
Piontkivsky (2001)	1995-2000 / Yunanistan	EKK	Tek yönlü Nedensellik
Neyaptı (2003)	Gelişmekte olan 54 ülke	Panel Veri Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Oladipo & Akınbobola (2011)	1970-2005 / Nijerya	Granger Nedensellik Testi	Tek yönlü Nedensellik
Kasseeah vd. (2011)	1988-2007 / 20 Afrika ülkesi	Panel Veri Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Zonuzi vd. (2011)	1990-2007 / İran	Çoklu Kırılma Testi	Tek yönlü Nedensellik
Habibullah (2011)	1950-1999 / 13 Asya ülkesi	Granger Nedensellik Testi	Tek yönlü Nedensellik
Anayochukwu (2012)	1970-2009 / Nijerya	ARDL Sınır Testi	Tek yönlü Nedensellik
Inam (2014)	1970-2010 / Nijerya	Eşbütünleşme-Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testi	Tek yönlü Nedensellik
Alavirad (2003)	1981-1997 / İran	Eşzamanlı Denklem	Çift yönlü Nedensellik
Catao & Terrones (2003)	1960-2001 / 107 ülke	Panel Veri Analizi	Çift yönlü Nedensellik
Okpanachi (2004)	1986-1998 / Nijerya	EKK	Çift yönlü Nedensellik

Tablo 15 (Devam)

Çalışma	Dönem / Ülke	Yöntem	Bulgu
Dwyer (1982)	1952-1981 / ABD	Regresyon Analizi	Nedensellik Yoktur
Abizadeh & Yousefi (1998)	1951-1986 / ABD	IS-LM Modeli	Nedensellik Yoktur
Mukhtar & Zakaria (2010)	1960-2007 / Pakistan	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Nedensellik Yoktur
Georgantopoul vd. (2011)	1980-2009 / Yunanistan	VAR	Nedensellik Yoktur

Bütçe açığı ile enflasyon arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilen çalışmalar; Alavirad (2003) tarafından yapılan çalışmada, İran İslam Cumhuriyeti'nde bütçe açığı, enflasyon ve para arzının ampirik analizi yapılmıştır. Enflasyonun, kamu gelir ve harcamalar üzerindeki etkisi 1981:1-1997:1 dönemine ait üç aylık veriler kullanılarak eş zamanlı bir denklem sistemi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmanın temel bulgusu, bütçe açığının enflasyonist dönemde artacağı olmuştur. Bunun yanı sıra, bütçe açığı finansmanında para arzının arttırılmasına başvurulmasının enflasyonist etki yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Okpanachi (2004), Nijerya ekonomisinde bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkiye ampirik çalışmada yer vermiştir. Çalışmada bütçe açığı ve enflasyon arasındaki nedenselliğin yönünü araştırmış ve çift yönlü bir ilişkiye rastlamıştır. Model tahmininde 1986-1998 dönemine ilişkin veriler kullanılarak iki aşamalı En Küçük Kareler yöntemine başvurulmuştur. Enflasyonun kamu gelir ve harcamaları üzerindeki etkisi nedeniyle açıkları etkilediği ve kendi kendini beslediği sonucuna ulaşılmıştır.

Catao ve Terrones (2003), bütçe açıkları ve enflasyon arasındaki ilişkiyi geniş kapsamlı veriler yardımıyla yeni bir modelleme kullanarak incelemiştir. Önceki çalışmalardan farkı, enflasyonun bütçe açıklarına olan etkisini kısa ve uzun vadeli olmak üzere ayıran panel tekniklerini kullanmasıdır. 1960-2001 dönemini kapsayan 107 ülkenin verileri kullanılmış, enflasyonun bütçe açıkları ile arasındaki ilişkinin gelişmekte olan ülke gruplarında daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir.

Bütçe açığı ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisi tespit edilemeyen çalışmalar; Dwyer (1982), Amerika ekonomisinde 1952-1981 dönemini kapsayan veriler yardımıyla kamu açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkiye dair üç temel açıklamayı test etmiştir. Bu üç açıklama şöyledir; Açıklar enflasyonu refah etkisi ile arttırmaktadır, açıklar hükümetin borçlanmasını gerektirir ki bu durum fiyatları ve para

arzını arttırmaktadır, beklenen enflasyon borçlanmayı arttırmaktadır. Bu hipotezlerden ilk ikisi için destekleyici sonuca ulaşamamıştır.

Abizadeh ve Yousefi (1998) tarafından yapılan çalışmada açıkların enflasyonist etkisi üzerinde durulmuştur. Birleşik devletler için 1951-1986 arası yıllık veriler yardımıyla dış ticaret ve genel fiyat ayarlama mekanizmasını içeren kapsamlı bir IS-LM modeli oluşturulmuştur. Ampirik bulgular, bütçe açıklarının enflasyon üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir.

Mukhtar ve Zakaria (2010) tarafından, Pakistan için 1960-2007 dönemini kapsayan üç aylık veriler kullanılarak, Johansen eşbütünleşme analizi ile enflasyon, para arzı ve bütçe açığı arasında istikrarlı bir uzun vadeli ilişkinin varlığı test edilmiştir. Bulgular, enflasyonun esas olarak para arzındaki artıştan kaynaklandığını, bütçe açığı ile arasında uzun vadeli anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Georgantopoul vd. (2011), Yunanistan ekonomisinde 1980-2009 arası dönem verilerinden yararlanarak bütçe açığı ile tüketici fiyat endeksi, GSYH ve nominal efektif döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Varyans hata düzeltme modeli ile yapılan ampirik çalışma söz konusu dönemde bütçe açıkları ve enflasyon arasında nedensellik ilişkinin varlığını reddetmektedir.

Yabancı literatürde, bütçe açığı ile faiz oranları arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ilgili ülkelerin gelişmişlik durumuna ve yapıldığı dönem itibariyle farklılık göstermektedir. Ağırlıklı olarak ABD ekonomisi incelenmiş ve pozitif ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. İlişki tespit edilemeyen çalışmaya örnek; Mascara ve Maltzer (1983) tarafından yapılandır. Bu çalışmada, ABD ekonomisinde 1969-1981 yıllarını kapsayan dönemin üçer aylık verileri kullanılarak bütçe açıkları ile faiz oranlarının ilişkisi incelenmiş ve aralarında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Laubach (2003), uzun vadeli beklenen devlet borçları ve açıkları ile beklenen gelecekteki uzun vadeli faiz oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Devlet borçlarının ve açıklarının faiz oranları üzerindeki tahmini etkileri istatistiksel ve ekonomik açıdan önemli olduğunu belirtilmiş, borç ve açıklardaki artışın faiz oranlarında artışla sonuçlanacağını ifade etmiştir. Ampirik bulgular; tahmin edilen kamu kesimi borçlarının GSYİH' ya oranla bir puanlık artışının, uzun vadeli faiz oranlarını yaklaşık 25 baz puan artırdığı sonucunu vermiştir.

Engen ve Hubbard (2004) tarafından yapılan çalışmada standart bir veri seti ve basit bir analitik çerçeve kullanılarak, ABD hükümet borç ve faiz oranlarının etkisi üzerine araştırma yapılmıştır. Buna göre, devlet borçlarının reel faiz oranı üzerindeki

etkisi ve hükümet borcunun GSYİH' nın yüzde birine eşdeğer bir artışının reel faiz oranını yaklaşık iki ila üç temel puan artırdığı ortaya konmuştur.

Aisen ve Hauner (2008), bütçe açıklarının faiz oranını etkileyip etkilemediği sorusu üzerine çalışma yapmıştır. Ampirik bulgular, bütçe açıkları ve faiz oranları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Kiani (2009), ABD ekonomisi için yapmış olduğu çalışmada bütçe açıkları ile faiz oranları arasında anlamlı ve pozitif bir istatistiki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Tablo 16: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Faiz Oranı İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem / Ülke	Yöntem	Bulgu
Mascara & Maltzer (1983)	1969-1981 / ABD	Regresyon Analizi	Nedensellik Yoktur
Laubach (2003)	ABD	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Engen & Hubbard (2004)	ABD	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik

Bütçe açıkları ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar önemli ölçüde gelişmiş ülkeler üzerine yapılmış olmakla birlikte kısıtlı sayıda gelişmekte olan ülkelere yapıldığı görülmektedir. Yapılan ampirik çalışmaların bir kısmında ilişkinin varlığı tespit edilirken, bazılarında böyle bir ilişkiye rastlanmadığı ortaya konulmaktadır. Sonuçlardaki değişikliklerin nedeni; ülkelerin gelişmişlik düzeyinin yanı sıra merkez bankalarının politikaları ile uyguladıkları döviz kurları arasındaki farklılıklar olduğu ifade edilmektedir. Feldstein (1986), dalgalı fiyat rejiminin başladığı 1973'ten 1984 yılına kadar ABD' de reel döviz kurlarındaki değişimin nedenlerini araştırmıştır. Ampirik bulgular; ABD hükümetinin gelecekte beklenen bütçe açıklarındaki artışın kur üzerinde güçlü bir etkisinin olduğuna işaret etmektedir. Gelecekteki dönem yapısal bütçe açığının GSMH' ya oranındaki her yüzde 1'lik bir artışın döviz kurunu yaklaşık yüzde 0,30'luk artışla sonlanacağı tespit edilmiştir.

Abell (1990), VAR analizi aracılığıyla 1979-1985 dönem arası verileri kullanarak ABD ekonomisinde yüksek bütçe açıkları ile döviz kuru arasındaki ilişkiye açıklık getirmiştir. Ampirik sonuçlar, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin var olmadığını ortaya koymuştur.

Beck (1994), beş sanayileşmiş ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, Birleşik Krallık ve Kanada) hükümet harcamalarının döviz kurlarındaki değişimlerini test etmiştir. Çalışmanın sonucu, söz konusu ülkelerde bütçe açığından döviz kuruna doğru negatif ilişkinin varlığını göstermiştir.

Hakkio (1996), OECD ülkelerinde bütçe açığının azaltılmasının döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz ettiği çalışmada bütçe açığının milli gelire oranının azaldığında döviz kuru endeksinin yükseldiği sonucuna ulaşmıştır.

Kim ve Roubini (2008), ABD’de 1973-2004 arası dönem için VAR modeline dayanarak maliye politikası şoklarını incelemiştir. Genişletici maliye politikası şokunun (bütçe açığının) cari dengeyi olumlu etkilediği ve reel döviz kurunun değer kaybettiği sonucuna varılmıştır.

Monacelli ve Perotti (2010), tarafından yapılan çalışmada ABD ve diğer üç OECD ülkesindeki devletin harcama şoklarının TÜFE, reel döviz kuru, ticaret dengesi ve GSYİH ile birlikte hareketi ve özel tüketim üzerindeki etkilerini tahmin etmek için Vector Auto Regression (VAR) modelinden yararlanılmıştır. Ampirik analiz, bütçe açıklarındaki artışın tüketici fiyat endeksi bazlı reel döviz kurunun değer kaybettiğini ortaya koymaktadır.

Annicchiarico vd. (2011) tarafından yapılan çalışmada, ardışık nesiller ile optimize edilmiş genel denge modelinde döviz krizleri araştırılmıştır. Mevcut ve gelecek dönemdeki bütçe açıklarındaki artışın yabancı rezervlerin tükenmesi doğrultusunda döviz krizine neden olacağı ifade edilmiştir. Getirilen öneri, para politikalarının doğru oluşturulmasının yanı sıra mali disipline önem verilmesi olmuştur.

Tablo 17: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Döviz Kuru İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem / Ülke	Yöntem	Bulgu
Feldstein (1986)	1973-1984 / ABD	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Abell (1990)	1979-1985 / ABD	VAR	Nedensellik Yoktur
Beck (1994)	Beş sanayileşmiş ülke	Regresyon Analizi	Tek yönlü Nedensellik
Kim & Roubini (2008)	1973-2004 / ABD	VAR	Tek yönlü Nedensellik
Monacelli & Perotti (2010)	ABD ve üç OECD ülkesi	VAR	Tek yönlü Nedensellik

Bütçe açıkları ile cari işlemler açığına ilişkin yapılan ampirik çalışmalar Keynesyen görüş ve Ricardian görüş çerçevesinde şekillenmektedir. Keynesyen görüş, bu iki değişken arasındaki pozitif ilişkinin varlığını, Ricardian görüş ise aralarında herhangi bir ilişkinin bulunmadığını savunmaktadır. Evans (1988), 1985-1987 arası dönem verileri yardımıyla bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmış ve Ricardian görüşe uygun olan sonucu doğrulamıştır.

Dewalt ve Ulan (1990), 1954-87 döneminde hem enflasyon hem de piyasa değeri değişiklikleri için düzeltilmiş verileri kullanarak ampirik bir çalışma gerçekleştirmiş, sonucunda mali ve cari hesap dengeleri arasında anlamlı bir bağlantıya rastlamamıştır.

Kauffman vd. (2002)' nin Avusturya ekonomisinde cari işlemler dengesi ve potansiyel olarak dinamiklerini yönlendiren değişkenler için yapmış olduğu ampirik analiz, 20 yıllık süre için üçer aylık verileri içeren bir vektör hata düzeltme modelinin bir tahmine dayanmaktadır. Ulaşılan sonuç aralarında hiçbir ilişkinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Baharumshah vd. (2005), Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland'daki ikiz açıklar hipotezini araştırmıştır. Çalışmada, bütçe açığı ile cari hesap açıkları arasında uzun vadeli ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin yönü ve sağlamlığı ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Endonezya ekonomisinde değişkenler arasında ters yönlü nedensellik mevcutken, Malezya ve Filipinler'de iki yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, yüksek faiz oranlarının döviz kurunda değer artışı yaratmasının cari işlemler açığını beslediği ifade edilmiştir.

Tablo 18: Diğer Ülkeler Üzerine Bütçe Açıkları ve Cari İşlemler Açığı İlişkisi Konusunda Yapılan Ampirik Çalışmalar

Çalışma	Dönem / Ülke	Yöntem	Bulgu
Evans (1988)	1985-1987 / ABD	Regresyon Analizi	Nedensellik Yoktur
Dewalt & Ulan (1990)	1954-1987	Regresyon Analizi	Nedensellik Yoktur
Kauffman vd. (2002)	1980-2002 / Avusturya	Vektör Hata Düzeltme Modeli	Nedensellik Yoktur
Baharumshah (2005)	1995-2004 / Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland	VAR	Nedensellik ülkelere göre değişiklik göstermektedir

3.3. Çeşitli Makroekonomik Değişkenlerin Bütçe Açıklarına Olan Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama

3.3.1. Analizde Kullanılan Yönteme İlişkin Teorik Açıklamalar

Çalışmada logaritması alınmış gayri safi yurtiçi hâsıla (*gdp*), enflasyon (*inf*), döviz kuru (*exr*) ve faiz oranı (*ir*) makroekonomik değişkenlerinin bütçe açığı (*bd*) üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla 1973-2016 dönemi verileri kullanılarak model kurulmuştur. Öncelikle söz konusu değişkenlerin zaman serilerinin durağan olup olmadığı araştırılmış, uygulanan testler sonucunda serilerin durağan olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Durağan olmayan değişkenlerin anlamlı sonuçlar verebilmesi eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gerekli kıldığından eşbütünleşme testine başvurulmuştur. Serilerde yapısal kırılmaların varlığı durumunda eşbütünleşme testi sapmalı sonuçlar vereceğinden, Maki tarafından geliştirilen beş tane yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen test yöntemi uygulanmıştır. Bu test, Bai ve Perron (1998) tarafından önerilen ve Kapetanios (2005) tarafından geliştirilen birim kök testine dayanmaktadır (Maki, 2012: 2011). Çalışmanın devamında Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından önerilen bootstrap nedensellik testi uygulanarak analiz tamamlanmıştır.

3.3.1.1. Zaman Serisi Analizi

Zaman serileri, ilgilenilen değişkenin farklı zamanlarda sıralanmış ölçümlerinin bir grubunu ifade etmektedir (Allen, 1964: 133). Zaman birimleri olan gün, saat, ay, yıl gibi değişkenlerin aldığı değerlerin değişimini ortaya koyan seriler zaman serisi olarak adlandırılmaktadır. Bu seriler birisi zaman değişkeni olmak üzere iki değişkenden oluşması nedeniyle bileşik seriler olarak bilinmektedir. Serilerin dizilişi zamana göre şekillenmektedir. Örneğin, yıllık gelire göre harcamalar, aylık gelire göre ithalat ve ihracat miktarları veya cari açık gibi. Grafiklerinin çiziminde yatay eksen zamana, dikey eksen değişkenin değerlerine yer verilmektedir (Güriş vd. , 2013: 6).

Belli bir zaman biriminde bir gözleme yönelik veriler incelendiğinde bunların çeşitli sosyal ve ekonomik olayların etkisi altında kaldıkları gözlemlenmiştir (Saraçoğlu, 1990: 1). Bu etkiler sırasıyla (Göktaş, 2005: 3);

- Trend Bileşeni,
- Mevsimlik Dalgalanmalar,
- Konjonktürel Dalgalanmalar,

- Düzensiz Hareketler şeklinde adlandırılmaktadır.

Trend Bileşeni: Zaman serilerinin uzun sürede değişimini ortaya koyan bir bileşendir ve bundan dolayı uzun dönem trendi olarak adlandırılmaktadır. Trend etkisindeki değişken, zaman içerisinde düşme ve yükselme süreçlerinden geçmektedir. Bu durumda seri, zamanın düşen ya da yükselen bir fonksiyonu olmaktadır (Bozkurt, 2013: 7).

Mevsimlik Dalgalanmalar: Zaman serilerinde kolaylıkla izlenen ve sıkça rastlanan bir etki olmakla birlikte mevsimlere göre gerçekleşen değişimleri ifade etmektedir. Periyodik hareketlerle kendini belli etmektedir. Bir yıl ve daha az bir süre içerisinde mevsimsel hareketlerin verilere olan etkisini tam dairesel süreçte ortaya koymaktadır. Daha çok turizm istatistiklerinde, satış rakamları ve sıcaklık göstergelerinde etkisini belirgin olarak görmek mümkündür.

Konjunktürel Dalgalanmalar: Uzunluğu ve yoğunluğu birbirinden farklı olan dairesel hareketlerdir. Uzun dönemli hareketleri genel eğilimden bağımsız düzeyde göstermektedir. Ekonomideki durgunluk, refah ve yükseliş dönemlerindeki durumu ortaya koymaktadır (Ünsal, 1997: 120).

Düzensiz Hareketler: Diğer unsurlar gibi periyodik olmayan, hata terimi ile açıklanabilecek olan değişimlerdir (Newbold, 2000: 785). Yangın, sel ve kuraklık şeklindeki doğal afetler nedeniyle meydana gelmektedir.

Analizlerde ekonomik zaman serilerinin pek çoğunun mevsimlik dalgalanmaların etkisi altında kaldığı bilinmektedir. Bu etki zaman serilerinde trendin etkisinin görülmemesine neden olmaktadır. Bu durumun ortadan kalkması zaman serisinden mevsimsel etkilerin arındırılması ile mümkün olmaktadır. Bu arındırma işleminin yararları; trendin ortaya çıkması, ekonomik tahminlerin üretilmesi ve değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesindeki problemin aşılması şeklinde sıralamaktadır (Özmen ve Poyraz, 1999: 2).

3.3.1.2. Birim Kök Testi

Zaman serileri analizlerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan yeni kavramlardan birim kök kavramı, makroekonomik ve finansal zaman serilerinde uygulama ve teorik araştırmalar bakımından önem taşımakta ve sıklıkla başvurulmaktadır (Torun, 2015: 54).

Kurulan ekonometrik modeller, iktisat teorisindeki denge ilişkileri üzerine yapılandırılmıştır. Değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı sonuçlara

ulaşılması için analizlerde kullanılan serilerin durağan seriler olması gerekmektedir (Yurdakul, 2000: 2). Bir değişkenin durağanlık derecesinin ortaya konması ve durağanlığının tespitinde kullanılan en kullanışlı yöntem birim kök testidir (Gujarati, 2004: 802). Birim kök testleri, zaman serilerine yönelik durağanlık analizi ile bağlantılı olmakla birlikte, ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için durağanlığı sağlamaya yönelik serilerin farkları, logaritmaları ve logaritmalarının birinci düzeyde farklarının alındığı çeşitli yöntemleri bünyesinde barındırmaktadır (Göktaş, 2005: 14).

Seriler durağanlık durumuna göre farklı özellikler göstermektedir. Durağan seriler; uzun dönemde dalgalanmalar olsa bile aynı ortalamayı muhafaza eder, zamana bağlı değişmeyen bir sonlu varyansa sahiptir ve gecikme zamanı arttıkça korelogram sifıra doğru yaklaşmaktadır. Durağan olmayan serilerde ise; serinin uzun dönemde döneceği bir ortalama değer bulunmamaktadır ve zaman sonsuza yaklaştığında varyans da sonsuza yaklaşmaktadır (Kutlar, 2012: 464-465).

Ekonometrik modelde kullanılan değişkenlerin birim kök içerip içermediğine ilişkin kullanılan testler zaman içerisinde gelişim göstermekte olup, çalışmaları 1979 yılına dayanan Dickey-Fuller tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu test daha anlamlı sonuçlara ulaşılması adına geliştirilen diğer tüm birim kök testlerine örnek teşkil etmektedir.

3.3.1.2.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Durağanlık, sabit ortalama, sabit varyans ve seriye ait iki değer arasındaki kovaryansın sadece iki değer arasındaki farka bağlı olması şeklinde tanımlanmaktadır (Berber ve Artan, 2004: 11). Birim kök kavramı, zaman serisinin zaman içerisinde belli bir ortalamaya ve sabit varyansa sahip olması şeklinde ifade edilmektedir. En çok başvurulan birim kök analizi Dickey-Fuller tarafından oluşturulan testtir. Bu testin özelliği, zaman serilerinden elde edilen hata terimlerinin homojen-özdeş olduğunu varsaymasıdır. Hata terimlerinin homojen olmasından kasıt, değerlerin kendi aralarında bağlantısı olmamasıdır. Fakat zaman serilerinin stokastik özelliğe sahip olması buna engel olmaktadır. Bu nedenle hata terimlerinin kendi aralarındaki bağlantıyı sonlandırmak için değişkenin gecikmeli değerleri teste eklenmelidir. Bu geliştirilmiş yaklaşımın adı genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi olarak literatürde yerini almaktadır (Egeli ve Egeli, 2008: 20).

Dickey ve Fuller testinin durağanlığı sınarken kullandığı model aşağıdaki şekildedir;

$$y_t = \gamma y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

Yukarıdaki zaman serisi denkleminde, $\gamma < 1$ olduğu durumda seri (y_t) durağan bir zaman serisine dönüşmekte; $\gamma = 1$ olduğu durumda ise seri durağan değildir ve birim kök içermektedir (DF, 1979: 427).

ADF birim kök testinde, DF (1979)' dan farklı olarak karar kriteri olan t istatistiğinin sapmalı oluşundan kaynaklı sorunun aşılması için t (tau) adını verdikleri düzeltilmiş t tablosu oluşturulmuş ve bu tablonun uygulanmasının gerektiği belirtilmiştir. DF tarafından oluşturulan üç genel model;

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

şeklinde (2) numaralı denklem yalnızca stokastik trendi içermektedir. (3) numaralı denklem stokastik trend ve sabit terimi bulundurmaktadır. (4) numaralı denklemde ise hem sabit terim hem de stokastik ve deterministik trend birlikte modellendiği bir süreç yer almaktadır (Aktaş, 2009: 38-39).

Dickey ve Fuller (1979) testinin güvenilir sonuçlar vermesi için bazı şartlar vardır. Bunla; artık terimin otokorelasyonsuz olması ve sabit varyans içermesidir. Bu şartları sağlamayan DF testinin güvenilirliği bulunmamaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkartılan genişletilmiş Dickey Fuller testinde otokorelasyon sorunu gecikmeli bağımlı değişkenler eklenerek, varyans sorunu için de logaritmik dönüşüm konularak güvenilirlik sağlanmıştır (Uğurlu, 2009: 9).

Serilerin durağanlıklarının incelenmesinde kullanılan ADF testi için geliştirilen regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir (Kızılkaya, 2018: 221):

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (7)$$

Bu denklemlerde H_0 hipotezi $\delta = 0$ şeklinde ele alınan serinin birim köklü olduğunu ifade etmektedir. Eğer H_0 hipotezi reddedilirse serinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

3.3.1.2.2. Çoklu Yapısal Kırılmalarda Birim Kök: Carrion-i Silvestre (CS)

Birim Kök Testi

Dickey-Fuller tarafından oluşturulan geleneksel birim kök testi yapısal kırılmaların varlığını dikkate almadığı için analizlerde sapmalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak üzere yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri oluşturulmuştur. Bu testlerden biri Carrion-i Silvestre tarafından geliştirilen birim kök testidir. Bu test yapısal kırılmaların varlığında serilerin durağan olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra en fazla beş tane yapısal kırılmaya izin vermekte ve kırılma tarihleri içsel olarak belirlenmektedir. CS testinde yapısal kırılma tarihlerine dinamik programlama yaklaşımı kullanılarak ulaşılmaktadır. Bu yaklaşımda Bai ve Perron (2003) alogaritması ve guasi-GLS yöntemi yardımıyla, hata kareler toplamının minimizasyonuna başvurulmaktadır. Söz konusu birim kök testinde stokastik veri üretme süreci şu şekilde modellenmektedir (Carrion-i Silvestre, 2009: 1757-1782);

$$y_t = d_t + u_t \quad (8)$$

$$u_t = \alpha u_{t-1} + v_t \quad t = 0, \dots, \dots, \dots, T \quad (9)$$

CS testi alternatif tezler için kırılmaları gözlemleme imkânı verir. Bazı nedenlerden dolayı bu istenilen bir durumdur. Kırılmaya izin verilmesi, simetrik bir davranış olmakla birlikte, entegre edilmiş ve trend değişimi sonrası testlerin anlamsız sonuçlar vermesinin önüne geçilmesini sağlamaktadır. Ayrıca kırılma varsa, bu bilgi kullanılarak test daha sağlam hale getirilmektedir.

Carrion-i Silvestre (2009) bu süreç için beş farklı model test istatistiği geliştirmiştir. Bunlar;

$$P_T^{GLS}(\lambda^0) = \{S(\bar{\alpha}, \lambda^0) - \bar{\alpha}S(1, \lambda^0)\} / s^2(\lambda^0) \quad (10)$$

$$MZ_{\alpha}^{GLS}(\lambda^0) = (T^{-1}\tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2)(2T^{-2}\sum_{t=1}^T\tilde{y}_{t-1}^2)^{-1} \quad (11)$$

$$MSB^{GLS}(\lambda^0) = (s(\lambda^0)^{-2}T^{-2}\sum_{t=1}^T\tilde{y}_{t-1}^2)^{1/2} \quad (12)$$

$$MZ_t^{GLS}(\lambda^0) = (T^{-1}\tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2)(4s(\lambda^0)^2T^{-2}\sum_{t=1}^T\tilde{y}_{t-1}^2)^{-1/2} \quad (13)$$

Testin hipotezleri ise şu şekildedir;

H₀: Yapısal kırılmalar altında birim kök vardır.

H₁: Yapısal kırılmalar altında birim kök yoktur.

Hesaplanan test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden küçük olduğu durumda H₀ hipotezi reddedilip H₁ hipotezi kabul edilmekte olup, diğer bir ifadeyle serinin durağan olduğu kabul edilmektedir (Ümit, 2016: 41).

3.3.1.3. Çoklu Yapısal Kırılmalarda Eşbütünleşme Analizi: Maki Yöntemi

İktisadi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını istatistiksel anlamda açıklamak üzerine geliştirilen yöntemle eşbütünleşme adı verilmektedir. Eşbütünleşme yöntemi, düzey değerlerinde durağan olmayıp, aynı dereceden fark almak suretiyle durağan hale getirilen zaman serilerine ait orijinal değerlerin çalışmada kullanılmasına imkân tanımaktadır. Bu yöntemde fark alma işlemiyle değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli bilgi kaybının ortadan kalkması büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, eşbütünleşik serilere ilişkin hata düzeltme modeli kurulması, değişkenlere yönelik uzun ve kısa dönem ilişkilerinin ayrı ayrı ortaya konulmasına yardımcı olmaktadır (Işık vd. , 2004: 332) .

İktisadi değişkenler arasında eşbütünleşik bir ilişki söz konusu değilse, tahmin edilecek regresyon modeli sahte regresyon olmaktadır. Bu durumda tahmin edilen model genel olarak iyi sonuçlar vermektedir. Ancak elde edilen sonuçların ekonomik olarak yorumlanması oldukça zordur. Bunun temel sebebi değişkenlerin birbirleriyle ilişkili olmasından ziyade, bu iki veya fazlası durağan-dışı değişkenin tesadüfi olarak aynı yöne doğru hareket etmeleridir

Sahte regresyondan kurtulmak temelde iki şekilde mümkündür. Bunlardan ilki, durağan-dışı değişkenleri durağanlaştırarak kullanmaktır. En sık başvuru alan durağanlaştırma işlemi fark almadır. Serinin yapısına göre bir veya iki derece farklar alınarak seri durağan hale getirilir. Fakat fark alma işleminin, serilerin uzun dönem dinamiklerini yok ettiği düşünülecek olursa eşbütünleşme analizine başvurulması kaçınılmaz olmaktadır. Sahte regresyondan kurtulmanın ikinci yolu, iktisadi değişkenlerin eşbütünleşik olmasıdır. Zaman serilerinde durağan-dışılığın nedenlerinden biri anakütle regresyon denklemi boyunca farklı örneklemeler açısından yapısal kırılmalar göstermesidir. Durağan zaman serileri düzey ya da trendde bir yapısal

kırılmaya rastladıklarında, eğer yapısal kırılmalar birim kök testlerinin içerisine alınmamış ise durağan-dışılığı kasteden sıfır hipotezi red edilememektedir. Bu yüzden aslında durağan yapıda olan seriler zaman zaman sanki durağan değilmiş gibi görünecek ve serinin durağan-dışılığı durumu ortaya çıkacaktır. Bu yapıdaki seriler için standart birim kök testlerinden ziyade trend fonksiyonundaki kırılmayı önemseyen birim kök testleri daha kullanışlı olacaktır (Sevütekin ve Çınar, 2014: 559-560,484,400).

Eşbütünleşme testleri ile araştırılan ekonomik değişkenler arasındaki denge ilişkileri genellikle yapısal kırılmaları barındırmaktadır. Bu yapısal kırılmalara siyasi değişimler, ekonomik ajanların kararları ve bazı şokların etkileri neden olmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisindeki yapısal kırılmalar eşbütünleşme testlerinin performansını önemli ölçüde etkilemektedir. Kullanılan standart eşbütünleşme testleri yapısal kırılmalar mevcut iken eşbütünleşme ilişkisini oluşturamamakta ve sapmalı sonuçlar vermektedir. Bu dezavantajın üstesinden gelmek için Gregory and Hansen (1996) vektörlerin yapısal kırılmalarına izin veren eşbütünleşme testlerini önermiştir. Bu amaçla geliştirilmiş başlıca testler arasında; bir tane yapısal kırılmayı göz önüne alan Gregory ve Hansen (1996) ve iki kırılmayı gözönüne alan Hatemi-j (2008) testleri sayılabilmektedir.

Maki (2012), beş tane yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen bir test yöntemi geliştirmiştir. Bu yöntem, Bai ve Perron (1998) tarafından önerilen yapısal kırılma testine, Kapetanios (2005) tarafından geliştirilen birim kök testine dayanmaktadır. Yöntemde en fazla 4 açıklayıcı değişken kullanılabilen ve analize alınacak bütün serilerin $I(1)$ olması gerekmektedir. Testin hipotezleri aşağıdaki şekildedir (Maki, 2012: 2011-2012):

H_0 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Yapısal kırılmalar altında eşbütünleşme vardır.

Maki (2012), yapısal kırılmaların varlığı durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test edebilmek için, dört farklı model geliştirmiştir:

Model 0: Sabit terimde kırılma var, trendsiz model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t \quad (14)$$

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendsiz model. β_i'

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (15)$$

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılma var, trendli model.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (16)$$

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılma var.

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta' x_t D_{i,t} + u_t \quad (17)$$

D_i , kukla değişkenler olup, Maki (2012) şöyle tanımlanmıştır:

$$D_i = \begin{cases} 1 & t > T_B \text{ iken} \\ 0 & \text{diğer durumlarda} \end{cases} \quad (18)$$

Burada T_B yapısal kırılma tarihini ifade etmektedir. Hipotezleri test etmek için gerekli olan kritik değerler, Monte Carlo simülasyonu ile hesaplanmış ve Maki'de (2012) verilmiştir. Hesaplanan değer, kritik değerden küçük olduğunda, H_0 reddedilerek seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmektedir.

FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) yöntemi, Philips ve Hansen tarafından (1990) eşbütünleşik regresyonların optimal tahminlerini elde etmek üzere geliştirilmiştir. Bu yöntem açıklayıcı değişkenler $I(1)$ veya $I(0)$ olduğu zaman kullanılabilir. FMOLS aralarında eşbütünleşik olan değişkenlerde uzun dönem ilişkisini tahmin etmektedir.

3.3.1.4. Vektör Hata Düzeltme Modeli

Eşbütünleşik değişkenler zaman içerisinde uzun dönem dengesinde sapmalar barındırmaktadır. Modelin uzun dönem dengesine dönebilmesi değişkenlerin bazılarının bunu sağlayacak yapıda olmasını gerektirmektedir. Bu modeldeki değişkenlerin kısa dönem dinamikleri dengedeki sapmalardan etkilenmektedir (Şahbaz, 2009: 140).

Vektör hata düzeltme modeli, eşbütünleşik olarak tespit edilen durağan olmayan zaman serilerini değerlendirmek için kullanılabilen kısıtlayıcı bir vektör otoregresif (VAR)'dir. Bağımsız değişkenlerin uzun dönemli davranışlarını, onların eşbütünleşme ilişkilerini karşılayacak ve anı zamanda kısa dönemli düzeltmeyi sağlayacak şekilde kısıtlamaktadır. Bu durum aynı zamanda şu denklemlerle de açıklanabilmektedir (Brima ve Pearce, 2015: 42):

$$\Delta X_t = \gamma_t + \gamma_1 + \Delta Y_t + \lambda V_{t-1} + \varepsilon_t \quad (19)$$

Hata düzeltme modeli denklemini değişkenlerin birinci farkları ile birlikte eşbütünleşme regresyonunun bir dönem gecikmeli hatalarını da kapsamaktadır. Bu modelin kullanımının en büyük avantajı kısa ve uzun dönemli nedensellikleri belirlemesi ve değişkenler arasındaki dengesizliğin ortaya konularak düzeltilmesine olanak vermesidir (Enders, 1995: 365-366).

3.3.1.5. Hacker Hatemi –J Nedensellik Testi

Regresyon analizinde bir değişkenin diğer değişkenlerle bağımlılığı mevcut olmasına rağmen, bu bağımlılık Y ile X 'ler arasında mutlak bir sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymamaktadır. İki değişken arasında zamana bağlı gecikmeli ilişki mevcut iken, sebep sonuç ilişkisinin istatistiki olarak ortaya çıkarılması konusu araştırılmalıdır. Bu nedenle çeşitli testler oluşturulmuş ve bunlardan en önemlisi Granger Testi olmuştur (Akın, 2002: 675). Granger testi ile sınıranan durum, kullanılan değişkenin geleceğe yönelik tahmininde bulunurken ikinci değişkenin faydalı bilgiyi sağlama fonksiyonudur. Literatüre bakıldığı zaman nedensellik ilişkisini inceleyen geleneksel Granger testinin yanı sıra çok sayıda testler oluşturulmuştur (Yılcı ve Bozoklu, 2014: 213-214). Granger nedensellik literatüründekiler; Engle-Granger yaklaşımı, Sim'in nedensellik yaklaşımı, VAR-Granger nedensellik yaklaşımı ve Toda-Yamamoto yaklaşımı şeklindedir (Tiwari vd. , 2015:361).

Granger nedensellik testi asimptotik dağılım teorisine dayanmaktadır. Sims vd. (1990), asimptotik dağılım teorisinin, değişkenler birlikte olsa bile, vektör otoregresif (VAR) modelini kullanarak, bütünleşik değişkenlerin nedenselliğini test etmek için uygulanamayacağını göstermiştir. İlerleyen yıllarda geliştirilmiş VAR modellemesine dayanarak, Toda ve Yamamoto (1995) modeldeki değişkenlerin entegrasyon veya eşbütünleşme derecesine bakılmaksızın asimptotik olarak ki-kare dağılımı olan bir Wald test istatistiğini ortaya koymuştur. Söz konusu testin uygulanması çok basittir ve uygulamalı araştırmalarda bütünleşik değişkenler arasındaki nedensellik için en çok uygulanan testlerden biridir (Hacker and Hatemi, 2006: 1490-1491). Ayrıca bu test ile Granger nedensellikte yaşanan uzun dönem bilgi kaybı ortadan kalkmaktadır. Optimal gecikme uzunluğuna, değişkenlerin maksimum bütünleşme oranına göre gecikme uzunluğu eklenmekte ve bu suretle VAR modeli oluşturulmaktadır. Wald testinin yardımıyla oluşturulan iki temel hipotez test edilmekte ve değişkenlerin yerleri

değiştirilerek ters yönlü hipotezin testi uygulanarak nedensellik ilişkisi ortaya konulmaktadır (Pata, 2018: 103-104). Hacker Hatemi-J (2006), değişkenlerin nedensellik ilişkilerini belirlerken Toda- Yamamoto testine başvurmakta fakat hataların normal dağılmaması sorunundan ötürü kritik değerler Bootstrap simülasyonu ile oluşturulmaktadır (Bektur ve Malcıoğlu, 2017: 7). Efron (1979) tarafından geliştirilen bootstrap yöntemi, test istatistiğinin dağılımını tahmin etmek için verileri yeniden örnekleme öngörmektedir. Bu simülasyonu kullanarak daha güvenilir kritik değerlere ulaşılmaktadır (Hacker and Hatemi, 2006: 1496).

Hatemi-J (2012) yaptığı çalışmada, bootstrap simülasyonunu kullananlar da dahil olmak üzere, farklı Granger nedensellik test metodolojilerinin etkinliğini araştırırken gecikme uzunluğunun veriye dayalı ön seçiminin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (Hacker and Hatemi, 2012: 144). Bu test ile VAR modelinin gecikme uzunluğunu bulmadan sonuçlara ulaşmak mümkündür.

3.3.2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Veri Seti

Bütçe açıkları ülkelerin iç ve dış makroekonomik dengeleri üzerinde önemli etkilere sahip olan bir göstergedir. Pek çok çalışmada, bütçe açıkları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye yer verilmesinin nedeni bu durumdur. Yapılan ampirik analizlerde enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru, büyüme oranı gibi değişkenler ile bütçe dengesi arasındaki ilişki sıklıkla araştırılmaktadır. Geliştirilen yöntemler, analizler yardımıyla yapılan araştırmaları güncellemektedir (Şen ve Sağbaş, 2004: 57).

Bu bölümde Türkiye Ekonomisi'nde makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına (bütçe dengesinin GSYİH içindeki payı) olan etkisi reel gayri safi yurtiçi hasıla (2010 sabit fiyatlar, \$), enflasyon oranı (TÜFE), döviz kuru (ABD dolarına göre yerel para birimi) ve faiz oranı (Mevduat faiz oranı (%)) serileri kullanılarak analiz edilmiştir. Uygulamada analiz dönemi verilerin ulaşılabilirlik durumundan dolayı 1973-2016 olarak belirlenmiştir. Değişkenler çalışmada; gayri safi yurtiçi hasıla (gdp), enflasyon oranı (inf), döviz kuru (exr), faiz oranı (ir) ve bütçe açığı değişkeni (bd) şeklinde kısaltılarak yer almıştır.

Gayri safi yurtiçi hasılaya ilişkin veriler, Dünya Bankası tarafından hazırlanan veri tabanından düzenlenmiştir. Enflasyon oranı, tüketim malları ve hizmetlerinin zaman içerisindeki oranını ölçen tüketici fiyat endeksi kullanılmıştır. Modelde kullanılan enflasyon oranına ilişkin veriler International Financial Statistics (IMF) veri tabanından elde edilmiştir. Faiz oranı olarak ticari veya benzeri bankaların talep, zaman

ya da tasarruf mevduatı için ödenen oran olan mevduat faiz oranı kullanılmıştır. Veriler, Dünya Bankası tarafından hazırlanan veri tabanından düzenlenmiştir. Döviz kuru, aylık ortalamalara göre yıllık ortalama olarak hesaplanan orana karşılık gelerek Dünya Bankası tarafından hazırlanan veri tabanından düzenlenmiştir. Analizde kullanılmak üzere seçilen değişkenlerin bütçe açığı üzerine etkisi hesaplanırken Bütçe Dengesi/GSYİH oranından yararlanılmıştır ve buna ilişkin veriler Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün veri tabanından elde edilmiştir.

3.3.3. Analiz Sonuçları ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada bütçe açığı (*bd*), reel gayri safi yurtiçi hâsıla (*gdp*), enflasyon oranı (*inf*), döviz kuru (*exr*) ve faiz oranı (*ir*) serilerinde değişkenlerin bütünleşik derecelerini belirlemek amacıyla ADF birim kök testi uygulanmıştır.

Tablo 19: ADF Birim Kök Test Sonucu

Seviye	Değişken	ADF Test İstatistikleri	Kritik Değer		
			(%1)	(%5)	(%10)
Sabit	<i>bd</i>	-1.900 [0]	-3.592	-2.931	-2.603
	Δbd	-4.499 [3]*	-3.610	-2.938	-2.607
	<i>lgdp</i>	0.194 [0]	-3.592	-2.931	-2.603
	$\Delta lgdp$	-6.227 [0]*	-3.596	-2.933	-2.604
	<i>inf</i>	-1.958 [0]	-3.592	-2.931	-2.603
	Δinf	-7.684 [0]*	-3.596	-2.933	-2.604
	<i>exr</i>	1.214 [1]	-3.596	-2.933	-2.604
	Δexr	-3.145 [0]**	-3.596	-2.933	-2.604
	<i>ir</i>	-1.270 [1]	-3.596	-2.933	-2.604
	Δir	-7.858 [0]*	-3.596	-2.933	-2.604

Tablo 19 (Devam)

Seviye	Değişken	ADF Test İstatistikleri	Kritik Değer		
			(%1)	(%5)	(%10)
Trend ve Sabit	<i>bd</i>	-1.734 [0]	-4.186	-3.518	-3.189
	Δbd	-4.610 [3]*	-4.211	-3.529	-3.196
	<i>lgdp</i>	-2.476 [0]	-4.186	-3.518	-3.189
	$\Delta lgdp$	-6.188 [0]*	-4.192	-3.520	-3.191
	<i>inf</i>	-2.395 [0]	-4.186	-3.518	-3.189
	Δinf	-7.768 [0]*	-4.192	-3.520	-3.191
	<i>exr</i>	-0.871 [1]	-4.192	-3.520	-3.191
	Δexr	-3.821 [0]**	-4.192	-3.520	-3.191
	<i>ir</i>	-1.164 [1]	-4.192	-3.520	-3.191
	Δir	-8.265 [0]*	-4.192	-3.520	-3.191

Not: Köşeli parantez içindeki değerler, değişkenlerin, Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ye göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtmektedir. *, ** ve *** sırasıyla; %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. ADF birim kök testi için hipotezler; H_0 : Seriler durağan değildir. H_1 : Seriler durağandır.

Tablo 19'da yer alan ADF birim kök testi sonuçlarına göre, analizde kullanılan bütçe açığı (*bd*), reel gayri safi yurtiçi hâsıla (*gdp*), enflasyon oranı (*inf*), döviz kuru (*exr*) ve faiz oranı (*ir*) serilerinin, düzey değerlerinde birim kök içerdiği ve serilerin tamamının I(1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın diğer bir aşamasında ele alınan serilere yapısal kırılmaları dikkate alan Carrion-i-Silvestre vd. (2009) (CS) birim kök testi uygulanmıştır. CS yapısal kırılmalı birim kök testinde, hesaplanan test istatistiği kritik değerden büyük ise, yapısal kırılmaların varlığı durumunda serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden H_0 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 20: Carrion-i-Silvestre vd. (2009) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları (3 Kırılmalı)

	Düzye Değerleri					Kırılma Tarihleri
	P_T	MP_T	MZ_α	MSB	MZ_t	(1)
<i>bd</i>	11.27 [7.19]	11.47 [7.19]	-19.92 [-31.96]	0.15 [0.12]	-3.15 [-3.98]	1995; 2001; 2006
<i>lgdp</i>	18.39 [7.48]	18.71 [7.48]	-13.85 [-34.95]	0.18 [0.11]	-2.62 [-4.16]	1977; 1993; 2000
<i>inf</i>	19.30 [8.22]	18.13 [8.22]	-16.58 [-36.46]	0.17 [0.11]	-2.87 [-4.25]	1980; 1993; 2004
<i>exr</i>	25.40 [7.31]	24.87 [7.31]	-9.28 [-32.25]	0.22 [0.12]	-2.05 [-4.00]	1995; 2000; 2008
<i>ir</i>	17.66 [7.81]	18.28 [7.81]	-15.47 [-35.95]	0.17 [0.11]	-2.76 [-4.22]	1980; 1994; 2003
Δbd	4.16* [5.54]	4.35* [5.54]	-20.95* [-17.32]	0.15* [0.16]	-3.23* [-2.89]	-
$\Delta lgdp$	4.20* [5.54]	4.37* [5.54]	-20.97* [-17.32]	0.15* [0.16]	-3.23* [-2.89]	-
Δinf	4.35* [5.54]	4.55* [5.54]	-20.05* [-17.32]	0.15* [0.16]	-3.16* [-2.89]	-
Δexr	5.42* [5.54]	5.61 [5.54]	-16.68 [-17.32]	0.17* [0.17]	-2.86 [-2.89]	-
Δir	4.48* [5.54]	4.69* [5.54]	-19.47* [-17.32]	0.160* [0.168]	-3.11* [-2.89]	-

Not: *; yüzde 5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir. Köşeli parantez içindeki değerler, bootstrap kullanılarak 10.000 yineleme ile üretilmiş kritik değerlerdir.

CS birim kök testi sonuçlarına göre, tüm serilerin düzey değerlerinde durağan olmadığı, birinci farkı alındığı zaman durağan olduğu, yani I(1) olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ADF birim kök testi sonuçları ile uyumludur. Analizin bir sonraki aşamasında eşbütünlüşme ilişkisinin incelenmesi için gerekli ön koşul sağlanmıştır.

CS eşbütünlüşme analizi yardımıyla seçilmiş makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisinin gerçekleştiği kırılma tarihlerine ulaşılmıştır. Bu tarihler kullanılan değişkenler için farklılık göstermektedir. Söz konusu tarihlere bütçe açıkları ile ilişkilendirilen değişkenlerin durumu ancak ekonominin performansına göre

açıklanabilmektedir. İlk olarak bütçe dengesini ele alalım. Değişkene ait kırılma tarihleri 1995, 2001 ve 2006 yılına aittir.

1990 yılı kamu gelirlerindeki artışın kamu harcamalarında görülen artışın gerisinde kalmasına bağlı olarak bütçe açıklarının sürekli arttığı dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde kamu harcamalarının hızlı bir artış trendi sergilemesinin temel kaynağı faiz ödemelerinin yükselmesidir. Faiz ödemelerinin yükselmesi ise daha çok borçlanma yapısının değişmesinin bir sonucu olmuştur (Eren, 2006: 124). 1990 yılına kadar başvuru Merkez Bankası kaynaklarına, Hazine tarafından yapılan protokol gereği başvurulmamış, iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir (Parasız, 2001:362). İç borç stokundaki artış 1989 yılından sonra görevde bulunan hükümetlerin maaş ve ücretlerin hızlı artmasına yönelik popülist kararları ile ilişkilidir. Kamu harcamalarındaki hızlı artışın bir diğer nedeni de, sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin hızla artmasıdır (Eren, 2006: 124). Kamu harcamalarındaki bu artışların yarattığı kamu kesimi borçlanma gereği hükümetleri iç ve dış borçlanmaya mecbur bırakmıştır. Toplam borç stokunun artması yıllık anapara ve faiz ödemelerini de yükseltmiştir. 1990 yılında başlayan Körfez Savaşı ve artan petrol fiyatları, erken genel seçim ülkeyi önemli bir borç baskısı altına almıştır (Bulut, 2002: 274).

1995 yılında, borç faiz ödemeleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler, savunma ve güvenlik hizmetleri ile ilgili olan kuruluşların gereksinimlerinin karşılanması ve personel harcamalarına ilişkin düzenlemeler ek ödenek ihtiyacını doğurmuştur. Tüm bunların nedeni fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artışlar olmuştur (Ayyıldız, 2009: 75). Bu dönemde, bütçe gelirleri 192.380 milyon TL, bütçe giderleri 199.074 milyon TL olup, bütçe dengesi -6.694 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (BUMKO).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi Cumhuriyet tarihinin en derin krizlerinden olmuştur. Buna ortam hazırlayan nedenler; aşırı değer kazanan TL, cari işlemler açığının kritik düzeyde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar, kamu bankalarının görev zararları ve mali sektördeki kar ve faiz riskinin yükselmesi şeklindedir. Kasım 2000 yılında bankacılık sektöründe başlayan kriz Şubat 2001 yılında döviz krizine çevrilerek ikiz kriz şekline bürünmüştür (Karaçor, 2006: 388). 2001 tarihinde bütçe gideri 47.162 milyar \$, bütçe geliri 32.250 milyar \$, bütçe açığı -15 milyar \$ olarak gerçekleşmiş olup, 1999 yılındaki istikrar programından sonra yükseliş trendi gösteren bir dönem olarak yer almıştır (Bumko). Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı bir önceki yıla nazaran yükselmiş olup %29.2 düzeyinde

gerçekleşmiştir. Bütçe giderlerinin GSMH'ye oranının %21'e düşmesine rağmen iç ve dış borç faiz ödemelerindeki yükseklik nedeniyle bütçe açığının GSMH'ye oranı bir önceki yıla nazaran artarak %16.45 seviyesinde yer almıştır

2006 yılında bütçe merkezi yönetim bütçesi kapsamında hazırlanmıştır. Bu yılda maliye politikasının amaçları; bütçe açıklarının kalıcı bir şekilde düşürülmesi, bütçede sağlıklı bir yapıya ulaşılması ve faiz dışı fazla verme politikasının devamlılığı şeklinde belirlenmiştir. Bu şekilde merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSMH' ya oranı %35.2 seviyesinde, vergi ve vergi dışı gelirlerin GSMH içindeki payları yükselerek sırasıyla %28.3 ve %7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, reel ücretlerdeki artış ve faiz oranlarının yüksek seyretmesi kamu harcamalarının GSMH içindeki payını %36 seviyesine çıkartmasına rağmen vergi ve vergi dışı gelirlerdeki artışın etkisiyle merkezi yönetim bütçe açığı bir önceki yıla göre azalarak %0.8 seviyesinde yer almıştır (Alkan ve Ümit, 2015: 264-265).

Büyüme değişkenine ilişkin kırılma tarihleri 1977, 1993 ve 2000 yılına aittir. 1960-1973 döneminde kesintisiz büyümeyi ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin sağladığı görülmektedir. 1977 dönemi özel kesim daha karlı bulduğu iç pazara yönelmiş, ithalata bağımlılık giderek artmış ve ithal ikamesinden beklenen dış piyasa ile rekabet edebilecek ve ihracata yönelebilecek bir sanayi yapısı tesis edilememiştir. Sınırlı iç piyasa ve ihracata yönelmedeki yetersizlik, sermaye yoğunluğu yüksek yatırımlardaki artış ve sınırlı kapasite kullanımları, büyüme hızının sürdürülmesini gittikçe daha yüksek maliyetli hale getirmiştir (Çoban, 2007: 35). 1977 yılına kadar süren büyümedeki artış bu yıl itibariyle kırılmaya uğramış ve düşüş trendine girmiştir.

Dünya 1990'ların başından itibaren "Yeni Dünya Düzeni" içerisine girmiştir. İki kutuplu dünya düzeni son bulmuş, 1989 yılında Doğu Avrupa dağılmış, Berlin duvarı yıkılmış, SSCB' nin 1991'de dağılması ile birlikte küresel sermaye ABD'nin egemenliğine geçmiştir. Sermaye hareketlerinin önündeki engellerin ortadan kalkması ile sıcak para girişi yaşayan ülke ekonomilerinde suni bir köpük oluşumu gerçekleşmiştir. Ekonomi reel olmayan bir şekilde şişerken, bu süreç içerisinde finansal dengeler bozulmuştur. Ani sermaye çıkışları ülkeleri mali bir kaosa sürüklemiş ve finansal krizler gerçekleşmiştir. Tüm bu gelişmeler 1990'lı yılların başlangıcından itibaren sermaye tabanlı kriz ve bunalımlara karşı oldukça hassas bir denge içerisinde bulunan Türkiye ekonomisi ve diğer pek çok gelişmekte olan ülkeleri aynı sorun ile karşı karşıya bırakmıştır (Kurtoğlu, 2015: 570-572).

1997 yılının ilk yarısında Tayland ile başlayıp, ardından Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore ve Japonya'ya sıçrayarak Rusya'ya kadar yayılan küresel mali kriz küreselleşmenin etkisi ile diğer tüm ülkelere yayılmıştır. İsmi geçen ülkelerin birçoğu IMF kredi ve programlarını takip ederek hızlı bir şekilde kurtarılmıştır. Krizin bir sonucu olarak finansal fonların gelişmekte olan piyasalara kısa vadeli akışı azalırken, yapısal reformlar, şeffaflık ve yolsuzluğun önlenmesi ve bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması konusunda daha ısrarı olmuştur (Hiç, 2009: 181).

Ard arda gelen krizlerin Türkiye'ye intikal edişi 1998 yılının ikinci yarısına denk gelmektedir. İntikal doğrudan ve dolaylı olmak üzere gerçekleşmiştir. Güneydoğu Asya ülkeleri paralarındaki devaülasyon, Türkiye'nin bu ülkeler karşısında üçüncü piyasalarda rekabet gücünü düşürmüş, ayrıca bu bölgelere sattığı bazı hammadde ve ara malların ihracatını azaltmıştır. Bu doğrudan etkiye Rusya'ya gerçekleşen ihracatın azalması ve turist sayısındaki düşüş de eklenince hükümetin yeni bir dizi önlem alması kaçınılmaz olmuştur (Kazgan, 2005: 223).

1999-2000 yılında gerçekleşen krizin altyapısı mali sermaye çıkışlarının krizi patlatma etkisi ile açıklanabilmektedir. Öncelikle mali piyasalarda TL'nin dış değerinin düşüşü, uluslararası rezerv azalışıyla birlikte para arzının daralması ve faiz oranlarının yükselmesi gerçekleşmekte, buna, hisse senedine borsada yatırılmış fonların çekilip mali plasmanların döviz ve faize kayması; bunu izleyerek borsanın hisse senedi ayağının çöküşü eşlik etmektedir. Mali piyasalarda yaşanan bu sıkıntılar, iç piyasada talep daralması yoluyla hemen reel üretim kesimlerini ve devlet vergi gelirlerini etkisi altına almaktadır. İlk etapta şirket ve banka çöküşleri yaşanmakta, üretim daralarak işsizlik artmakta, satışların düşmesi ticaret kesimini de kervana eklemektedir (Kazgan, 2012:6).

Türkiye 2000 yılına IMF stand-by desteğinde yeni bir ekonomik programla başlamıştır. Bu programın üç ana başlığı vardır; ilki, bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, ikincisi, önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi, sonuncusu ise yapısal reformların yapılması ve özelleştirilmenin hızlandırılmasıdır. Tüm bunların esas amacı enflasyonun azaltılması ve sürdürülebilir bir büyüme oranının sağlanmasıdır (Eğilmez ve Mumcu, 2012: 353).

Cumhuriyet döneminde yıllık ortalama %4,8 büyüme oranı yakalayan Türkiye, 15 yılda eksi büyüme sağlamıştır. Krizlerle geçen bu 15 yıl yaşanmamış olsaydı, 2001 yılında kişi başına 2 bin 160 dolara düşen ulusal gelir, 6 bin 518 dolara ulaşabilirdi. Bu

yıllar dışında yıllık %7.8 gibi çok yüksek bir büyüme oranı yakalayan Türkiye'nin bu performansı, istikrar ortamının sağlanamamasının sonucu kriz ortamlarında küçülme göstermiştir. 2000 krizi nedeniyle 2001 yılında yaşanan düşüş %9,4 seviyesinde gerçekleşmiştir (Karluk, 2009: 444).

Enflasyon değişkenine ilişkin kırılma tarihleri 1980, 1993 ve 2004 yılına aittir. Enflasyon, sermayenin rizikosunu yükselten bir olaydır; sebebi, gelir-harcama tahminlerinde yanılma payını büyütmesi, nispi fiyatları çarpıtması ve toplumdaki gelir dağılımını bozmasıdır. Enflasyonun hız kazanması, tıpkı iç/dış borçlar gibi, aynı zamanda krizlerin bir yan ürünüdür. Düşen üretime karşılık fırlayan döviz fiyatları ve faiz oranları “maliyet enflasyonu” yaratmakta, TEFE'deki artış TÜFE'deki artışı aşmaktadır. 1980 kırılma tarihinde yüksek oranlı devalüasyon ve KİT ürünleri fiyatlarını yükseltme, faiz oranlarının serbestleşince fırlaması gibi sebeplerle birlikte fiyat artışlarındaki hız %100'ü aşmıştır (Kazgan, 2005: 15).

1990-1993 kırılma tarihi ele alındığında Türkiye ekonomisinin enflasyon ve kamu açığının yüksek ve kamu borç yükünün ağır olduğu bir ortamda büyüme gayreti gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde büyüme yüksek enflasyon oranı ile birlikte gerçekleşebilmiş ve ülke uzun yıllar yüksek enflasyon ve zaman zaman krizlere maruz kalmıştır (Göcen, 2017: 62). 1980'lerde ithal ikameci modelden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş, ülkeyi serbest faiz, piyasada oluşan fiyat, serbest döviz sistemine geçirerek piyasaya dayalı ekonomik bir modeli geçerli kılmıştır. Sermaye hareketlerinin 1990'da serbest bırakılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinde özelleştirme sürecinin hız kazanmasıyla yeni liberal politikalar doruk noktasına ulaşmıştır (Eğilmez ve Mumcu, 2012: 351). Yüksek ve değişken enflasyonun varlığı, sürdürülemeyen bütçe açıkları, Türk bankalarındaki döviz tevdiat hesaplarındaki artış 1994 krizinin habercisi olmuş, enflasyon yükseliş trendine girmiştir.

Sıkı para ve maliye politikasının koordinasyonunun sağlanmasında başarı gösteren hükümet enflasyon üzerindeki direnci kırarak 2004 tarihinde enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır (Öruç, 2016: 6).

Döviz kuru değişkenine ilişkin kırılma tarihleri 1995, 2000 ve 2008 yılına aittir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte ülkeye doğru döviz kurundaki değişmelerle faiz oranı arasındaki farktan yararlanmaya yönelik sermaye hareketleri baş göstermiştir (Parasız, 2001:364). 1989'dan sonra artan enflasyona rağmen sıcak para uygulamaları sebebiyle kurların düşük seviyede tutulması TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu durum, kısa dönemde ekonomik büyümeyi

arttırmada, enflasyonu önlemede kullanılmakla birlikte uzun dönemde ihracatı olumsuz etkilemekte, mevcut dış pazarların kaçırılmasına neden olmaktadır (Bulut, 2002: 274). Ayrıca Kamu kesimi açıklarının ve enflasyonun yüksek seviyede gerçekleştiği ekonomik yapıda kambiyo rejimi ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi; para, faiz ve kur politikalarını cari işlemlere ilişkin hedeflerden uzaklaştırmıştır. Bunun sonucunda hükümetin ekonomiye doğrudan makroekonomik politikalarla yön verme imkânı da azalmıştır (Susam, 2009: 191).

Sermaye hareketlerinin ve mali piyasaların serbestleşmesi sonucu, döviz kurları artık cari işlemler bilançosu açık veya fazlalarına bağlı olarak değişen bir anahtar değişken olmaktan ziyade, sermaye hareketlerinin belirlediği bir fiyat olarak yer almıştır. Bu durum, Türk sermaye piyasasını küresel sermayenin spekülâtif hareketleri için uygun bir pozisyona sokmuştur. Kısa vadeli yabancı sıcak paranın giriş ve çıkışındaki dengesizlikler faiz hadleri ve mali dengesizlikleri beraberinde getirmiştir (Kurtoğlu, 2015: 565).

1995 döneminde döviz kurunda görülen yükselişin sebebi “para ikamesidir”. Para ikamesi, hükümetin senyoraj hakkını kullanamaması anlamına gelmektedir. Sıcak para ve kamu açıklarındaki istikrarsızlıktan oluşan 1994 krizi sonrasında kurlar piyasada belirlenmiş olsa da hükümetin yoğun müdahalesine maruz kalmıştır (Karluk, 2009: 559).

5 Nisan 1994 kararlarının doğurduğu şok sonucu, 1995 tarihinde TL'nin dolar ve mark karşısında değer kaybı başlangıçta beklenenden daha hızlı gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde döviz kurları olması gereken düzeye gerilememektedir. Bu dönemde TL'da ani sıçrama adı verilen bu olgunun yaşandığı fakat döviz şoku atlatılmasına rağmen ABD Dolar ve Alman Markının değerinin olması gereken denge kuruna geri dönmediği, aynı yüksek düzeyi koruduğu görülmektedir (Parasız, 2001: 394).

Türkiye ekonomisinde yaşanan Kasım 2000 krizi, likidite yetersizliği sonucu oluşmuştur. Krizden çıkabilmek için önce döviz rezervleri kullanılmış, fakat devamında IMF'ye verilen Niyet Mektubu'nda yer almadığı için bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Artan likidite talebi yerine getirilemediği için, faiz oranlarındaki ve kurlardaki artış hızlanmış ve mali piyasada krizin etkisini arttırmıştır. Artan TL VE dövize olan talep iç piyasa tarafından karşılanamadığı için İMKB' da işlem hacmi daralmıştır (Karluk, 2009: 440).

2008 yılının ikinci yarısında başlayan küreselleşme ile etkisini gösteren finansal krizden, Türkiye'de uygulanan “yüksek faiz, düşük kur” politikası sebebiyle, ilk etapta

reel sektör ve tüketici kesimi etkilenmiştir. Yüksek faiz ile birlikte yürütülen düşük kur, yabancı yatırımcılar için ülkeyi cazip bir yatırım piyasası haline getirmiştir. 2002 yılından itibaren yürütülen bu politika, ekonomik dengeleri küresel gelişmelerden etkilenir duruma getirmiştir. Düşük kur politikası ihracatı azaltmış ve mevcut üretim bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Eken, 2009:2).

Faiz oranı değişkenine ilişkin kırılma tarihleri 1980, 1994 ve 2003 yılına aittir. 24 Ocak 1980 yapısal uyum programının temel ayağı olan mali sektördeki liberalleşme, 1 Temmuz 1980'deki mevduat faiz oranlarının serbest bırakılması ile başlamıştır. Mevduat kredi faiz oranlarının serbest bırakılmasındaki amaçlardan bazıları; bankacılık sektöründe rekabet gücü yaratılması, mali sektöre derinlik kazandırılması ve reel faiz aracılığıyla yurtiçi tasarrufların geliştirilmesi olmuştur. Zaman içerisinde bankalar arasında rekabet gücünün sağlanması ve enflasyonun kontrol altına alınması reel faiz oranlarını yükseltmeye başlamıştır. 1980 yılında başlayan bu trend, 1982 yılında bazı bankaların iflası ile devam etmiştir (Bulut, 2002: 247).

Türkiye ekonomisinde özellikle 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıklarının hızlı artması vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi, devletin nakit açığını iç borçlanma ile finanse eder hale gelmesi, bu açığı kapatmak için dış borca ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi ile döviz rezervlerinin hızla azalması hükümetin yeni bir istikrar politikası oluşturmasını zorunlu kılmıştır (Karluk, 2009: 422).

Uygulanan istikrar programı kararlarına giden süreçte, yüksek ve değişken enflasyonun varlığı, TL'ye olan güven kaybı, yurtdışından borçlanarak döviz borçlarını ve açık pozisyonlarını arttırarak kırılgan hale gelen bankacılık sektörü önemli bir rol oynamıştır. Mali sektördeki erken ve altyapıdan yoksun serbestleşme Türk sermaye piyasasını küresel spekülâtif operasyonlarına açık hale getirmiş ve 26 Ocak 1994 tarihinde devalüasyona gidilmiş, gerçekleşen krize çözüm oluşturmak amacıyla 5 Nisan 1994 İstikrar programı uygulamaya konulmuştur (Kurtoğlu, 2015: 580). Söz konusu kararlar, ne tam heteredoks ve ne de tam Ortodoks kararlardır. Kararlarda döviz kurunun çapa olarak seçilmesi önemlidir. Ayrıca en önemli sonuçlarından biri, Türkiye'nin yeniden IMF'ye muhtaç hale gelmesidir. 1985 yılından sonra IMF yardımına gerek duymadan devam eden Türkiye, 1994 yılında yeniden IMF ile bir destekleme düzenlemesi yapmak durumunda kalmıştır. Özetlemek gerekirse 1994 Krizi, Cumhuriyet döneminin en kötü krizlerinden biri olarak tarihe geçmiş, üç haneli faiz oranlarına yükselerek devletin bankacılık sektöründeki tüm mevduatların riskini üstlenmesiyle krizden çıkabilmiştir (Karluk, 2009: 428).

Sıcak para akışının sağlanmasında yük faizin üzerindedir. Ülkenin para otoritesi faizi belirlenmiş gibi görünse de, faiz yalnızca sıcak paranın belirlediği seviyede gerçekleşmektedir. Bu yüzden ülkede 1994 sonrasında hem nominal hem de reel faizler çok yüksek seyretmiş, bunun neticesinde iç borç stoku hızlı büyümüş ve bütçede faiz harcamalarına ayrılan pay yükselmiştir. Görüldüğü gibi uygulanan sıcak para ekonomisi hangi kur rejimi uygulandığına bakılmaksızın gelişmekte olan ülkeler için kriz tetikleyicisi olmaktadır. 1987-1993 tarihleri arasında açık kur çapası kullanılmış, yerli paranın faizi daha düşük tutulabildiği için iç borç stokunun artış hızı daha düşük tutulabilmiş, faiz ödemeleri daha az olduğu için bütçe açıkları azalmış fakat cari açık sorunu baş göstermiştir. 1995-1999 tarihleri arasında reel kur hedeflemesi kullanılarak cari açık kontrol altında tutulsa da yüksek faiz reel ekonomiyi olumsuz etkileyerek kamu borç stokundaki hızlı artış ülkenin maliye dengelerini altüst etmiştir (Somçağ, 2006: 48-49).

1994-95 Krizi faiz oranlarının yukarıya doğru baskı altında kalması ile başlamıştır. Faiz oranları yükselmeye başladığında gelişmekte olan ülkelerin çoğunda finansal istikrarsızlığın mühim bir göstergesi yaşanmaya başlamıştır. Nakit akımlarını azaltan yüksek faiz oranları, banka dışı firmaların bilançolarını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca faiz oranı artışı uzun vadeli varlıkların net bugünkü değerini azaltmakla birlikte, kısa vadeli borçların değerini yükselterek banka bilançolarında negatif etki doğurmuştur (Bastı, 2006: 21).

1994 yılından 2002 yılının sonuna kadar yüksek faiz ödemeleri ile sürdürülemez bir yapıya giren kamu kesimi dengesi sürekli faiz dışı harcamalar ile dengelenmeye çalışılmış, bu durum orta vadeli kamu harcama politikalarının tespiti ve uygulanmasını engellemiştir. Faiz oranlarında sürdürülebilir düzeylerin 2002 sonu 2003 başında sağlanması ile başarıya ulaşılmıştır (DPT, 2000: 41).

Tablo 21: CS Eşbütünleşme Analizi İle Makroekonomik Değişkenlere Yönelik Elde Edilen Kırılma Tarihlerine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Kırılma Tarihleri Ve Bulgular
Bütçe Dengesi	<p>1995</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gider bütçesinin en büyük kalemi transfer harcamalarına aittir. - 1994 yılındaki ekonomik durgunluk nedeniyle vergi gelirleri düşük seviyede gerçekleşmiştir. - Yatırım harcamalarına yeterli miktarda ödenek sağlanamamaktadır. -Özelleştirmeden elde edilen gelir açık finansmanında kullanılmıştır. - Özel sektörün kredi imkanı kısıtlı olduğu için üretimde yaşanan daralma istihdamı olumsuz etkilemektedir. <p>2001</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kasım 2000 krizi nedeniyle sürdürülmesi mümkün olmayan iç borç stokunda artış mevcuttur. - Sıkı para ve maliye politikası uygulanmış fakat enflasyon nedeniyle elde edilen gelirlere aşınma yaşanmıştır. <p>2006</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bütçe gider ve gelir kalemlerinde artış yaşanmış, 1984 yılından itibaren ilk kez bütçe fazlası meydana gelmiştir.
Büyüme	<p>1977</p> <ul style="list-style-type: none"> - Artış gösteren büyüme bu dönemde düşüş eğilimine geçmiştir. - Sınırlı kapasite kullanımı ve ithalata bağımlılık yüksektir. <p>1993</p> <ul style="list-style-type: none"> - Körfez savaşı, reel döviz kurunda artış ve devalüasyon beklentisi büyüme değişkeninde istikrarsızlığa neden olmuştur. - İç talep genişlemesine dayalı bir büyüme hedeflenmiştir. <p>2000</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bankacılık krizi yaşanmıştır. - Mali kriz reel sektöre sıçramış, sermaye çıkışlarıyla birlikte TL'de değer kaybı meydana gelmiş ve borsa çökmüştür.
Enflasyon	<p>1980</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yüksek bütçe açıkları, iç ve dış borç faizlerinde artış, petrol fiyatlarında ki yükseklik ve ihracatta yaşanan daralma beraberinde yüksek enflasyonu doğurmuştur. <p>1993</p> <ul style="list-style-type: none"> - Enflasyonun kronikleştiği dönemdir. <p>2004</p> <ul style="list-style-type: none"> - Enflasyonun tek haneli rakamlara indiği dönemdir.
Döviz Kuru	<p>1995</p> <ul style="list-style-type: none"> - Para ikamesinin yaşandığı dönemdir. - TL beklenenden fazla değer kaybına uğramış, kurlar yükseliş eğilimindedir. <p>2000</p> <ul style="list-style-type: none"> - Finansal kriz yaşanmaktadır. - Gecelik borçlanma basit faizleri en yüksek seviyede gerçekleşmekte ve döviz rezervlerinde kayıp yaşanmaktadır. <p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> - Döviz kuru yüksek seviyededir, döviz cinsi borçları, döviz cinsi varlıklarına kıyasla fazla olan şirketler sıkıntıya düşmektedir.
Faiz	<p>1980</p> <ul style="list-style-type: none"> - Alınan kararlar doğrultusunda faizler, sermaye hareketleri ve ithalat-ihracatın serbestleşmesi gerçekleşmiştir. <p>1994</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mevduat faizlerinin en yüksek seviyede gerçekleştiği yıldır. Hazine bonolarında faiz %400 olarak gerçekleşmiştir. - Toplam faiz ödemelerinde en yüksek pay dış borçlara aittir. <p>2003</p> <ul style="list-style-type: none"> - Faiz harcamalarında sürdürülebilirlik orta vadeli kamu harcama politikaları yardımıyla sağlanmıştır.

Zaman serileri analizinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, durağan olmayan değişkenlerin modelde sahte regresyona sebep olmalarıdır. Sahte regresyondan kaçınmanın iki şekilde mümkün olduğu önceki başlıklarda açıklanmıştır. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerinin anlamlı olabilmesi ve gerçek ilişkileri yansıtabilmesi, ancak bu zaman serileri arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığıyla mümkün olmaktadır (Gujarati, 1999: 725-726).

Serilerde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, eşbütünleşme testleri de sapmalı sonuçlar vereceğinden, eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmaların etkilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Maki (2012), beş tane yapısal kırılmayı içsel olarak göz önünde bulundurabilen bir test yöntemi geliştirmiştir. Tablo 22’de Maki (2012) tarafından geliştirilen ve yapısal kırılmalı dikkate alan eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir. Test sonucuna göre uygun kırılma sayısının 3 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 22: Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Kritik Değer			Kırılma Tarihleri (2)
	(%1)	(%5)	(%10)	
-5.801***	-6.501	-5.992	-5.714	1990, 1999, 2005

Not: *,%1, **,%5, ***,%10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Analizde Model 0 (Sabit terimde kırılma var, trendsiz model) kullanılmıştır. Kırılma tarihleri, test yöntemi tarafından, eşbütünleşme denkleminde içsel olarak belirlenen yapısal kırılma tarihleridir.

Tablo 22’deki sonuçlar incelendiğinde, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Seriler, uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle gerçekleştirilecek uzun dönem analizi, sahte regresyon içermeyecektir. Çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS yöntemiyle tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlar Tablo 23’de sunulmuştur.

Tablo 23: Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık değeri</i>
<i>Sabit Terim</i>	29.77***	-1.75	0.088
<i>lgdp</i>	-2.61***	-1.74	0.089
<i>inf</i>	0.01*	3.68	0.000
<i>exr</i>	0.95*	3.32	0.002
<i>ir</i>	0.02*	4.36	0.000
<i>D1</i>	1.71*	5.25	0.000
<i>D2</i>	4.84*	14.56	0.000
<i>D3</i>	-5.20*	-12.35	0.000
Denklem	$bd = 29.77 - 2.61 \text{ gdp} + 0.01 \text{ inf} + 0.95 \text{ exr} + 0.02 \text{ ir} + 1.71 \text{ D1} + 4.84 \text{ D2} - 5.20 \text{ D3}$		

Not: D1:1990, D2: 1999, D3:2005 yıllarında kırılmaları ifade eden kukla değişkenlerdir. *,%1, **,%5, ***,%10 düzeyinde serilerin anlamlılığını ifade etmektedir.

Tablo 23'de yer alan eşbütünleşme denklemi uzun dönem ilişkisini göstermektedir. Denkleme bakıldığında, uzun dönemde reel gayri safi yurtiçi hasıla (lgdp) ve bütçe açığı (bd) arasında negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır. Büyümede meydana gelecek %1'lik bir artış, bütçe açığını ortalama olarak 2.61 oranında azaltacaktır. Ayrıca elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde enflasyon oranı (inf), döviz kuru (exr) ve faiz oranı (ir) ile bütçe açığı (bd) arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Enflasyon oranında meydana gelecek 1 puanlık artış bütçe açığını ortalama olarak 0.01 puan artıracaktır. Döviz kurunda meydana gelecek 1 birimlik artış bütçe açığını ortalama olarak 0.95 puan artıracaktır. Faiz oranında meydana gelecek 1 puanlık artış bütçe açığını ortalama olarak 0.02 puan artıracaktır.

Uzun dönemde birlikte hareket eden serilerin, kısa dönem dinamiklerini araştırmak amacıyla, hata düzelme modeli (vector error correction: VEC) oluşturulmuştur. Hata düzeltme modelinin genel ifadesi şu şekilde yazılabilir;

$$\Delta Y_t = \text{Gecikmeli}(\Delta Y_t, \Delta X_t) + \alpha \text{ECT}_{t-1} + u_t \quad (19)$$

ECT_{t-1} hata düzeltme terimi (Error Correction Term) olmak üzere, uzun dönem analizinden elde edilen hata terimleri serisinin, bir dönem gecikmelidir. Elde edilen hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 24: Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Prob.
Δbd_{t-1}	0.209397	0.181800	1.151797	0.2570
$\Delta lgdp_{t-1}$	2.936353	10.98575	0.267287	0.7908
Δinf_{t-1}	0.003015	0.014179	0.212613	0.8328
Δexr_{t-1}	-0.672325	1.747109	-0.384821	0.7026
Δir_{t-1}	0.048971	0.029675	1.650226	0.1076
ECT_{t-1}	-0.445893	0.152200	-2.929647	0.0059

Tablo 24 incelendiğinde; analiz edilen modelde hata düzeltme terimi katsayısının (-0.445893) negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum; uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında, kısa dönemde ortaya çıkan sapmaların ortadan kalktığını ve serilerin tekrar uzun dönem denge düzeyine yakınsadıklarını, yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Ayrıca, sapmaların 0.44’lük kısmının 1 dönem içerisinde düzeldiği görülmektedir. Ayrıca elde edilen hata düzeltme modeli sonuçlarına göre kısa dönemde büyüme, enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kuru değişkenleri bütçe açığı değişkeni üzerinde etkili değildir.

Çalışmanın son kısmında Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından önerilen bootstrap nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 25’de sunulmuştur.

Tablo 25: Hacker ve Hatemi-J (2012) Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

	<i>MWALD Test İstatistiği</i>	<i>VAR(p)</i>	<i>Bootstrap Kritik Değerleri</i>		
			<i>%1</i>	<i>%5</i>	<i>%10</i>
gdp=>bd	0.004	1	7.640	4.343	2.979
cpi=>bd	0.069	1	8.150	4.245	2.850
exr=>bd	3.892***	1	8.177	4.354	3.114
ir=>bd	0.266	1	9.015	4.448	3.154
bd=>gdp	0.386	1	8.003	4.113	2.976
bd=>cpi	0.645	1	7.386	3.968	2.732
bd=>exr	0.342	1	9.379	4.282	2.860
bd=>ir	2.232	1	8.099	4.342	2.926

Not: Bootstrap kritik değerleri 1.000 döngüyle elde edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu HJC Bilgi kriterine göre 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 25 ile bütçe açığı ve diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelendiğinde; döviz kurundan bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Hesaplanan MWALD istatistik değerleri, bootstrap yöntemi ile hesaplanan %10 kritik değerinden büyük olduğu için “Ho: Bootstrap nedeni değildir” hipotezi reddedilmektedir. Diğer taraftan büyüme, enflasyon oranı ve faiz oranı serileri ile bütçe açığı serisi arasında, nedensellik ilişkisinin var olmadığı tespit edilmiştir.

CS eşbütünleşme testinde döviz kuruna ilişkin elde edilen kırılma tarihleri nedensellik testinin sonuçlarının yorumlanmasında kullanılabilir. Bu doğrultuda bütçe dengesini etkileyen tarihler ele alındığında 93 yılının ortalarında baş gösterip 5 Nisan 1994 tarihine kadar olan kriz dönemi ve etkilerinin devam ettiği 95 yılına kadar olan dönem incelenmelidir. Özellikle 93 yılında mevcut siyasi iktidar tarafından faiz oranlarındaki yüksekliğin ekonomide istikrarsızlığın nedeni olduğu açıklanmış ve kısa vadede yürürlüğe sokulacak politikalar eşliğinde faiz oranlarını azaltma amacı taşıyacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda 5 Nisan 94 kararları yürürlüğe konulmuş ve yüksek faiz oranının düşürülmesi ve TL’ de istikrar sağlanması adına piyasaya likitide enjekte edilmiş fakat beklenenin aksine döviz talebinde artışla sonuçlanmıştır. Mali piyasalarda başlayan kriz, ücretlerde azalma, işsizlik, devalüasyon ve 3 haneli rakamlara

ulaşan enflasyon ile sonuçlanmıştır (Turan, 2011: 62). Tüm bu durum ile birlikte artan kamu açıklarının finansmanı için yüksek faizli iç borçlanma araçlarına başvurulmuş, ülkenin kriz nedeniyle zedelenen itibarı dış borçlanma maliyetlerini yükseltmiştir. Sıkıntıyı aşmak üzere 94 yılında IMF ile 14 ay vadeli bir stand-by anlaşması yapılmış ve artan kamu kesimi borçlanma gereği iç borçlanmaya alternatif olarak bu şekilde karşılanmıştır. Fakat piyasadaki yüksek likitidenin yarattığı döviz talep artışı döviz kurlarının TL karşısında değer artış ile sonuçlandığından dış borçların maliyeti bütçeye ilave yük getirmiş ve döviz rezervlerinde düşüş yaşanmıştır.

99 yılına gelindiğinde bankacılık piyasasında kırılmalar başlamıştır. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma tutumu TL'ye olan talebi yükseltmiş ve bu likitide sıkışıklığına yol açmıştır. Bu sıkışıklık beraberinde dövize olan talebi arttırmıştır. TL'ye olan talep artışı döviz talebinin yanı sıra yurtiçi faiz oranlarında da artış yaratmıştır. Ayrıca aşırı değerli TL cari açıkları da beslemiştir (Mangır, 2006: 468). IMF ile yapılan anlaşma sonucu alınması öngörülen kredinin ikinci dilimi kriz nedeniyle verilmemiştir. Bu durumla birlikte finansal piyasalarda baş gösteren kriz daha da derinlik kazanmıştır (Kantarıcı ve Karacan, 2008: 151). İç ve dış çevrelerde ülkeye ilişkin duyulan tedirginlik yurt dışından gelen yabancı mali sermayenin azalmasına neden olmuştur. Mevcut yatırımcılarında fonlarını ülke dışına çıkarmaya başlaması ile Merkez Bankasının döviz rezervleri kısa sürede büyük ölçüde azalmıştır (Seyidoğlu, 2003: 149). Dış borçlanma ile elde edilen düşük gelir ithalat yapmak üzere kullanılmış ve bu durum ülkenin dış borç geri ödemesini olumsuz yönde etkilemiştir (Uygur, 2001: 18). Dış borç geri ödemesinde yaşanan sıkıntılarında eklenmesiyle birlikte meydana gelen 2000 ve 2001 krizi IMF ile yeni bir stand-by anlaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu anlaşmaya kadar olan iki yıllık süreçte TL, Dolar karşısında yüksek oranda değer kaybetmiş, bütçenin gelir ve gider dengesi arasındaki makasın açılmasıyla kriz beslenmiştir.

2008 yılının ortalarında Amerika'da mortgage piyasasında yaşanan sıkıntılarla birlikte baş gösteren kriz küreselleşmiş finansal piyasaların gücü ile Türkiye'de de mevcut istikrar ortamını etkilemiştir. İlk etapta görülen makroekonomik göstergelerdeki dengesizliklerden dış borç oranlarındaki yükseklik ile birlikte yüksek döviz kuru nedeniyle ithalata bağlı ihracat maliyetlerindeki artış, cari açık ve daralan reel kesim olmuştur. Diğer krizlerde de yaşandığı üzere, ülke içi faiz oranlarındaki yükseklik döviz kurunu ucuz hale getirdiğinden dış borçlanmada artış görülmüş, krizin etkisini arttırmasıyla birlikte vadesi gelen dış borçların ki ağırlıklı dış borçlanma payı özel sektöre aittir, anapara ve faiz ödemeleri artan döviz kuru nedeniyle tehlikeye

girmiştir. Devletin ve özel sektörün ödemiş olduğu en yüksek dış borç geri ödemesinin döviz kurunun TL karşısında değerlendirildiği bu yıla denk gelmesi ekonomiyi çıkmaza sokmuştur (Susam ve Bakkal, 2008: 75).

Görüldüğü üzere, CS eşbütünleşme testinde yer alan kırılma tarihlerinin ortak özelliği TL karşısında aşırı değerlendirilen döviz kurlarının varlığıdır. Her üç tarih de ülke ekonomisinde yaşanan krizlerin olduğu tarihlere denk gelmektedir. Dış borçların yüksekliği, değerlendirilen döviz kuru nedeniyle borçlanma maliyetlerini de yükseltmekte, cari açıkların finansmanı için döviz talebi arttırmakta ve reel kesim daralmaktadır. Bunların sonucu olarak bütçe gelir gider arasındaki makas açılmaktadır.

SONUÇ

Devlet anlayışındaki değişim neticesinde modern devlet anlayışının gereği, sanayileşmenin gerektirdiği altyapı harcamaları ve II. Dünya Savaşı sonrası gerekli harcamalar ekonomide kamu kesiminin hacminin artmasına yol açmıştır. Kamu kesiminin yapması gereken harcamalar artmış, kamu gelir ve giderleri arasındaki mali denge sarsılmıştır. Ortaya çıkan bütçe açığı Türkiye gibi gelişmekte olan ülke kategorisine giren ülkelerde ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni haline gelmiştir. Özellikle 1980'den günümüze iktisat politikalarının sağlanması ve genel ekonomik dengenin şekillenmesindeki rolü itibarıyla bütçe açıkları gündemden düşmemiş, zaman zaman uygulanan politikaların başarısızlığı nedeniyle sürdürülemez hal almıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde bütçe açıklarının teorik çerçevesi belirlenmiştir. Bütçenin tanımı ve kapsamı belirtilmekten sonra açık ölçüm yöntemleri kısaca ele alınmıştır. Bilindiği üzere belirli bir standardın sağlanması ülkelerarası kıyaslamaların yapılabilmesi ölçüm yöntemlerinin ne derece sağlıklı olduğuna bağlıdır. Ancak böylelikle açıkların makroekonomik dengeler üzerinde yarattığı olumsuz etkilere ilişkin sağlıklı tahminler yapılabilecektir. Buna bağlı olarak uygulanacak maliye ve para politikalarında başarı sağlanacak ve ülkelerin mali durumu karşılaştırmalı analizlerde doğru sonuçlar verecektir.

İlk bölümün son başlığında iktisadi yaklaşımlarda bütçe açıklarına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. Buna göre Klasik düşünce, denk bütçe anlayışına hakim olmakla birlikte, borçlanmaya yalnızca olağanüstü dönemlerde başvurulması gerektiğini belirtmiştir. Keynesyen görüş ile denk bütçe ilkesinden vazgeçilmiş ve bütçeye fonksiyonel boyut kazandırılmıştır. Ekonomideki genişleme ve durgunluk dönemlerine göre bütçe esnek bir yapıya kavuşturulmalı, açık yada fazla vermek suretiyle denge sağlanmalıdır. Monetarist yaklaşım için bütçede denklik ekonomik istikrarsızlığın önüne geçmek için şarttır. Bütçe açıklarındaki her artış beraberinde para arzı ve fiyatlar genel seviyesini arttırmakta ve bu yolla enflasyon ortaya çıkmaktadır. Arz yönlü yaklaşıma göre bütçe açıkları enflasyonun nedenidir. Önerileri kamu harcamalarının azaltılması ve vergi indirimlerine gidilmesi şeklinde olmuştur. Bir diğer görüş olan Neo Klasik iktisat yaklaşımında, açıkların finansmanının önemi vurgulanmış, borçlanmaya başvurulması durumunda toplam talepte genişletici etkinin meydana geleceği belirtilmiştir. Ricardocu Denklik Teoremine göre, açıkların finansmanının şekli önemli değildir. Rasyonel bireyler açıkların ileriiki dönemlerde borçlanma yoluyla

kapatılacağını ve vergilerin arttırılacağını öngördüğü için tasarruflarını arttırma yoluna gideceklerdir. Son olarak yer alan Kamu Tercihi ve Anayasal iktisat yaklaşımında denk bütçe esastır ve borçlanmaya olağanüstü hallerde kısa vadede kapatılmak üzere başvurulabilmektedir.

Bütçenin temeli gelir ve gider dengesi üzerinde şekillenmektedir. Bu nedenle açık nedenleri incelenirken gelirleri azaltıcı ve giderleri arttırıcı etkenler ayrı ayrı ele alınmalıdır. Türkiye ekonomisinde bütçe açıklarının nedenleri çalışmanın ikinci bölümünde bu denge üzerinde şekillenmiştir. Gelir kaynaklı etkenler; vergiye ilişkin sorunlar, vergiye karşı direnme, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ve denetim yetersizliği şeklinde, harcamaları arttıran etkenler arasında ise nüfus artışı ve sanayileşme, savunma harcamalarının yüksekliği, yolsuzluklar ve seçim ekonomisi yer almaktadır.

Bütçe açıklarının kapatılmasında başvurulan seçenekler ve geliştirilen politikalar gelişmişlik seviyesine göre farklı mali ve iktisadi etkiler yaratmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde etkiler Türkiye açısından ele alınmıştır. Finansman yöntemleri; monetizasyon, döviz rezervlerinin kullanımı, borçlanma ve ek vergileme olarak belirlenmiştir. Dönem dönem birer kerelik olmak üzere yürürlüğe konulan ek vergilere ayrı bir başlıkta yer verilmesinin nedeni vergilerin olağan kamu geliri olarak kabul edilmesi ve açığın kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamadığı durumlarda ortaya çıkıyor olmasıdır.

Çalışmanın son bölümünde seçilen makroekonomik değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisi analiz edilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle belirlenen değişkenlerin bütçe açıkları ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Bu değişkenlerden ilki enflasyondur. Enflasyon ve bütçe açıklarının ilişkisine Fisher ve Tanzi etkisi ile açıklık getirilmiştir. Bu etkilerin ortak özelliği enflasyon ve bütçe açıkları arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını kabul etmeleridir. Ayrıca yüksek enflasyon ile bütçe açıkları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koyan Patinkin etkisine de değinilmiştir. Faiz oranlarının bütçe açıkları ile olan ilişkisi Ricardian model ve Keynesyen model tarafından şekillendirilmiştir. Bunlardan ilki kamu harcamalarının finansmanında borçlanmaya başvurulmasının refah üzerinde etkisinin olmadığını, Keynesyen model ise yüksek bütçe açıklarının faiz oranlarını yükselttiğini savunmaktadır. Bütçe açıkları kronik haldeyse ve kamu kesiminin varlığı ülke içi finans piyasasında ağırlıklı mevcutsa faiz oranları üzerindeki baskıda yüksek eğilimde olacaktır. Ayrıca Mundell Fleming modelinde yüksek bütçe açıkları faiz oranlarını yükseltmekte, yurtdışı sermaye girişi artmakta böylelikle ulusal paranın dış değeri yükselmektedir. Bu durum ihracatın

azalması ithalata olan talebin artması ile sonuçlanmakta ve cari açık meydana gelmektedir. Bir diğer değişken gelir dağılımıdır. Gelir dağılımının bütçe açıkları ile olan ilişkisi vergi oranlarının artırılması ve borçlanmaya başvurulması halinde belirginleşir. Alınan borcun geri ödenmesi aşamasında borca ilişkin anapara ve faiz ödemelerinin toplanacak yeni vergiler ile yapılması ve bu vergilerin düşük gelirli kesimden yapılması gelir dağılımını bozucu etkide bulunmaktadır. Özel tasarruf ve yatırımların bütçe açıkları ile olan ilişkisi iki görüş etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki; birbirleri üzerinde etkilerinin olmadığıdır. Kamu tasarruflarının azalması özel tasarrufların artışı ile dengelenmektedir. Diğer görüş bütçe açıklarının ulusal tasarrufu azaltarak büyüme ve kalkınmayı sekteye uğratması ile birlikte dış ticaret açıklarını yükseltmesidir. Son değişken döviz kurlarına ilişkindir. Bütçe açıklarıyla ilgili olan ilişki açıkların finansmanında dış borçlanmaya başvurulması durumunda belirginleşmektedir. Alınan dış borç, döviz arzını arttırmakta ve döviz kurunun değeri azalmakta, ulusal para değeri kazanmaktadır. Bu doğrultuda ithalat ucuzlamakta, ihracat pahalılaşmakta ve ödemeler bilançosu açığı ortaya çıkmaktadır. Yeniden borçlanma gereği duyulmakta, borç stoku yükselmekte ve enflasyon tetiklenmektedir.

Bütçe açıkları ve makroekonomik değişkenlerin ilişkisine yönelik literatürde yer alan ampirik çalışmalar ortaya konmuştur. Yapılan ampirik çalışmalar Türkiye ekonomisi üzerine ve diğer ülke ekonomileri olmak üzere tasnif edilmiştir. Literatür taraması yapılmış, sonuçlar çalışmanın sahibi, kullanılan dönem ve yöntem ile elde edilen bulgular doğrultusunda tablo haline getirilmiştir.

Bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Yapılan analizlerle değişkenler ile bütçe açığı ilişkisinin varlığı ve nedensellik testi ile ilişkinin yönü belirlenmektedir. Bu çalışmalara bakıldığında en fazla kullanılan değişkenin enflasyon olduğu görülmektedir. Kronolojik olarak sıralanan çalışmalardan ilk olarak tek yönlü nedensellik tespit edilenlere yer verilmiştir. Bu çalışmaların ortak özelliği bütçe açığından enflasyona ya da enflasyondan bütçe açığına doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığıdır. Literatürde Çavuşoğlu (2005)' in 1987-2003 dönemini kapsayan çalışması, enflasyonun bütçe dengesi üzerindeki etkisinin, Tanzi ve Ters Tanzi etkileri bazında ele alınması bakımından önem kazanmaktadır. Türkiye ekonomisinde kronik enflasyon uzun yıllar varlığını sürdürmüş, Ters Tanzi etkisi ile bütçe dengesinin yorumlanması göz ardı edilmiştir. Oysa ki bu çalışma ile enflasyonun harcamaların reel değerini azaltıcı etkisinin oldukça güçlü olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bu

çalışmaların getirdiği öneri, enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için kamu harcamalarını kısmak suretiyle bütçe açıklarını azaltmak olmuştur. Literatürde bütçe açığı ile enflasyon değişkenine ilişkin çift yönlü nedenselliğin ortaya konduğu çalışmalarda oldukça fazladır. Yapılan çalışmaların çoğunda Granger nedensellik testi uygulanmış, enflasyonun bütçe dengesi, bütçe dengesinin enflasyonu karşılıklı beslediği sonucuna ulaşılmıştır. Genel bir ifadeyle; bütçe açıklarında yaşanan artış para arzında genişlemeyi doğurmakta, para arzındaki artış enflasyonu beslemekte, enflasyon oranındaki artış bütçe açıklarını daha da yükselmesi ile sonuçlanmaktadır. Az sayıda da olsa bütçe dengesi ve enflasyon arasındaki ilişkide nedenselliğe rastlanılmayan çalışmalar da mevcuttur. Bunların ortak özelliği ARDL sınır testi yardımı ile açıklanmaya çalışılıyor olmasıdır.

Çalışmanın devamında bütçe açığı ile faiz oranı değişkeni arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar sayıca az bulunmaktadır. Ortak bulguları, faiz oranı ve bütçe dengesinin aralarında nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bunlara göre, faiz oranının belirleyeni iç borç stoku olmakta, bütçe açıklarını da bu değişken etkilemektedir.

Türkiye ekonomisi üzerine bütçe dengesi ile ilişkilendirilen bir diğer değişken döviz kurudur. Bu çalışmaların ortak bulgusu, döviz kurları ile finans piyasasının derinliğinin ilişkili olduğu, fiyatlar genel seviyesinin reel döviz kuru üzerinde etkisinin yoğun olduğu şeklindedir.

Bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar geleneksel görüşü doğrular niteliktedir. Bu görüş bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi olduğunun göstergesidir. Ayrıca sayıca oldukça az olmakla birlikte aralarında ilişki olmadığını savunan Ricardocu Denklik Hipotezini kanıtlayan çalışmalar mevcuttur.

Bütçe açıklarının temel makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin diğer ülke ekonomileri üzerine incelendiği çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinde de başvurulduğu gibi en fazla kullanılan değişken enflasyon olmakla birlikte yoğun olarak uygulanan ülke ABD olmuştur. Kronolojik olarak sıralanan çalışmalardan ilk olarak tek yönlü nedensellik tespit edilenlere yer verdikten sonra, çift yönlü nedensellik ve nedensellik tespit edilemeyenler belirtilmiştir. Çalışmaların çoğu gelişmiş ülkeler için yapıldığı gibi gelişmekte olan ülkelerin veri setlerinden de faydalanılmıştır. Faiz oranları ile bütçe dengesi ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan bulguların ülkelerin gelişim seviyeleri ve seçilen dönemler itibariyle

farklılık gösterdiği görülmektedir. Ortak bulgular ise, aralarında nedensellik ilişkisinin bulunduğu yöneldir. Döviz kurları ile bütçe dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar gelişmişlik seviyesinin yanı sıra merkez bankalarının politikaları nedeniyle de farklı sonuçlar vermektedir. Bütçe dengesi ile cari işlemler açığını ele alınan çalışmalar Keynesyen görüş ve Ricardian görüş etrafında şekillenmektedir. Her iki görüşü de destekler nitelikte çalışmalar mevcuttur.

Çalışmanın cevap aradığı temel konu Türkiye ekonomisi üzerine seçilen makroekonomik değişkenlerin bütçe açığına olan etkisinin kırılma tarihleriyle ortaya konmasıdır. Bu doğrultuda Çalışmada kullanılmak üzere logaritması alınmış gayri safi yurtiçi hâsıla (*gdp*), enflasyon (*inf*), döviz kuru (*exr*) ve faiz oranı (*ir*) makroekonomik değişkenleri seçilmiş ve bunların bütçe açığı (*bd*) üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla 1973-2016 dönemi verileri kullanılarak model kurulmuştur. İlk etapta ADF birim kök testi uygulanmış ve değişkenlerin serilerinin, düzey değerlerinde birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir sonraki aşamada çoklu yapısal kırılmaları dikkate alan CS birim kök testi ile serilerin durağanlıkları incelenmiş ve ADF birim kök test sonuçları ile uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Fakat yapısal kırılmaların varlığı birim kök testine benzer nitelikte eşbütünleşme testinde de sapmalı sonuçlar verebileceğinden yapısal kırılmaları dikkate alan bir eşbütünleşme testinin kullanılması gerekmiştir. Bu doğrultuda 5 yapısal kırılmayı içselleştiren Maki Eşbütünleşme testine başvurulmuştur. CS birim kök testinde elde edilen sonuçlar da analizin bir sonraki aşamasında uygulanacak olan Maki eşbütünleşme testinin kullanımına imkan veren ön koşulu sağlamıştır. Söz konusu test ile serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri ortaya konmuştur.

Çalışmanın bulguları değerlendirildiğinde; CS eşbütünleşme testi değişkenlerin bütçe açıklarına olan etkisinin gerçekleştiği kırılma tarihlerini belirlememize imkan tanımıştır. İlk olarak bütçe dengesini ele alalım. Bu değişkene ait kırılma tarihleri; 1995, 2001 ve 2006 yılına aittir. Büyüme değişkenine ilişkin kırılma tarihleri; 1977, 1993 ve 2000, enflasyon değişkenine ilişkin kırılma tarihleri; 1980, 1993 ve 2004, döviz kuru değişkenine ilişkin kırılma tarihleri; 1995, 2000 ve 2008, faiz oranı değişkenine ilişkin kırılma tarihleri ise; 1980, 1994 ve 2003 yılına aittir. Bu dönemler çalışma içerisinde ele alınmıştır.

Çalışmada uzun dönem eşbütünleşme katsayıları FMOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Analizde yer alan eşbütünleşme denklemi uzun dönem ilişkisini göstermektedir. Denkleme bakıldığında, uzun dönemde reel gayri safi yurtiçi hasıla

(lgdp) ve bütçe açığı (bd) arasında negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır. Büyümede meydana gelecek %1'lik bir artış, bütçe açığını ortalama olarak 2.61 oranında azaltacaktır. Ayrıca elde edilen sonuçlara göre uzun dönemde enflasyon oranı (inf), döviz kuru (exr) ve faiz oranı (ir) ile bütçe açığı (bd) arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Enflasyon oranında meydana gelecek 1 puanlık artış bütçe açığını ortalama olarak 0.01 puan artıracaktır. Döviz kurunda meydana gelecek 1 birimlik artış bütçe açığını ortalama olarak 0.95 puan artıracaktır. Faiz oranında meydana gelecek 1 puanlık artış bütçe açığını ortalama olarak 0.02 puan artıracaktır.

Uzun dönemde birlikte hareket eden serilerin kısa dönem dinamiklerini araştırmak amacıyla, hata düzeltme modeli kurulmuştur. Elde edilen sonuçlar, kısa dönemde büyüme, enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kurunun bütçe dengesi değişkeni üzerinde etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Analizin son kısmında Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından önerilen bootstrap nedensellik testi uygulanmış ve büyüme, enflasyon oranı ve faiz oranı serileri ile bütçe açığı serisi arasında, iki yönlü olarak, nedensellik ilişkisinin var olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisi için döviz kurundan bütçe açığına doğru nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Bu duruma döviz kuru üzerinden yapılan dış borçlanma ile yorum getirilebilir. Bilindiği üzere tasarruf yetersizliği, döviz açığını giderme ve dış borç geri ödemesinde kullanmak üzere çeşitli amaçlarla dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Yabancı para cinsinden yapılan borçlanmanın maliyeti ülke içerisindeki makroekonomik dengesizliklerin de etkisiyle döviz kurundaki yükseliş nedeniyle artmaktadır. Geçmiş borcun vadesi geldiğinde konjonktürde TL'nin döviz kuru karşısında değer kaybetmesi söz konusuysa eğer bu durumda borç anapara ve faiz ödemesi artış göstereceğinden bütçenin harcama kalemi artacak ve bütçe açığı olumsuz yönde etkilenecektir. Analizde yer alan dönem ele alındığında 1973-1980 arası petrol krizleri nedeniyle petrol fiyatlarındaki artış ve kamu finansman ihtiyacı, 1980-1990 arası dönemde ödenemeyen dış borçlar ve ülke içerisinde yaşanan kaos, 1990-2000 döneminde art arda yaşanan ekonomik krizle birlikte bozulan ekonomik dengeler varlığını sürdürmüş, 2001 krizi öncesinde IMF ile büyük miktarda borç öngören bir anlaşma yapılmıştır. Dış borçların miktarı alınan borcun miktarının yanı sıra döviz kurlarındaki artış nedeniyle de yükseliş göstermiştir. 2002 sonrası dönemde parti hükümetinin uygulamış olduğu yapısal reformlarla borçların sürdürülebilirliğine dair olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Döviz kurundan bütçe açığına doğru nedensellik

ilişkisinin yorumlanması, dış borçlanmanın getirdiği maliyet nedeniyle harcama kalemindeki artış ile açıklanabileceği gibi bütçenin gelir kalemindeki azalma ile de ele alınabilmektedir. Şöyle ki; bütçenin gelir kalemini ağırlıklı olarak vergi gelirleri oluşturmakta ve kurun artmasıyla firmaların dövize bağlı elde ettiği gelirlerdeki azalış sonucu ödedikleri kurumlar vergisinin miktarı da azalış göstermektedir. Kurumlar vergisinin diğer vergi gelirleri içerisindeki payının %20 ile %30 arasında değiştiği göz önüne alınacak olursa bu durunun bütçe açığını arttırabileceği ifade edilebilmektedir. Ayrıca kamu alımlarının yabancı menşei olması, kurun yükselmesiyle bütçe açığını arttıracığı unutulmamalıdır.

Bütçe açıklarının azaltılması ile ilgili olan politikaların başarılı olabilmesi için para ve maliye politikaları arasında uyumun sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, harcamalarda etkinlik ön planda tutulmalı ve ekonomik disiplinsizliğe son verilmelidir. Siyasi tercihler ve belirledikleri politikaların getiri ve götürüleri hesaba katılmalıdır. Burada politika belirleyicilerine açığı azaltmaya yönelik kullanılacak olan finansman yönteminin belirlenmesi aşamasında sıkı görev düşmektedir. Çünkü kullanılan yöntemler makroekonomik değişkenler ve dolayısıyla ekonomik istikrar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler barındırmaktadır. Şöyle ki; merkez bankası kaynaklarına başvurulması cazip gelse bile parasal genişleme ve parasal istikrarsızlığın getirdiği enflasyon, paranın değer kaybetmesi ve gelir dağılımında eşitsizlik ile sonlanmaktadır. Ülkemizde 1980'den itibaren para basımına hemen hemen her dönem başvurulmuş, 2001 yılında buna son verilmiştir. Dış borçlanmanın tercihi, faiz yükünü yükseltmiş ve döviz kaynaklarının azalması ile sonlanmış ve ödemeler dengesinde istikrarsızlıklara maruz kalınmıştır. İç borçlanmaya başvurulduğunda, yüksek faiz politikası güdülmüş ve bu durum yatırımların azalması ve rant ekonomisinin ortaya çıkması ile sonlanmış. Yatırımlarda azalma, istihdamda belirsizlik yaratmış, rant ekonomisi ise çalışma gayretinde azalma ve ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Kısacası maliye otoriteleri bu deneyimleri göz önüne alarak mevcut konjoktüre en az zarar veren politikayı belirleyip yürürlüğe koymayı amaçlamıştır.

Bütçede yer alan gider kalemlerinden ağırlıklı paya sahip olan personel giderleri ve cari transferlerdir. Bu harcamalar hemen hemen her dönemde bütçede en fazla pay almakla birlikte esnetilme imkanı siyasi kaygılar nedeniyle mümkün olmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında harcamaların esnetilememesi gelir kayıplarını azaltmayı gerektirmektedir. Bütçe açığının mümkün olduğunca düşük seviyede tutulması vergi gelir kaynakları ile ilgilidir. Bu doğrultuda öncelikle vergiye gönüllü uyum

hedeflenmelidir. Vergi sisteminde adaletli sistemin sağlanması adına ağırlıklı dolaylı vergilerin payı azaltılmalıdır. Bu amaçlanırken dolaysız vergi oranlarının arttırılması yerine vergi denetim mekanizması aracılığıyla kayıp ve kaçakların önüne geçilmesi sağlanmalıdır.

Günümüzde uygulanan iktisadi politikalar ve beklentilere değinmek çalışmanın genel değerlendirmesi ve önerilerde bulunmada faydalı olacaktır. Bu doğrultuda ilk değerlendirmeyi, çalışmanın analitik kısmında yer almamakla birlikte önemini hemen hemen her dönemde koruyan cari açık kavramının bütçe açığı ile olan ilişkisi üzerinde gerçekleştirmek doğru olacaktır. Cari açık düzeyi, yurtdışından sermaye girişine ihtiyaç duyulduğu durumu ifade etmektedir. Sermaye girişi de ülke içerisindeki faiz düzeyininin yüksekliğini gerektirmektedir. Bütçe açığının yüksek olduğu bir ülkede KKBG de yüksek olacağı için faizlerde yüksek olmakta, yurtdışı fon girişi artmakta ve döviz kuru değeri azalmaktadır. Azalan döviz kuru ithalatı arttırmakta ve ihracatı azaltmakta, böylelikle cari açık ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde cari açığa ilişkin önemli olan tarih 2001 krizidir. Finansmanı için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bunların hepsinin özünde döviz ihtiyacı yer almaktadır. İstenilen doğrudan yatırımların ülkeye çekilmesidir. Buna ilaveten dışarıdan döviz cinsinden borçlanma ya da mevcut döviz rezervleri kullanılabilir. Bunu ilaveten dışarıdan döviz cinsinden borçlanma ya da mevcut döviz rezervleri kullanılabilir.

Cari açık ve bütçe açığının büyüme üzerine etkilerine ilişkin değerlendirme yapılacak olursa öncelikle ülkemizde büyümenin iç talepte artış yaratılması yoluyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı ve ülke içi tasarruf yetersizliğinin sıkıntı yarattığını belirtmek gerekmektedir. Genel hatlarıyla 1980 sonrası ekonominin yapısı; ikinci yarıdan itibaren düşük vergi tahsilatı, düşürülemeyen kamu harcamaları ve oluşan açığın ağırlıklı olarak borçlanma ile finanse edildiği dönem olarak bilinmektedir. Bu durum 2000 krizine kadar devam etmiş ve büyüme bütçe açığı vermek suretiyle sürdürülmüştür. 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik kriz, kamu bankalarının ve mali piyasaların durumu ile birlikte artan iç borç stoğunun yükselttiği faizler sonucunda söz konusu büyüme modeli terk edilmiştir. Kasım 2000 Bankacılık ve Şubat 2001 Döviz krizleri sonrasında IMF desteğiyle "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanarak krizin etkileri azaltılmaya çalışılmış ve ekonomik göstergelere bakıldığında 2002 yılında değişkenler ve cari açık seviyesindeki iyileşmeler programın başarısını ortaya koymuştur. 2004 yılından 2006 yılına kadar yeni bir büyüme modeli olarak cari açık vermek suretiyle büyüme tercih edilmiştir. Cari açık arttıkça büyüme performansı da artmış, bu durum 2008 küresel krizine kadar devam etmiştir. Bu durum faaliyet

raporlarında yer alan verilerce doğrulanmaktadır. Örneğin, 2016 yılında büyüme verisi yüzde 2,9, cari açık düzeyi yüzde -3,6 iken 2017 yılında büyüme verisi yüzde 7,4 iken cari açık düzeyi yüzde -5,6 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere cari açık düzeyindeki artış büyümenin itici gücü olmuştur. Fakat cari açığın hangi kaleminde yaşanan değişimin açık düzeyini arttırdığı burda önem arz etmektedir. 2016 ve 2017 dönemi için bu kalemin dış ticaret olduğu söylenmektedir. Özellikle altın ithalatının, altın ihracatının üzerinde yer alması dış ticaret açığını arttırmıştır. Uygulanacak politikada amaç cari açığı azaltmak ise yüksek büyüme hedefinden vazgeçmek gerekmektedir. Ayrıca cari açığı azaltacak politikanın sonucunda bütçe açığının da artacağı unutulmamalıdır. Bunun nedeni de, dolaylı vergiye dayalı olan vergi yapısının mevcut olması ve düşen ithalat dolayısıyla ithalde alınan vergi gelirlerinin azalmasıdır.

Ülkemiz 2018 yılında baş gösteren ekonomik krizin devamını 2019 yılında da yaşamaktadır. Özel sektöre ait döviz cinsinden borcun ödenmesinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklanarak döviz kurunda başlayan kriz beraberinde TL'nı kontrol altına alabilmek adına faiz artışını tetiklemiş, döviz kuru-faiz sarmalına enflasyon artışı da eklenmiş ve ekonomi darboğaza girmiştir. Yaşanan durumun karşılığı yüksek enflasyonla aynı anda ekonomide durgunluk ve işsizliği görüldüğü stagflasyon sürecidir. Bu durumda işsizliği ve enflasyonu azaltmaya yönelik politikalar seçimli olarak uygulanmalıdır. Son dönem "Enflasyonla Topyekün Mücadele Programı" ile para politikasının ağırlıklı olduğu ekonomik program yürürlüğe girmiştir. Bu yeni ekonomik programın içeriğindeki çeşitli imtiyaz ve önlemlerle yüksek haneli enflasyon rakamlarını düşürmek, piyasadaki durumu lehine çevirenlerin önüne geçmek ve piyasadaki belirsizliği azaltmak amaçlanmıştır. Mevcut ekonomide enflasyondaki yüksekliğin faiz oranlarında artış ile beraber gerçekleşmesi büyümenin önündeki en büyük engeldir. Bu doğrultuda yer alan program içeriği; ihracatçı KOBİ'lere kredi desteği, işletmelere destek, banka kredi faizlerinde indirim, asgari yüzde 10 indirim ve vergi-harç indirimleri şeklindedir. Ayrıca vergi ve harç indirimleriyle işsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Programın; istihdam üzerinde olumlu etkiler yaratması, arz fazlasını azaltması ve ekonomik daralmayı hafifletmesi beklenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus vergi indirimleri neticesinde devletin uğrayacağı vergi gelir kaybıdır. Bu durum bütçe disiplininin gevşetilmesi anlamına gelmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdioğlu, Z. ve Terzi, H. (2009). “Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2-23.
- Abell, J. D. (1990). “The role of the budget deficit during the rise in the dollar exchange rate from 1979-1985”, *Southern Economic Journal*, 57(1), 66-74.
- Abizadeh, S. ve Yousefi, M. (1998). “Deficits an Inflation: An Open Economy Model of the United States”, *Applied Economics*. Sayı: 30/10, 1307-1316.
- Açba S. (1995). “Devlet Borçlanması”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Adıyaman A. T. (2006). “Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri, Sayıştay Dergisi”, Sayı: 62, Temmuz-Eylül, 21-45.
- Aisen, A., D. Hauner (2008), “Budget Deficits and Interest Rates: a Fresh Perspective”, *IMF Working Paper*, 08/42.
- Akbulut E. (2003). “Sayıştay Denetimi ve Yolsuzlukla Mücadeledeki İşlevi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 50-51, 3-15.
- Akça H., Bilgin C. (2013). “Harca-Vergilendir veya Vergilendir-Harca: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Business and Economics Research Journal*, Cilt: 4/1, 143-157.
- Akçaroğlu, A. ve Yurdakul, F. (2004). “Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı: 59-1, 1-25.
- Akçay, O. C., Alper, C. E. ve Özmucur, S. (1996). “Budget Deficit, Money Supply and Inflation: Evidence From Low and High Frequency Data for Turkey”, *Bogazici University Department of Economics Research Papers*, Sayı: ISS/EC-1996/12.
- Akçay, O. C., Alper, C. E. ve Özmucur, S. (2001). “Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence from Turkey (1970-2000)”, *Bogazici University Department of Economics Working Papers*, No: 2001-12, İstanbul.
- Akat A.S. (1992). “Kronik Enflasyon ve Çözüm Önerileri”, *Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu*, İstanbul
- Akalın G., Erkişi K. (2007). “Türkiye’de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3/5, 89-116.
- Akdış M. (1991), “Arz Yönlü İktisatçıların Enflasyon Yaklaşımları ve Türkiye’deki Faiz Oranları”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 28, Sayı:8, 32.

- Akdoğan A. (2011). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Akın F. (2002). *Ekonometri*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Akkaya Y., Gürkaynak R. (2012). “Cari Açık, Bütçe Dengesi, Finansal İstikrar ve Para Politikası: Heyecanlı Bir Dönemin İzi”, *İktisat İşletme ve Finans*, 27(315), 93-119.
- Aktaş C. (2009). “Türkiye’nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18.
- Aksu H., Emsen Ö., Başar S. (2001). “Türkiye’de Bütçe Açıkları ile Nominal ve Reel Faiz Oranları İlişkileri: 1985-2000”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 15/1-2, 43-53
- Aksu H., Başar S. (2009). “Türkiye için İkiz Açıklar Hipotezi’nin Tahmini: Bir Sınır Testi Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:64/4, 1-14.
- Alavirad, A. (2003). “The Effect of Inflation on Government Revenue and Expenditure: The Case of The Islamic Republic of Iran”, *Organization of the Petroleum Exporting Countries*, December.
- Alkan H. I., Ümit A. Ö. (2015). “Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi”, *TSA*, Yıl:19, S:1, 247-274.
- Allen RGD. (1964). *Statics for Economists*, Mc Millan, UK.
- Altunöz U. (2013). “Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerinde Etkisi: Türkiye Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:32/2
- Altınok S., Çetinkaya M. (2003). “Devalüasyon ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları ve Sonuçları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 47-64.
- Alm, James (1998). “Tax Policy Analysis: The Introduction Of A Russian Tax Amnesty”, *International Studies Program*, 98(6).
- Alm J., Mckee, M., Beck W. (1990). “Amazing Grace: Tax Amnesties And Compliance”, *National Tax Journal*, Cilt:43/1.
- Anayochukwu O. B. (2012, September). “Fiscal Deficits And Inflation In Nigeria: The Causality Approach”, *International Journal Of Scientific & Technology Research*, Cilt: 1, 6–12.

- Anderson, S. , Heywood, P. M.(2009), “The Politics of Perception: Use and Abuse of Transparency International’s Approach to Measuring Corruption”, *Political Studies*, Vol. 57, ss.746-767
- Andreoni, J. (1991). “The Desirability of a Permanent Tax Amnesty”, *Journal of Public Economics*, Sayı: 45, Hollanda.
- Annicchiarico, B., Marini, G. & Piersanti, G. (2011). “Budget deficits and exchange-rate crises”. *International Economic Journal*, 25(2), 285–303.
- Arıcan E. (2005). “Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Uygulama”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:20/1, 77-94.
- Aslan, M. H. (1998). *Hizmet Ekonomisi*, Alfa Yayınevi, İstanbul
- Aslan H. M. (1997). *Enflasyonist Finansman Politikası*, Ak-Bil Yayıncılık, Bursa.
- Ataç B. (1994). *Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları (3. Baskı)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.
- Ataç B. (2012). *Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları (9. Baskı)*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Ataç, B. (2002). *Maliye Politikası Eğitim sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları*, No: 118
- Avcı N. (1988). “Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri,” *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara.
- Avşar N. A., Bozdereli A. A. (2012, Kasım-Aralık). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Sisteminin Rolü”, *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, 55-65.
- Aysu Y. (2011). *1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Borç Sorunu Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Aytaç D., Güran M. C. (2010). “Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyüme Etkiler mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı:13, 129-152.
- Aytaç D., Sağlam M. (2014, Nisan). “Kamu Açıkları, İç Borç ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (1), 131-149.
- Ayyıldız E. (2009). “Türk Bütçe Sisteminde Ek Bütçe Uygulamaları (1995-2004)”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 73, 69-74.

- Backhaus J. G., Wagner R. E. (2004). *Handbook of Public Finance*, Kluwer Academic Publishers, Hollanda.
- Bağdigen M., Dökmen G. (2006). “Yolsuzluğun Kamu Gelir ve Giderleri Üzerine Etkisi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2/3, 53-69.
- Bakkal S., Gürdal T. (2007). “İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Akademik İncelemeler*, Cilt:2/2, 147-173.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2006). “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi (1987-2003 VAR, Etki Tepki Analizi, Varyans Ayırıştırması)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Sayı: 61/4.
- Barro R. J. (1974). “Are government bonds net wealth?” *The Journal of Political Economy*, Sayı: 82, 1095-1117.
- Barro R. J. (1989, Spring). “The Ricardian Approach To Budget Deficits”, *Journal Of Economic Perspectives*, Cilt.3/2, 37-54.
- Barth J., Iden G., Russek F. (1986). “The Economic Consequences of Federal Deficits: An Examination Of The Net Wealth and Instablity Issues”, *Southern Economic Journal*, 27-50.
- Batavia B , Lash N. (1983, March). “Public Sector Deficits and Inflation: The Case of Turkey, *The Journal of Economics*”, 182-187.
- Baharumshah A. Z., Lau E., Khalid A. M., (2005) “Testing Twin Deficits Hypothesis: Using VARs and Variance Decomposition” " *Journal of the Asia Pacific Economy*, 11 (3), 331-354.
- Ball L., Mankiw N. G. (1995). “What do budget deficits do?”, *NBER Working Paper Series*, No: 5263.
- Bassetto, Marco ve Butters, R. Andrew (2010, 3Q). “What is the Relationship Between Large Deficits and Inflation in Industrialized Countries?”, *Federal Reserve Bank of Chicago, Economic Perspectives*, 83–100.
- Bastı E. (2006). “Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi”, *Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 191*, Ankara.
- Bayrak, M., Kanca O. C. (2013), “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri Ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 48, 91-111.
- Bayraktar C. (2011, Haziran). “Türkiye’de İç Borçlanmanın Yapısı: 1980-2010 Dönemi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 1, 1-14.

- Beaugrand P, Loko B. and Mlachila M. (2002). “The choice between external and domestic debt in financing budget deficits: The case of central and west African countries”. *IMF Working Paper*. WP/02/79, 1-30.
- Bedir S., Karabulut K. (2011). “İç Borçların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 25/1, 13-29.
- Beck, S. E. (1994). “The effect of budget deficits on exchange rates: Evidence from five industrialized countries”, *Journal of Economics and Business*, 46(5), 397-408.
- Bektur Ç. , Malcıoğlu G. (2017). Kredi Temerrüt Takasları İle Bıst 100 Endeksi Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Yıl: 17, Sayı: 3, 73-83.
- Belke M., Bolat S., Kovacı S. (2015). “Mali Açık-Cari İşlemler Dengesi Etkileşimi: Seçilmiş Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Nedensellik Yaklaşımı”, *C.U İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 16/2, 195-214.
- Berber M. Artan S. (2004). “Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori, Literatür ve Uygulama,” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:18/3-4, 1-17.
- Berksoy T. (1993). “Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Açıkları ve Bu Açıkların Finansmanı, Kamu Kesimi Finansman Açıkları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü İktisat Fakültesi Yayını*, Yayın No: 554.
- Bernheim D. B. (1989, Spring). “A Neoclassical Perspective on Budget Deficits, *Journal of Economic Perspectives*”, Cilt: 3/2, 55-72
- Berument, H. (2002), “Döviz Kuru Hareketleri ve Enflasyon Dinamiği: Türkiye Örneği”, *Bilkent Üniversitesi Yayınları*, 1-15.
- Biçen Ö. F., Görüş M. Ş., Türköz K. (2015). “Olivera-Tanzi ve Patinkin Etkilerinin Türkiye’de Geçerliliğinin İncelenmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 168, 170-185.
- Bilici N. (2011). *Vergi Hukuku (Genel Hükümler, Türk Vergi Sistemi)*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Blejer, M.I. ve Cheasty, A. (1991). “The measurement of fiscal deficits: Analytical and methodological issues”, *Journal of Economic Literature*, 29 (4), 1644-1678.
- Bleşjer M.I ve Cheasty A. (1999). *Mali Açık Nasıl Ölçülür?*, (çev:Hüseyin Şen), Maliye Dergisi, Sayı: 131, 141-147
- Blejer, M ve Cheasty A (1993). *Mali Açık Nasıl Ölçülür (How to Measure the Fiscal Deficit)*, (çev: Tülay Erken), Maliye Dergisi, Sayı: 115.

- Bickley, J. M. (2012). "Tax Gap, Tax Compliance and Proposed Legislation in the 112 th Congress", *CRS Report for Congress Report No: 7-5700*, Washington.
- Brima S., Perace E. (2015). "Budget Deficit and Macroeconomic Variables in Sierra Leone: An Econometric Approach", *Journal of Economics and Sustainable Development*, Cilt: 6/4, 38-51.
- Bozkurt H. Y. (2013). *Zaman Serileri Analizi (2.Baskı)*, Ekin Yayınevi, Kocaeli.
- Buchanan, J. M. (1979). *What Should Economist Do?*, Liberty Press, Indianapolis.
- Buchanan J. M. (1999). *The Collected of James M. Buchanan Volume 1 The Logical Foundations of Constitutional Liberty*, Liberty Fund, Indianapolis.
- Buchanan, J. M. (1999). "Kamu Borçlanması, (çev. H.Tandircioğlu)", http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf . (22.09.2015)
- Bulut, C. (2001). *Kamu Açıkları, Faiz Oranları ve Döviz Kuru İlişkileri*, Der Yayınları, Ankara.
- Bulut C. (2001). "Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri" (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut C., Canbolat Y. B. (2003). "Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri", *Journal of Qafqaz University*, No: 12.
- Bulut, C. (2001). *Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, C. (2002). *Kamu Açıkları Enflasyon, Faiz Kuru ve Döviz Kuru İlişkileri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Buiter W. H. (1983, February). "Deficits, Crowding Out and Inflation: The Simple Analytics", *NBER Working Paper Series*, 1-50.
- Büyükakın T., Erarslan C. (2004). "Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:8, 18-37.
- Candel-Sanchez, Francisco (2007), "Incentives for Budget Discipline in the Precense of Elections", *European Journal of Political Economy*, 23, 863-884.
- Cansız H. (2006). "Türkiye'de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi: Faiz Dışı Fazla Kavramı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: VIII/1.

- Cardoso, E. (1998). "Virtual Deficits and the Patinkin Effect", *Staff Papers International Monetary Fund*, 45(4), 619-646.
- Carlstrom, Charles T. ve Gokhale, Jagadeesh (1991). "Government Consumption, Taxation, and Economic Activity", *Federal Reserve Bank of Cleveland*, 3, 18-29.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D ve Perron, P. 2009. GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks Under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*. 25(6): 1754-1792.
- Catao, Luis AV, and Marco E. Terrones (2003). "Fiscal deficits and inflation" *Journal of Monetary Economics*, 52(3) : 529-554.
- Ceylan R. (2010). "Türkiye'de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?", *Maliye Dergisi*, 158, 388-397.
- Ceyhan, M. S. (2004). "Faiz Dışı Fazla nedir? Türkiye'de mevcut faiz dışı fazla ve reel faizler ile kamu borçları eritilebilir mi? (Muhtemel senaryolara göre üç projeksiyon)." C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2004.
- Ceyhan T. (2012). *Bütçe Açıkları ve Türkiye'de Bütçe Açıklarının Finansmanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Chaudhary, M. A. ve Ahmad, N. (1995, Winter). "Money Supply, Deficits and Inflation in Pakistan. The Pakistan Development Review", 34/4, 945-956.
- Christiano, L. and T. Fitzgerald (2000, Q2), "Understanding the Fiscal Theory of the Price Level", *Economic Review*, Cilt: 36/2.
- Cincotta Federico M. A. (2012, June). "Tax Avoidance In Europa", *World Commerce Review*, www.worldcommercereview.com. (14.12.2016).
- Coşar N. (1995). "Cumhuriyet Döneminde Denk Bütçe Politikasına Geçiş", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(31), 239-257.
- Coşkun G. (1994). *Devlet Bütçesi; Türk Bütçe Sistemi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Çakar P. E. (2013). "Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, 1-2.
- Çaşkurlu E. (2003). "1980 Sonrası Dönemde Merkez Bankasından Kaynak Kullanımının Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi", *G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 1/2003.
- Çakır Y. N. (2009). *Bütçe Açıklarının Politik İktisadi: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

- Çataloluk C. (2009)., “Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri, (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı:21.
- Çatık A. N. (2006). “Daraltıcı Devalüasyon Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Ege University Working Papers in Economics*, Working Paper No: 06 / 09.
- Çavdar Ç. Ş. (2010). *Türkiye’de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR modelleri ile İncelenmesi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çavuşoğlu T. (2005). “Vergi Gelirleri ve Kamu Harcamaları Açısından Enflasyon: Tanzi ve Ters Tanzi Etkileri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesin Dergisi*, Sayı: 7/3, 35-52.
- Çelen M. (1999). “Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Kesimi Finansman Açıkları,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi S.B.E., İstanbul.
- Çetin G. (2007). “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim Ve Ekonomi*, Cilt: 14, Sayı:2, 172-187.
- Çetintaş, H. (2005). “Türkiye’de Bütçe Açıkları Enflasyonun Nedeni midir?”, *İktisat İşletme ve Finans*, 115 – 127.
- Çebi C. (2015). “Bütçe Harcama Katılığı”, *TCMB Ekonomi Notları Sayı: 2015:23*, Ankara.
- Çoban O., Doğanalp N. ve Uysal D. (2008)., “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 245-257.
- Çoban Y. (2007). *Türkiye Ekonomisi*, İkinci Sayfa, İstanbul.
- Darrat, A. F. (2000). “Are Budget Deficits Inflationary? A Reconsideration of the Evidence”, *Applied Economics Letters*. Sayı: 7, 633-636.
- Darrat, A. F. (1985). “Inflation and Federal Budget Deficits: Some Empirical Results”, *Public Finance Review*, 3 (2), 206-215.
- Darıcı H. (2004), “Faiz Dışı Fazla Niçin Yeterli Olmuyor?”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 146, 58-64.
- Danışman Y. (2009). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*, (Mesleki Yeterlilik Tezi), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı, Ankara.
- Dede M. E. (2010). *Anayasal İktisat Perspektifinden Maliye Politikası Kuralları ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Uygulamanın İncelenmesi*, (Mesleki Yeterlilik Tezi), T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

- Değer, S., Sen, S. (1995), "Military Expenditure and Developing Countries", Handbook of Defense Economics I, (Ed: Keith Hartley and Todd Sandler), Elsevier Science B.V., Amsterdam, 275-307.
- Delice G. (2015). "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek, Ekonomi", *İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 21-55.
- Demir M, Çevik S., Beşer M. K. (2005). "Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Ekonomik Etkileri: Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20/1.
- Demir O. (2001). "Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16/2, 11-30.
- Demir M., Sever E. (2008). "Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri", *Elektronik ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:7/25, 170-196.
- Demir M. V. (2004). "4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun Getirdiği Yenilikler, Önceki Mevzuat ile Karşılaştırılması", *Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara.
- Demirel D. (2005), "Kurumsal Retorikte Moda Trend: Yeni Kamu Yönetimi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 58, 110.
- Dewald W., Ulan G., M. (1990). "The Twin Deficit Illusion", *Cato Journal*, Cilt: 9/3, 689-707.
- Dinler Z. (2013). *İktisada Giriş*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Dileyici D. , Özkıvrak Ö. (2010). "Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2/1.
- Direkçi T. (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Dornbusch, Rudiger (1993). *Stabilization, Debt and Reform-Policy Analysis for Developing Countries*, Harvester-Wheatsheaf, London.
- Dornbusch R., Fischer S. (1998). *Makroekonomi*, (çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Refia Yıldırım), Mc Graw-Hill – Akademi, Ankara.

- Dökmen G. (2012). “Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 27/2, 115-143.
- Dökmen G. (2012). “Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 41-51.
- Dumlupınar S., Yardımcıoğlu F. (2015). “Vergi Denetimlerinin Kayıt dışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneği”, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1/1, 1-15.
- Dura, Y. C. (2006), “Kamu Tercihi Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 451, 107-117.
- Duran M. (1996). Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı, Kamu Kesimi Finansman Açıkları X Türkiye Maliye Sempozyumu Kemer/Antalya, *İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi*, İstanbul.
- Durusoy Ö. D., Tokathoğlu İ. (1997). “Devalüasyon ve J Eğrisi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 8/24-25, 65-79.
- DPT (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.
- DPT (2001). “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nüfus, Demografi Yapısı”, *Göç Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.
- Dwyer, G. P. (1982). “Inflation and Government Deficits”, *Economic Inquiry*. Sayı: 20-3.
- Eisner R. (1989). “Budget Deficits: Rhetoric and Reality”, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt: 3/2, 78.
- Edizdoğan N. (2008). *Kamu Bütçesi*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Edizdoğan N., Gümüş E. (2013). “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 164, 99-119.
- Egeli, H. (1999). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıkları”, *Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2).
- Egeli H. A., Egeli H. (2008). “Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan'ın Dış Borçlarının Sürdürülebilirliği”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı:7.
- Egeli H. (2002), “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2.

- Egeli H. (1998). “Bütçe Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri Ve Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Finansman Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Maliye Yazıları*, Sayı 58.
- Egeli H. (2004). *Bütçe Politikası Ders Notları*, İzmir, 54- 57.
- Egeli H.ve Özen A, (2013). *Teoride ve Uygulamada Bütçe Politikası*, Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım, İzmir.
- Eğilmez M. ve Kumcu E. (2002). *Ekonomi Politikası* (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı), Om Yayınevi, İstanbul.
- Eğilmez M. ve Kumcu E. (2012). *Türkiye’de Ekonomi Politikası*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez M. (17 Haziran 2004). “Borçlanma Gereği”, *Radikal*.
- Eğilmez M. (25 Eylül 2007). “Hazine’ ye bir sorum var”, *Radikal*
- Eğilmez M. (2012). *Makro Ekonomi Türkiye’den Örneklerle*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ejder, H. L. (2002). “Kamu açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizi ve değerlendirmesi”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 189-208.
- Eken H. M. (2009). “Dünya’da Finans Krizi Türkiye’de Ekonomik Kriz”, <http://www.finanskulup.org.tr/makale> (17.05.2018).
- Emil F. ve Yılmaz H.H. (2003), “Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi; Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler Türkiye’de Kamu Borçlanması (Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentiler)”, *Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın no.16, XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, 12-16 Mayıs 2003 Kıbrıs, İstanbul*.
- Engen E., Hubbard, R. G. (2004): “Federal Government Debts And Interest Rates” *NBER Working Paper*, 10681.
- Enders W. (1995). *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons. Inc, New York.
- Ergen Z., Kılınçkaya L. (2014). “Türkiye’de Vergi Denetim Sistemi ve Sistemin Aksaklıklarının Değerlendirilmesi”, *Sosyo-Ekonomi*, 2014-1, 281-304.
- Erginay A. (1990). *Kamu Maliyesi*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Erkan Ç., Tutar E., Tutar F., Eren M. V. (2012). “Türkiye’nin Dış Borçlarının Analizi (1980-2012)”, *International Conference On Eurasian Economies*, 312-318.
- Erkılıç, S. (2006). *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), TCMB, Ankara.

- Eroğlu A. S. (1998). *Bütçe Açığı- Cari İşlemler Açığı İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme*, (DPT Uzmanlık Tezi), Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Ertel N. , İnsel A. (1993). “Türkiye’de Kronik Enflasyon Süreci ve Antienflasyonist Politikaların Etkinliği”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 20, No: 3, 299-312.
- Eskridge W. N. Jr. (1988). “Politics Without Romance: Implications of Public Choice Theory for Statutory Interpretation”, *Faculty Scholarship Series*, Sayı: 3824.
- Evans P. (1988). “Are Consumers Ricardian? Evidence For The United States”, *Journal Of Political Economy University of Chicago Press*, Cilt:96, Sayı:5, 983-1004.
- Evgin T. (1994). “90’lı Yıllarda Bütçe ve Bütçe Açığının Finansmanı”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 5, Sayı: 13, 19-46.
- Evgin T. (1995). “90’lı Yıllarda İç Borçlarımızın Ekonomik Açından Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (1). 209-220.
- Feldstein, M. (1986). The budget deficit and the dollar, *NBER Macroeconomics Annual - 1986*, Stanley Fischer (edt.), Cambridge: MIT Press.
- Fisher I. (1930). *The Theory Of Interest*, The Macmillan Company, New York.
- Fischer S., Easterly W. (1990). “The Economics of the Government Budget Constraint”, *The World Bank Research Observer*, Cilt: 5, No: 2, 127-142.
- Friedman M. (1975). Unemployment versus Inflation? An Evolution of Phillips Curve, IEA, Lecture, No.2
- Friedman, Milton. Heller, Walter W., (1969). *Has Fiscal Policy Been Oversold?, Monetary vs. Fiscal Policy*, W. W. Norton & Company Inc, New York.
- Karayılmazlar Ekrem (ed), (2011). *Kamu Maliyesi*, Lord Matbaacılık, İstanbul, 372-388.
- Karagöz K. (2007). “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri: Ekonometrik Bir Değerlendirme”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:66-67.
- Kasseah, H., Weng, M. F. ve Moheput, K. H. (2011). “Central Bank Independence: Evidence From Africa”, *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*. Sayı: 2/4, 325-332.
- Kiani, K. M. (2009). “Federal Budget Deficits and Long Term Interest Rates in USA”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 49(1): 74-84.
- Kopczuk, W. (2006)., “Tax Simplification and Tax Compliance: An Economic Perspective”, <http://www.columbia.edu/~wk2110/bin/epi.pdf> (28.02.2017).
- Laubach T. (2003) “New Evidence on the Interest Rate Effects of Budget Deficits and Debt”, *FEDS Working Paper No. 2003-12*, pp.1-20.

- Lessard R. D. (1986). "International Financing for Developing Countries", *World Bank Staff Working Paper, No:793, World Bank, Series on International Capital and economic development*, No: 2.
- Işık, N., Acar, M., & Işık, B. (2004), "Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 9(2), 325-340.
- Işık N., Acar M. (2003). "Kayıtdışı Ekonomi: Ölme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 117-136.
- Ishı H. (1986). "Overview of Fiscal Deficits in Japan: with Special Reference to the Fiscal Policy Debate", *Hitotsubashi Journal of Economics*, 27(2), 133-148.
- Inam U. (2014), "Budget Deficit And Inflation In Nigeria: An Empirical Analysis (1970–2010)", *Journal of Economics and Sustainable Development*, Cilt:5, No.2, 26–32.
- Istanbul Ticaret Odası (ITO) (1989). *Kamu İç Borçlanmasının Kamu Dışı Kesimler için Kullanılabilir Kaynaklar Üzerindeki Etkisi*, Yayın No: 1989-30, İstanbul.
- IMF (2014). *External Debt Statics*, International Monetary Fund Publication Services, Washington.
- IMF (2018). <https://www.imf.org/en/Data> (03.12.2018).
- İlgün M. F., Dumrul C., Aysu A. (2014). "Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Türk Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 10, Sayı: 23,13-30.
- İncekara A., Demez S., Ustaoglu M., (2012). "Validity of Fisher Effect for Turkish Economy: Cointegration Analysis", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 8th International Strategic Management Conference, İstanbul Üniversitesi.
- İnsel A. (1995). "The Relationship Between the Inflation Rate and Money Financed Deficit in Turkey: 1977-1993", *The University of New South Wales School of Economics, Discussion Paper*, Sayı: 95/31.
- İpek E., Esener S. C. (2014). "Borçlanmayı Savunmak: Dış Borcun Bir Belirleyicisi Olarak Savunma Harcamaları", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 69- 94.
- İyidiker H., Özügürlü Y. (2003). "Türkiye'de Kamu İç Borçlanmasının Reel Kesim Üzerindeki Etkileri, Türkiye'de Kamu Borçlanması", *XVIII Türkiye Maliye*

Sempozyumu Girne/Kıbrıs, Marmara Üniversitesi Maliye araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın No: 16, İstanbul.

- Gedik M. A. (2008), “Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları ve İktisadi Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 245-268.
- Gedikli A. (2011). “Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme Ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme” , Öneri, Cilt: 9, 169-188.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2009). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008- 2010, Ankara, 87, 1-78.*
- Georgantopoulus, A. G. ve Tsamis, A. D. (2011). “The Macroeconomic Effects of Budget Deficits in Greece: A VAR-VECM Approach”, *International Research Journal of Finance and Economics*. Sayı: ISSN 1450/2887, 79/2011.
- Göcen S. (2017). “Türkiye’nin 1990-2015 Dönemindeki Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Marmara İktisat Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 61-76.
- Gök A. K. (2007). “Vergi Direncinin Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 1, 143-163.
- Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*, Beşir Kitabevi, İstanbul.
- Gujarati D. N. (2004). *Basic Econometrics*, The McGraw-Hill Comp, Newyork.
- Gujarati, D.N (1999). *Temel Ekonometri*, (çev. Ü. Şenesen, G.G. Şenesen), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Gül, E. , Ekinci, A. (2006), "Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1984-2003", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91-105.
- Güenal M. (1996). “Türkiye’de Kamu Finansmanı Dengesi (Ya Da Dengesizliği) Sorunu Ve Çözüm Önerileri”, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 126.
- Günay A. (2007). “Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Yayın No:2007/375.
- Günaydın, İ. (2001). “Türkiye’de Kamu Kesimi Açıkları ve Enflasyon”, *Journal of Quafqaz University*, Sayı: 10.

- Günaydın İ. (2004). "Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 158-11.
- Gürler, A. S. (1998). *Devlet İç Borçlanma Yöntemleri OECD ve Türkiye Uygulamaları*, (DPT Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT 2488, Ankara.
- Gül E., Ünlü A. (2006). "Türkiye’de Bütçe Açıkları ile Borçlanmalar Arasındaki Nedensellik İlişkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2.
- Gümüş S. (2008). *Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemlerinin Makro Ekonomik Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Güneş H. H., Aydemir C. (2005). "Anayasal İktisat Teorisini Doğuran Anlayışlar", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com*, ISSN:1304-0278, Cilt: 3, Sayı 12 (74-86).
- Gürdal T, Yardımcıoğlu F. (2005). "Türkiye’de Faiz Dışı Fazlanın Gelişimi ve Ekonomik Etkileri Açısından Değerlendirilmesi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 58.
- Güriş S., Çağlayan E., Güriş B. (2013). *Eviews ile Temel Ekonometri*, DER Yayınları, İstanbul.
- Grauwe P.D. , Polan M. (2005). "Is Inflation Always and Everywhere a Monetary Phenomenon?", *Scand. J. of Economics*, 107(2), 239–259.
- Gwartney J. D. (2008). "Supply-Side Economics, *The Concise Encyclopedia of Economics*, 2 nd. Edition", <http://www.econlib.org/library/Enc/SupplySideEconomics.html> (03.01.2017).
- Gwatney, J., Holcombe, R. and R. Lawson. (1998). "The Size and Functions of Government and Economic Growth", *Joint Economic Committee Study*, April.
- Güreşçi E. (2010). "Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerinde Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, 47-55.
- Habibullah, M. S., Cheah, C. ve Baharom, A. H. (2011). "Budget Deficits and Inflation in Thirteen Asian Developing Countries", *International Journal of Business and Social Science*. Sayı: 2-9.
- Hacker R. S. , Hatemi-J A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions, *Applied Economics*, 1489-1500.

- Hacker R. S. , Hatemi-J A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance, *Journal of Economic Studies*, Vol: 39, No:2, 144-160.
- Hakkio, C.S. (1996). “The effects of budget deficit reduction on the exchange rate”, *Federal Reserve Bank of Kansas City, Economic Review*, 3rd Quarter, 21-38.
- Hamilton J Ve M. Flavin (1986). “On the Limitations of Government Borrowing: A Framework for Emprical Testing”, *The Economic American Review*, Cilt:76, No:4, 808-819.
- Hepaksaz E. (2007). “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 44 Sayı:514.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric causality tests with an application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456
- Hiç M. (2009). *Turkish Economy and Politics 1923-2002*, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Hill P. J. (1999). “Public Choice: A Review”, *Faith & Economics*, No: 34, 1–10.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-201)*, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2015). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)*, Ankara.
- Kantarci H. B. , Karacan R. (2008). Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı: 155, 144-158.
- Karaçor Z. (2006). “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001Krizinin Öğrettikleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 380-391.
- Karagöl E. T. (2010). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar”, *SETA Analiz*, Ağustos.
- Karakurt B., Akdemir T. (2010). “Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, 226-261.
- Karaman K., Pamuk Ş. (2009). “Osmanlı Bütçeleri ve Mali Yapının Evrimi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 191, 26-33.
- Karatay Ö., Karatay A. (2011). “Türkiye’de Vergi Afları ve 6111 Sayılı Kanun’un Değerlendirilmesi: Bayburt İli Örneği”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, No: 2, 181-190.
- Karluk R. (2009). *Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm*, BETA Basım, İstanbul.

- Kaufmann D. (1999). "Corruption: The Facts", *Foreign Policy*, Sayı: 107, 114-131.
- Kaufmann S, Scharler J., Winckler G. (2002) "The Austrian Current Account Deficit Driven By Twin Deficits or by Intertemporal Expenditure Allocation?" *Empirical Economics* Cilt: 27, Sayı: 3, 527-542.
- Kaya A. (2014). "Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz", *Maliye Dergisi*, Sayı: 167, 184-199.
- Kazgan G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Kellner M. (2004). "Tax Amnesty 2004/2005- an Appropriate Revenue Tool?", *German Law Journal*, Cilt: 5, Sayı: 4.
- Kesbiç, C. Y., Baldemir E. ve Bakımlı E. (2005). "Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Model Denemesi", *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 11/2, 27-40.
- Kesriyeli M. (1997). "1980'li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri", *T.C. Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü Araştırma Yayını*, Sayı: 97/4, Ankara.
- Kırlioğlu, H., Karaca,N. (2003). "Türk Devlet Muhasebe Sisteminde Yer Alan Avans Uygulamalarının Muhasebeleştirilmesine İlişkin Bir Öneri", *Mali Çözüm Dergisi*, Cilt: 64 , ISSN:1303-5444, 77- 86.
- Kızılboga R. (2012). "Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, 91-109.
- Kızılkaya O. (2018). "Türkiye'de Turizm Gelirleri ve Büyüme İlişkisinin Bootstrap Nedensellik Testi İle İncelenmesi" , *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 21, 218-227.
- Kim, S. & Roubini, N. (2008). "Twin deficit or twin divergence? Fiscal policy, current account, and real exchange rate in the US", *Journal of International Economics*, 74(2), 362-383.
- Kirmanoglu H. (2007). *Kamu Ekonomisi*, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Koru A. T. ve Özmen E. (2003). "Budget Deficits, Money Growth and Inflation: The Turkish Evidence", *Applied Economics*, Cilt: 35, Sayı: 5, 591-596.
- Köksal M. (1989). *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kutlar A. (1998). *Bilgisayar Uygulamalı Ekonometriye Giriş*, Beta Basım Yayın Dağıtım, Sivas.

- Kutlar A. (2012). *Ekonometriye Giriş*, Nobel Yayın, Ankara.
- Kurtoğlu R. (2015). *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Kuşat N., Dolmacı N. (2011). “Kamu Tercih Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1.
- Lim C. H. ve Papi L. (1997). “An Econometric Analysis of Determinants of Inflation in Turkey”, *IMF Working Paper*, Sayı: 97/170.
- Maki D. (2012). “Tests for cointegration allowing for an unknown number of breaks”, *Economic Modelling*, 29 (2012), 2011–2015.
- Mangır F. (2006). Finansal Deregülasyonunun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16, 459-472.
- Mammadov F. (200). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri: Azerbaycan Örneği (1992-2006)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mascaro, A., and Meltzer, A. (1983). “Long and short run interest rates in a risky world.” *Journal of Monetary Economics*, Cilt: 12, 485-518.
- Maliye Bakanlığı (2015). *Yıllık Ekonomik Rapor*, Ankara.
- Maliye Bakanlığı, (2016). *Vergi Harcamaları Raporu*, Ankara.
- Metin, K. (1995). “An Integrated Analysis of Turkish Inflation”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. Sayı: 57/4.
- Metin, K. (1998). “The Relationship between Inflation and The budget Deficit in Turkey”, *Journal of Business and Economic Statistics*. Sayı: 16/4, 412-422.
- Mitchell D. J. (2011). *Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması*, (çev. Sinan Çukurçayır), Maliye Dergisi, Sayı: 161, 326-336.
- Monacelli, T. & Perotti, R. (2010). “Fiscal policy, the real exchange rate and traded goods. *The Economic Journal*”, 120(544), 437-461.
- Mukhtar, T. ve Zakaria, M. (2010). “Budget Deficit, Money Supply and Inflation: The Case of Pakistan”, *Privredna Kretanja i Ekonomska Politika*. Sayı: 122/2010, 53-67.
- Mustafa S. , Şahin E. A. , (2009). “Anayasal İktisat”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı: 1, s.86.

- Mutluer T. (2008). *Teoride ve Türkiye’de Kamu İç Borç Yönetimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Mutluer vd. (2010). *Bütçe Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Neyaptı B. (2003). “Budget Deficits and Inflation: The Roles of Central Bank Independence and Financial Market Development”, *Contemporary Economic Policy*, Cilt: 21, No: 4, 45-475.
- Newbold P. (2000). *İşletme ve İktisat için İstatistik*, (çev.Ümit Şenesen), Literatür Y., İstanbul.
- OECD (2002). *Measuring the Non-Observed Economy A Handbook*, Paris.
- Oladipo, S. O. ve Akinbobola, T. O. (2011). “Budget Deficit and Inflation in Nigeria: A Causal Relationship”, *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 2 (1): 1-8.
- Okpanachi, U. M. (2004). *Government Deficit and the Inflationary Process in Nigeria: 1986-1998*. (Yüksek Lisans Tezi), Department of Economics, Faculty of Social Sciences, University of Jos, Jos.
- Oktayer A. (2010). “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158, 431-447
- Oskay C. S. (2004). “1980’den Günümüze Türkiye’de İç Borçların Yapısal Gelişimi ve Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, 119-138.
- Oyan O. (1998). *Kamu Maliyesi ve Politikası, Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Öniş Z., Özmucur S. (1990). “Exchange Rates, Inflation and Money Supply in Turkey, Journal of Development Economics”, Cilt: 32, Sayı:1, 133-154.
- Öruç E. (2016). “Bütçe Açıkları Enflasyonist Etkiye Sahip Midir? Türkiye Üzerine Uzun Dönemli Analiz”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 1, 16: 1-21.
- Önder İ., Kirmanoğlu H. (1996). *Kamu Finansman Açıklarının Tanımlanması, Kamu Kesimi Finansman Açıkları X Türkiye Maliye Sempozyumu Kemer/Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi*, İstanbul.
- Önder T. (2005). *Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması* (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Öz A. E. (2008). *Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Kapsamında Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesinin Karşılaştırmalı Olarak Analizi*, (Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Özaktaş, F. D. (2007). Sürekli Bütçe Açıklarından Enflasyona: Türkiye Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi*.
- Ozatay F., G. Sak (1996). *1980 Sonrasında Kaynakların Kamu ve Özel Sektör Arasında Paylaşımı ve Sonuçları*, Tusiad Yayınları, İstanbul.
- Özkan H. (2006). *Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özgün, D. B. (2000), *An Empirical Approach to Fiscal Deficits and Inflation: Evidence From Turkey*, Hazine Müstesarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özmen M., Koçak İ.F. (2012) “Enflasyon, Bütçe Açığı Ve Para Arzı İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 1-19.
- Özmen A., Poyraz K. (1999). “Zaman Serilerini Mevsimlik Etkiden Arındırmada Uygun Tekniğin Belirlenmesine İlişkin Bir Yaklaşım”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 167-186.
- Öztürk N. (2014). *Maliye Politikası*, Ekin Yayın Dağıtım, Bursa.
- Parasız İ. (2001). *Enflasyon-Kriz Ayarlamalar*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parlaktuna İ., Şimşek Ş. (2007). “Bütçe Finansman Kaynaklarının Belirlenmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1989-2005)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 43-68.
- Pata U. K. (2018). Türkiye’de Enflasyon, Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri ile Analizi, *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, 174: 92-111.
- Patinkin, D. (1993). “Israel's Stabilization Program of 1985, or Some Simple Truths of Monetary Theory”, *The Journal of Economic Perspectives*, 7(2) 103-128.
- Peker, O., Y. Acar (2010), “Türkiye’de Konsolide Bütçe Açıklarıyla- İç Borçlanma Faiz Oranları Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 193-206.
- Pınar A. (2010). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama*, Naturel Yayıncılık, Ankara.

- Piontivsky, R., Bakun, A., Kryshko, M. Ve Sytnyk, T. (2001). The Impact of the Budget Deficit on Inflation in Ukraine, (*Research Report*), International Centre for Policy Studies. May 2001.
- Rahman M. , Mustafa M. , Bailey E. ; (1996), “US Budget Deficits, Inflation and Exchange Rate: A Cointegration Approach”, *Applied Economics Letters*, 3, 365-368.
- Schöller, B. R., *The Economy Today Seventh Edition*, The McGraw-Hill Com. Inc., U.S.A.
- Prowse, S. (1995), *Government Deficits, Good, Bad or Irrelevant*, Federal Reserve, Washington.
- Bank of Dallas, *The Southwest Economy*, Issue 3, pp.3-6
- Rangarajan C., Srivastava D.K. (2003). “Dynamics of Debt Accumulation in India Impact of Primary Deficit, Growth and Interest Rate”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 38, No. 46 (Nov. 15-21, 2003), 4851-4858
- Saleh A. S. (2003), “The Budget Deficit and Economic Performance, A Survey”, *University of Wollongong Economics Working Paper Series*.
- Saraçoğlu B. (1990). “Ekonomik Zaman Serilerinin ve DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksinde Trend ve Mevsimlik Dalganmaların Regresyon Yolu ile incelenmesi”, *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Saraçoğlu, B. (1998). “Mali Açıkların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Rolü ve Enflasyonla Mücadelede Etkili Politikaların Seçimi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Sayı: 25/2, 329-359.
- Saraçoğlu, B. (1999). “Türkiye’de Kamu Açıkları ve Enflasyon”, *Analysis and Research*. Sayı: Ocak 99.
- Sargent T. , Wallace N. (1981). . “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, Cilt:5, No:3, 1-17.
- Savaş V. (2007). *İktisatın Tarihi*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 259.
- Savaş A. (2009). “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 72, 51-66.
- Savas, V. (1997), *Anayasal İktisat*, (3. Baskı), Avcıol Basım Yayım, İstanbul.
- Savaş V. (1997). *İktisatın Tarihi*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, 294.
- Serban, Marius, (2002) *Budget Deficit and Inflation*, Academy of Economic Studies, Doctoral School of Finance and Banking, Bucharest.
- Selden R. T. (1977). Moneterism, In. Weintraub(Ed.), 253-274.

- Seyidoğlu H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 141-156.
- Seyrek İ., Mızrak Z. (2009). “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 22-2009, 383-394.
- Sever, E. ve Mızrak, Z. (2007). “Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Örneği” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 265-283
- Sevütekin M., Çınar M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa.
- Somçağ S. (2006). *Türkiye'nin Ekonomik Krizi Oluşumu ve Çıkış Yolları*, Yayınevi, İstanbul.
- Sönmez, S. (1998). “Türkiye’de Kamu Açığının Finansmanı ve Enflasyon Vergisi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 25(2), 361-377
- Sugözü İ. H. (2009). “Türkiye’de İç Borçlanma Ödenebilirliği ve Tahkimler (1990 – 2000)”, *KMU İİBF Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 17, 69-83.
- Susam N. , Şeker M. , Kılıçer E. (2013). “Türkiye Ekonomisi 2014 Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Performansı Raporu”, *İstanbul Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 18.11.2013, http://iktisat.istanbul.edu.tr/ifesam/wp-content/uploads/2013/12/butce_performans_raporu.pdf (12.10.2016).
- Susam, Nazan (2009). *Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları 1923-2008*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Susam N. , Bakkal U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek? *Maliye Dergisi*, Sayı: 155, 72-88.
- Şahbaz A. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kur Değişimlerinin Toplam Çıktı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Şahinoğlu, T., Özden, K., Başar, S. ve Aksu, H. (2010). “Türkiye’de Enflasyonun Oluşumu: ARDL Yaklaşımı”, *Sosyoekonomi*. Sayı: 2010-1/100102.
- Şeker M. (2006). “Dış Borçlanmaya Teorik Bir Bakış ve Dış Borçların Ekonomik Etkileri”, *Sosyoekonomi*, Ocak-Haziran 26-1.
- Şen H., Sağbaş İ. (2004). *Bütçe Açıkları Teori ve Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

- Şen H., Sağbaş İ., Keskin A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Şener O. (2010). *Kamu Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Şenesen G. G. (2002). *Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri 1980–2001*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Şenyüz D., Yüce M., Gerçek A. (2013). *Vergi Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Şimşek M. (2005). “Türkiye’deki Bütçe Açıklarının Ulusal Tasarruflara Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 1-20.
- Tandırcıoğlu H. (2000). “Türkiye’de Dış Borç Sorunu, Dış Borçların Sürdürülebilirliği ve Dış Borçların Sınırlandırılması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2.
- Tanzi, V. (1977). “Inflation, Lags in Collection, and the Real Value of Tax Revenue”, *International Monetary Fund Staff Papers*, 24(1), 154-167.
- Tanzi, V. (1978), “Inflation, Real Tax Revenue, and the Case for Inflationary Finance: Theory with an Application to Argentina”, *International Monetary Fund Staff Papers*, 25(3), 417-451.
- Tanzi, V. (2000), “Taxation In Latin America in the Last Decade”, *Center for Research on Economic Development and Policy Reform Working Paper*, 76, 1-38.
- Taş S., Örnek İ., Aksoğan G. (2013). “Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3):659-682.
- Taşar M. O. (2010). “Türkiye’nin güçlü ekonomiye geçiş programı ve Makro ekonomik etkilerinin analizi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 76-97
- Tayyar A., Çetin B. (2013). “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1.
- Tekin F., Çelikkaya A. (2014). *Vergi Denetimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tekin-Koru A., Özmen E. (2003). “Budget Deficits, Money Growth and Inflation: The Turkish Evidence”, *Applied Economics*, Cilt: 35, 591-596.
- TCMB (2004). Enflasyon, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964/enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964> (21.09.2015).

- TCMB (2005). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda Döviz Rezerv Yönetimi*, Ankara.
- Tchaidze R. (2007). "Quasi-Fiscal Deficit in Nonfinancial Enterprises", *IMF Working Paper*, January.
- TCMB (2015). *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı Kitabı*, Ankara.
- TCMB (2001). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, <http://www.tcmb.gov.tr/duyurular> (04.08.2016).
- TCMB Bülten (2011). *Kamu Borç Sürdürülebilirliği*, Sayı: 24, Ankara.
- The World Bank (1988). *World Development Report*, Oxford University Press, Oxford.
- Tullock G. (2008). "Public Choice," *The New Palgrave Dictionary of Economics*, <https://www.law.berkeley.edu/php-programs/courses/fileDL.php?fID=3510> (05.11.2016).
- Turhan İ. (1996). Kamu Kesimi Açıklarının Reel Makroekonomik Sonuçları ve Bankacılık Kesimine Etkileri, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü,
- Araştırma-İnceleme Yazısı:96-12, İstanbul, sayfa 7'den aktaran Günay A. (2007). Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No:2007/375
- Tanzi V. (1993). "Fiscal Deficit Measurement", *IMF Staff Papers*.
- Tiwari A. K. , Bolat S. , Koçbulut O. (2015). Revisit the Budget Deficits and Inflation: Evidence from Time and Frequency Domain Analyses, *Theoretical Economics Letters*, No:5, 357-369.
- Torun N. (2015). *Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 56-80.
- Turhan S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Tügen K. (2013). *Devlet Bütçesi*, Bassaray Matbaası, İzmir.
- Tügen K. (1993). "Türkiye'de Bütçe Açıkları", *EG_AD Ekonomik Raporlar*, Sayı:3, İzmir,
- Tügen K. (1991). "Bütçe Açıkları, Finansmanı ve Sonuçları", *T.C Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 89-105.

- Tüleykan H., Bayramoğlu S. (2016). “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 44 , 401-420.
- Türk İ. (1989). *Maliye Politikası*, Sevinç Yayınları, Ankara.
- Türk İ. (2001). *Maliye Politikası Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tütüncü A., Zengin H. (2016). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 195-209.
- Uğurlu E. (2009). Durağanlık ve Birim Kök Sınamaları, Ders Notları Kitapçık 1, https://www.researchgate.net/publication/281647245_Duraganlik_Birim_Kok_Sinamaları-Stationarity_Unit_Root_Tests?enrichId=rgreq-ea2e8a08767c1a57d82ea98aeaade58c-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzI4MTY0NzI0NTtBUzo0MjIwOTY4Mzc4NDQ5OTJAMTQ3NzY0NzEzNjE1NQ%3D%3D&el=1_x_2&esc=publicationCoverPdf (10.11.2018).
- Uluatam Ö. (2012). *Kamu Maliyesi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Ulusoy A. (2012). *Maliye Politikası*, Park Kitap, İstanbul.
- Ulusoy A. (2012). *Devlet Borçlanması*, Celepler Matbaacılık, Trabzon.
- Ulusoy A., Erdem H. F. (2014). “İç borçlanma ve Enflasyon Etkileşimi: Türkiye Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:22, 122-135.
- Uman O. (2010). “Vergi Denetiminin Türk Muhasebe Uygulamalarına Etkisi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 45, 190-199.
- Uygur, E. (2001). “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*.
- Uygur, E. (2001). “2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt, 25, Mart-Nisan.
- Ülgen G. (2005). “Türkiye’de Dış Borcun Sürdürülebilirliği”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: XX, Sayı: 1.
- Ümit Ö. (2007). *Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi*, (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ümit A. Ö. (2016). “Türkiye’de Ticari Açıklık, Kredi Hacmi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi”, *Çankırı*

Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı: 1, 471-499.

Ünsal E. M. (2007). *Makro İktisat*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Ünsal A. (1997). “Zaman Serilerinde Regresyon Ve Varyans Analizi Yöntemleri İle Mevsimsel Dalgalanmaların Araştırılması Ve Bir Uygulama”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 8, Sayı: 26, Sonbahar.

Vieria, C. (2000). “Are Fiscal Deficits Inflationary? Evidence for EU”, *Economic Research Paper*. Sayı: 7, 1-16.

Yay G. G. (2001). *Monetarizm ve Milton Friedman, İktisat'ın Dama Taşları*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Dergisi Eğitim Serisi, İstanbul.

Yay, T., Yay, G. ve Yılmaz, E. (2001), “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın No: 2001-47, İstanbul.

Yellen, Janet L. (1989). “Symposium on the Budget Deficits”, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt: 3, Sayı: 2, Spring 1989, 17-21.

Yereli A. B. , Meriç M. (1992). “Vergilendirme Yetkisi ve Kamu Kaynaklarının Etkin Kullanımı” , *Maliye Yazıları Dergisi*, Sayı: 35, Nisan-Haziran.

Yerlikaya G. K. (2002). “Bütçe Kanunu ile Vergi Kanununda Düzenleme Yapılması” *Hukuk Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi*, http://www.e-akademi.org/makaleler/gkyerlikaya-1.htm#_ftn5 (13.05.2015).

Yeşilyurt H. (2016). “Bazı Açılardan Türk Vergi Sisteminin Eleştirisi: Kirli Yaşıyoruz, Temizmiş Gibi Yapıyoruz”, *TBB Dergisi (122)*, 235-258.

Yılmaz B.E., Cural M. (2010). “Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regresyon Analizi Çalışması: 1975 – 2010”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Seri / Yıl 2010*.

Yurdakul F. (2000). “Yapısal Kırılmaların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 21-34.

Yüce, M. (1999). “Enflasyon Muhasebesi ve Bu Bağlamda Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Düzenlemeler”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 18.

Yilanci, V. , Bozoklu, S. (2014). Türk sermaye piyasasında fiyat ve işlem hacmi ilişkisi: Zamanla değişen asimetrik nedensellik analizi, *Ege Akademik Bakış*, 14(2), pp.211-220 (7) (PDF) *Testing for Symmetric and Asymmetric Causality*

between FDI and Foreign Trade in Turkey. Available from:
https://www.researchgate.net/publication/308517638_Testing_for_Symmetric_and_Asymmetric_Causality_between_FDI_and_Foreign_Trade_in_Turkey
 [accessed Nov 12 2018].

Yıldırım U. (2005). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makroekonomik Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Yılmaz Ö., Kaya V. (2005). “Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 9, 257-271.

Yılmaz H. (2005), “TSK ve Milli Savunma Hizmeti”, *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 4, 375-430.

Zengin, A. (2005), “The Twin Deficits Hypothesis (The Turkish Case)”, 217-228
<http://www.opf.slu.cz/vvr/akce/turecko/pdf/Zengin> (28.10.2006)

Zozoni, J. M., Pourvadi, M. S. H. ve Faraji, N. (2011). “The Relationship Between Budget Deficit and Inflation in Iran”, *Iranian Economic Review*. 15-28.

1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu, Kabul Tarihi: 26.5.1927 (R.G. Tarih: 9.6.1927, Sayı: 606).

Ekonomik Denge İçin Yeni Vergiler İhdası İle 1.7.1964 Tarihli Ve 488 Sayılı, 2.7.1964 Tarihli Ve 492 Sayılı, 7.11.1984 Tarihli Ve 3074 Sayılı 25.10.1984 Tarihli Ve 3065 Sayılı, 31.12.1960 Tarihli Ve 193 Sayılı, 21.7.1953 Tarihli Ve 6183 Sayılı, 2.2.1981 Tarihli Ve 2380 Sayılı, 15.7.1963 Tarihli Ve 277 Sayılı Kanunların Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 4/5/1994 (R.G. Tarih: 7/5/1994).

17.8.1999 Ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi Ve Civarında Meydana Gelen Deprem Yolu Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası Ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 26/11/1999 (R.G. Tarih: 26/11/1999).

WEB_1. <http://www.gib.gov.tr/kurumsal/gelir-idaresi-baskanliginin-tarihi-gelisimi>, (20.02.2017).

WEB_2. <https://www.sipri.org/databases/milex> (20.02.2017).

WEB_3. Türk Dil Kurumu, Güvenlik,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59368136ca21d9.45251156 (06.06.2017).

World Bank (1997). *Helping countries control corruption: Causes, consequences, and reform*. Cambridge University Press, New York.

Woodford M. (1996). "Control of the Public Debt: A Requirement for Price Stability", *NBER Working Paper*, 5684.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : İrem ERASA
Doğum Yeri : KÜTAHYA
Doğum Tarihi : 03/06/1987
E-posta : ierasa@pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : İzmir Aliğa Süper Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi Maliye Bölümü
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye
 Anabilim Dalı
Doktora : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye
 Anabilim Dalı
Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce - Üniversitelerarası Kurul Yabancı Dil Sınavı-66

İŞ DENEYİMİ : Araştırma Görevlisi, Hakkari Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü,
 Hakkari (2009-2010)
 Araştırma Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, İİBF Maliye
 Bölümü, Denizli (2010-2019)

ARAŞTIRMA ALANLARI: Bütçe ve Mali Planlama

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR:

- Buyrukoğlu S. , Erasa İ. Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı: 375, 2012.
- Öz E. , Erasa İ. Avrupa Birliği'ne Alternatif Shangay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi, Gümrük ve Ticaret Dergisi, Cilt:1, Sayı:1. ,2013
- Erasa İ, Andıç Ö. N. “Kamu Harcamalarının Finansmanı Vergiler ile mi Borçlanma İle mi Sağlanmakta” Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Haziran 2017

- Andıç Ö. N, Erasa İ. , İşler İ., Doğal Tekeller ve Özelleştirme: Türkiye Penceresinden Telekomünikasyon Örneği, Vergi Sorunları Dergisi, Eylül 2017.
- Erasa İ, ,Andıç Ö. N. , “Cinsiyete Dayalı Bütçeleme ve İlgili Protokoller”, Vergi Raporu Dergisi, Kasım 2017.
- Erasa İ., Altuntaş Ö., “Relationship Between Democracy And Taxation” Prague, Czech Republic, May 2017
- Altuntaş Ö., Erasa İ, “Macroeconomic Variables That Effect Real Effective Exchange Rate of Turkish Lira: Dynamic Least Squares Method” Prague, Czech Republic, May 2017
- Andıç Ö. N., Erasa İ., “Özel İletişim Vergisinin Anayasal Haklar Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, INES, Alanya, Ekim 2017.
- Andıç Özkanca N. , Erasa İ., “Türkiye’de Özelleştirme ve Kapsama Alınan Kuruluşlar,” Nazilli Aydın, Nisan 2018.
- Erasa İ. , Andıç Özkanca N., “Türkiye’de Sosyal Belediyecilik İle Sosyal Bütçe İlişkisi,” Nazilli Aydın, Nisan 2018.